

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**KOMENSKÉHO LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE A
JESTŘÁBSKÉHO VIDĚNÍ ROZLIČNÉ SEDLÁČKA
SPROSTNÉHO**

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autor práce: Jana Pospíšilová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3.

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice 15. července 2009

.....

Děkuji PhDr. Věře Pospíšilové za přínosné rady, které mi poskytla při psaní bakalářské práce.

ANOTACE

Cílem mé bakalářské práce bude porovnání dvou literárních děl českého baroka – Komenského Labyrintu světa a Ráje srdce s dílem Valentina Bernarda Jestřábského Vidění rozličné sedláčka sprostného.

V úvodní kapitole se budu zabývat českým barokem, do nějž tvorba obou autorů náleží. Poté se zaměřím na jejich životy, abych zjistila, co je vedlo k napsání zmíněných děl, a následně obě díla - Labyrint světa a Ráj srdce i Vidění rozličné sedláčka sprostného - rozeberu. Zaměřím se přitom jak na děj, tak na vymezení žánru, jazyka a stylu. Díla poté budu vzájemně porovnávat. Nejdříve se podívám na obecné informace, jakými je rok vydání, publikum, pro něž jsou díla určena, porovnáám předmluvy, jazyk a kompozici děl, jejich žánr, rozčlenění do kapitol, hlavní postavy a jejich průvodce a zobrazení světa. Poté se budu věnovat jednotlivým tématům, která jsou pro Labyrint světa a Ráj srdce a Vidění rozličné sedláčka sprostného společná, například manželství, stav učenných, vrchnost, vojáci a rytíři, profese, náboženství, pojetí křesťanů a setkání s Bohem. V závěru své poznatky shrnu. Východiskem mé práce přitom bude studie Milana Kopecského Čtyři pohledy na labyrint světa.

ANNOTATION

The goal of my thesis will compare two literary works of Czech Baroque – Komenský's *Labyrint světa a Ráj srdce* of the work of Valentin Bernard Jestrábský *Vidění rozličné sedláčka sprostného*.

In the introductory chapter I will deal with the Czech Baroque, in which formation of both authors belong. Then focus on their lives, to identify what is led to write these works, and then the two works – the *Labyrint světa a Ráj srdce* and the *Vidění rozličné sedláčka sprostného* – analyze. Focus on how the plot and the definition of genre, language and style. Works then I will compare. First look at the general information such as year of issue, the audience for which the intended work, we compare the Preface, language and composition of works of their genre, split-up into chapters, the main characters and their guide and view the world. Then I will pay particular topics, which are the *Labyrint světa a Ráj srdce* and *Vidění rozličné sedláčka sprostného* common, such as marriage, the state learned, head, soldiers and knights, profession, religion, Christians, and the concept of meeting with God. In conclusion, summarizing its findings. The starting point of my work is the study of Milan Kopecký *Čtyři pohledy na labyrint světa*.

Obsah

ÚVOD	9
1. ČESKÉ BAROKO	10
2. JAN AMOS KOMENSKÝ	12
2.1 Dětství	12
2.2 Vzdělání	12
2.3 Období skrývání	14
2.4 Odchod do Lešna.....	16
2.5 Dveře věci	17
2.6 Švédsko	19
2.7 Lešno podruhé.....	24
2.8 Reforma školství v Sárospataku.....	25
2.9 Zkáza Lešna	27
2.10 Pozvání do Amsterodamu	28
2.11 Vrcholná tvorba.....	29
2.12 Poslední roky života.....	30
3. LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE.....	31
3.1 Zrání Labyrintu	31
3.2 Žánr	33
3.3 Jazyk a styl	33
3.4 Důvod putování a popis světa	33
3.5 Manželství	37
3.6 Učení očima Komenského poutníka	38
3.7 Pohled na věřící.....	44
3.8 Počátek labyrintu.....	45
3.9 Cesta na hrad	47
3.10 Královna světa Moudrost, zvaná Marnost	50
3.11 Ráj srdce.....	52
3.12 Autobiografické prvky v Labyrintu	57
4. VALENTIN BERNARD JESTŘÁBSKÝ.....	59
4.1 Studium a služba Bohu.....	59
4.2 Příkladný život	60
4.3 Jestřábského zásluhy	60

4.4	Tvorba	61
4.5	Konec života.....	64
5.	VIDĚNÍ ROZLIČNÉ SEDLÁČKA SPROSTNÉHO	65
5.1	Vazby na homiletiku	65
5.2	Žánr	66
5.3	Jazyk a styl	66
5.4	Vlastenectví.....	66
5.5	Kritika	67
5.6	Důvod putování.....	67
5.7	Výchova dětí a mládeže	68
5.8	Čeládka a hospodáři	70
5.9	Hříchy páchané vědomě i v nevědomosti	71
5.10	Vrchnost.....	73
5.11	Vojáci	74
5.12	Věci duchovní	74
5.13	Žebráci.....	81
5.14	Manželství.....	83
5.15	Vděčnost a nevděčnost.....	84
5.16	Pastýři.....	85
5.17	Poslední věci člověka.....	86
6.	ZÁVĚREČNÉ POROVNÁNÍ	89
6.1	Obecné srovnání.....	89
6.1.1	Vydání	89
6.1.2	Publikum	89
6.1.3	Předmluvy	90
6.1.4	Jazyk a kompozice	90
6.1.5	Žánr	91
6.1.6	Kapitoly.....	91
6.1.7	Hlavní postavy	92
6.1.8	Průvodci	93
6.1.9	Zobrazení světa	94
6.2	Tematické porovnání.....	94
6.2.1	Manželství.....	94
6.2.2	Stav učených	96

6.2.3 Vrchnost	97
6.2.4 Vojáci a rytíři	99
6.2.5 Profese	100
6.2.6 Náboženství	100
6.2.7 Pojetí křesťanů	101
6.2.8 Setkání s Bohem	102
ZÁVĚR	103
Použitá literatura	106
Seznam příloh	107

ÚVOD

Jan Amos Komenský žil v letech 1592 až 1670, Valentin Bernard Jestřábský se narodil v roce 1630 a zemřel v roce 1719, oba tedy patřili mezi české barokní spisovatele, ačkoliv každý z nich stál na opačném pólu tehdejší literatury.

Komenský patřil do první etapy barokní literatury a jako člen Jednoty bratrské musel po Obnoveném zřízení zemském v letech 1627-1628 spolu s dalšími, kteří nechtěli přijmout katolické náboženství, opustit zemi. Jestřábský byl jezuitský kazatel, jehož tvorba spadala do let 1699-1719, tedy do čtvrtého a pátého období barokní literatury podle periodizace Václava Černého.¹

Obě dvě rozebíraná díla – *Labyrint světa a Ráj srdce* od Jana Amose Komenského i *Vidění rozličné sedláčka sprostného* Valentina Bernarda Jestřábského – vyšla za života autorů dvakrát, ačkoliv se u *Vidění rozličného sedláčka sprostného* uvádí pouze jeden rok, a to rok jeho smrti, 1719.

Dostupnost a známost těchto děl je však rozdílná. Zatímco *Labyrint světa a Ráj srdce* je proslulé dílo, o němž se zmiňují všechny školské učebnice, *Vidění rozličné sedláčka sprostného* je známé pouze pro úzký okruh literárních znalců a jeho dostupnost je velmi špatná. Do značné míry za to může sám V. B. Jestřábský, který svá díla podepisoval anonymně jako „jeden farář dioecesis olomucensis, moravskoostravský.“² Kvůli tomu do nedávné doby nebylo jasné, kolik děl Jestřábský napsal. O jejich znovuobjevení se zasloužil profesor pražského gymnázia, doktor Jan V. Novák, který po nich pátral dva roky v olomoucké studijní knihovně a podařilo se mu najít téměř všechny jeho spisy.

Podobně je to i s autory uvedených spisů. Jan Amos Komenský je – stejně jako jeho dílo – známý široké veřejnosti, protože se o něm učí už žáci základních škol, zatímco o Jestřábském lze najít pouze v kronikách a encyklopediích stručnou poznámku o tom, že patřil mezi pobělohorské homiletiky a náboženské spisovatele.

Přestože uvedení autoři patřili do rozdílných etap českého baroka – jeden byl vzdělaný člen jednoty bratrské a patřil mezi první exulanty, druhý byl jezuitský kazatel, který žil a tvořil na sklonku baroka, kdy ho nic neomezovalo, a jejich proslulost i do-

---

¹ ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1996

² KOPECKÝ, Milan. *Komenský jako umělec slova*. Brno: MU, 1992

stupnost jejich děl byla rozdílná, jsou v jejich dílech výrazné podobnosti či shody. Zjišťování a zkoumání těchto podobností bude předmětem mé práce.

1. ČESKÉ BAROKO

Období od poloviny šestnáctého století do roku 1620 je ve znamení velkých nepokojů. Dochází k rozporům v české společnosti – k rozporům hospodářským, kulturním i politickým.

Hospodářské problémy jsou spojené s přechodem od feudalismu ke kapitalismu, jež v západní Evropě provázely buržoazní revoluce, v Českém království pak třídní nepokoje. Další problémy pramení ze skutečnosti, že většina obyvatel českých zemí byla různých protestantských vyznání, katolíci byli v menšině. Stále častěji se o slovo hlásilo měšťanstvo, které se stavělo proti šlechtě.

Politické rozpory vyvrcholily 23. května roku 1618, kdy zhruba stovka protestantských zástupců šlechty a měst vtrhla na Pražský hrad a provedla tzv. defenestraci nenáviděných představitelů habsburského a katolického tábora – z oken byli vyhozeni Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka a Jaroslav Bořita z Martinic. Ze země byl potom vypovězen jezuitský řád, který k nám byl uveden v roce 1555; chápal se totiž jako ideová opora Habsburků. Ti byli dočasně zbaveni vlády a místo nich byla ustanovena stavovská vláda a Konfederace zemí koruny české a za krále byl zvolen německý kurfiřt Friedrich Falcký, zvaný též Zimní král.

Tato vláda však přetrvala pouze do roku 1620. V bitvě na Bílé hoře, která proběhla 8. listopadu 1620, byla vojska nekatolických stavů v Čechách poražena a moci se chopili Habsburkové, kteří vládli po dalších tři sta let. Byli podporováni cizí šlechtou a také vysokým katolickým duchovenstvem – tím byla otevřena cesta k rekatolizaci a k refeudalizaci českého prostředí a baroka jako nového uměleckého stylu.

V roce 1627 vstoupilo v platnost Obnovené zřízení zemské s platností pro Čechy, v roce 1628 platné i pro Moravu, z něhož vyplývalo prohlášení koruny české za dědičnou v habsburském rodě až do vymření všech mužských potomků. To ale nebylo jediné rozhodnutí, mezi další patřilo například prohlášení katolického náboženství za jediné povolené vyznání v českých zemích, zrovnoprávnění němčiny a češtiny a rozhodnutí, aby duchovenstvo zaujalo první místo v zemském sněmu. Věřící, kteří vyzná-

vali jiné než katolické náboženství, dobrovolně či z donucení opouštěli českou zemi. Čechy i Moravu tak opustili významní příslušníci privilegovaných vrstev.

Česká protestantská inteligence odchází do Polska či do Německa, je to nejkulturnější část českého národa, která v exilu pěstuje literaturu v duchu humanistických tradic. Ve stejné době se v Čechách rozvíjí literatura oficiální podporovaná katolickou církví, která se snaží národ přivést k víře katolické a usiluje o refeudalizaci českého státu. Kromě literatury oficiální vzniká i obrovské množství literatury neoficiální, rukopisné. Typická je také tvorba pololidová a lidová, která se zvláště v druhé části barokního období dostává velmi silně ke slovu.

Období baroka lze podle Václava Černého rozdělit na několik částí. V první části, 1618 až 1621, doznívá renesanční kultura. Druhá část probíhající v letech 1620 až 1650 je dobou literárních velikánů, mezi něž patří například Jan Amos Komenský, Pavel Stránský a Pavel Skála ze Zhoře. Tito autoři mají dětství spojené s bitvou na Bílé hoře, která je poznamenala na zbytek života. V tomto období dochází k emigraci intelektuálních špiček české společnosti, odešel například Komenský. Třetí období je období od roku 1650 do roku 1680. Je to doba třicetileté války. Nejvýznamnější osobností je Bohuslav Balbín a jeho přátelé a spolupracovníci – bratři Tannerové, Jan Kořínek, Tomáš Pešina z Čechorodu a Matěj Václav Šteyer. Čtvrtým obdobím, které trvá mezi léty 1680 až 1710, se ke slovu dostávají převážně katolíci. Je to spíše generace významných řečníků a kazatelů než spisovatelů. Do tohoto období spadají počátky literární tvorby Valentina Bernarda Jestřábského. Léta 1710 až 1740 jsou dalším obdobím barokní literatury. Je to doba vlády Karla VI., doba, s níž se spojuje osvícenský absolutismus. Pokračují tendence předchozí generace, dochází k přechodnému zchudnutí a vyžití literární kultury umělé. Objevuje se ve větší míře literatura lidová a pololidová, roste produkce anonymní, určená pro široké vrstvy. V lidovém prostředí jsou oblíbené kramářské písně. Typickým představitelem tohoto období je páter Antonín Konáš. Poslední barokní generace tvoří svá díla v letech 1740 až 1780, nenajde se v ní ale žádný výjimečný spisovatel, snad jen kromě Jakuba Jana Ryby. V Čechách se objevují osvícenské myšlenky, v umění pak převažuje zjemnělé rokoko.

Jan Amos Komenský patří do prvního období barokní kultury a zároveň je představitelem české inteligence, která po vydání Obnoveného zřízení zemského odešla do exilu; narozdíl od jiných exulantů však Komenský neztrácí víru ve zlepšení situace pro členy Bratrské jednoty a všemožně se snaží pomáhat.

Valentin Bernard Jestrábský jako jezuita zastupuje oficiálně píšící autory. První své dílo vydal v roce 1699, poslední v rok své smrti, tedy v roce 1719, jeho tvorba tedy spadá do čtvrtého a pátého období barokní literatury.

2. JAN AMOS KOMENSKÝ

Život Jana Amose Komenského je v dnešní době znám široké veřejnosti. O tomto velikánovi barokní literatury, který je znám jak v Čechách, tak ve světě, se dochovalo velké množství informací.

2.1 Dětství

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 v Nivnici u Uherského Brodu, údajně ve velkém mlýně, který byl podle slov Miloše V. Kratochvíla jeden z nejlépe zařízených mlýnů na Moravě.³ Jeho otec Martin pocházel z nedaleké Komné – a právě z názvu této vsi se odvozovalo rodové jméno Komenský.

Rodiče Jana Amose Komenského se usadili v Uherském Brodě, kde jeho otec vlastnil statek a vinice a patřil tedy mezi zámožnější měšťany. Patřil k předním členům místní Jednoty bratrské, kterou navíc zastupoval i v soudních sporech. Když však bylo Janovi deset let, v roce 1602, jeho otec zemřel. O rok později mor zabil jeho matku a dvě ze čtyř sester. Osiřelých dětí se ujala sestra jejich otce, Zuzana Nosálová, která žila se svým manželem ve Strážnici u moravsko-slovenských hranic. Její manžel patřil k předním měšťanům, a tak nové prostředí na Janovi ani na jeho sestřích nevyžadovalo žádné násilné přizpůsobování.

2.2 Vzdělání

Mladý Jan se stal žákem Strážnické bratrské školy, která v té době měla velmi dobrou pověst a výborné učitele. Tato idyla ale netrvala dlouho – v zemi vypukla válka a Nosálova rodina i s mladým Komenským musela uprchnout do Nivnice. Od té doby Jan musel pomáhat na polích, vinicích a ve mlýně. Byl prý velmi zvědavý, zajímal ho svět kolem něj, ale na poznávání sám nestačil, cítil potřebu studovat, chtěl se dál učit a jeho poručník mu to nakonec dovolil. Tak se v roce 1608 stává žákem bratrské školy

---

³ KRATOCHVÍL, Miloš. V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975.

v Přerově. Ve svých šestnácti letech patří mezi nejstarší žáky, pilně však studuje a své spolužáky brzy předhání. Přerovská škola měla vychovat budoucí kněze Jednoty bratrské, její výukové jádro tedy spočívalo v teologii. Hlavou přerovské školy byl Jan Lanecius, učitel a vychovatel. Lanecius brzy poznal Komenského mimořádné nadání a cílevědomost a byl to právě on, kdo na něj upozornil zakladatele a patrona přerovské školy Karla staršího ze Žerotína. Doporučil, aby byl Komenský poslán na vysokou školu k dalšímu zdokonalení. Tehdy bylo zvykem posílat mladé šlechtice a syny měšťanů na studia do zahraničí. Moravští příslušníci Jednoty bratrské posílali své studenty buď do Herbornu nebo do Heidelbergu, v Praze totiž měli vliv luteráni, kdežto členové Jednoty bratrské měli blíže ke Kalvínům.

Komenský začíná studovat nejdříve v Herbornu – píše se rok 1611 a Janu Amosovi, který si mezitím druhé jméno přibral, je devatenáct let. Herbornská škola se v té době pyšní výbornou pověstí. Komenský se pilně věnuje studiu, navštěvuje přednášky, ale stejně tak vnímá i vše, co se děje ve světě. Počátek sedmnáctého století je totiž dobou plnou významných objevů.

Z herbornských učitelů na mladého Komenského nejvíc zapůsobí profesor teologie Jan Jindřich Alsted, který je jen o čtyři roky starší než Jan. Je velmi vzdělaný a svým studentům dokáže podat jednotný a systematicky uspořádaný obraz stavby světa, kde mezi biblí a vědou je harmonie. Byl pro Komenského vzorem, dokonce mu umožnil i spolupracovat na svém díle, na pokusu sebrat veškeré vědění v ucelený a úplný soubor, aby tak poskytl lidstvu dokonalý zdroj poznání a pochopení světa. Právě on mladého Komenského inspiroval k touze v budoucnu sestavit něco podobného.

Komenský se po dvou letech na Herbornské škole vypravil do Amsterdamu, který byl v té době třikrát tak velký jako tehdejší Praha. Amsterdam na Komenského silně zapůsobil, dokonce si z něj odvezl i jeden velký zážitek – v době, kdy město navštívil, se přes Nizozemí vracel kurfiřt Friedrich Falcký, který si z Anglie odvážel nevěstu, princeznu Alžbětu, dceru anglického krále Jakuba I.

Po této krátké návštěvě se Komenský vrací zpět ke knihám a přednáškám – jeho cílem je tentokrát město Heidelberg, kam se dostává roku 1613. V Heidelbergu se setkává s dalším profesorem, který ho zaujme svými myšlenkami a názory. Je to David Pareus, muž, který právě dokončil a vydal spis *Irenicum*, v němž usiloval o smíření všech protestantských vyznání a vybudování velké jednotné obce protestantských věřících jako protiváhy církve římské. Pareus byl ke Komenského radosti obeznámen i s náboženskými poměry v Česku i Polsku, z nichž ve své práci čerpal.

Z Heidelbergu se Jan Amos Komenský vrací roku 1614 domů. Vrací se přes Prahu – navštíví ji ve svém životě poprvé a také naposledy, aby se tam zastavil v Betlémské kapli a setkal s některými univerzitními profesory, jako třeba s rektorem semináře Janem Cyrillem. Potom musí dál, domů do Přerova. Většinu cesty z Heidelbergu Komenský ušel pěšky, protože téměř všechny své studentské úspory utratil za revoluční Keplerovo dílo v rukopise, *De revolutionibus orbium coelestium*.

Roku 1614 byl Komenský ordinován na kněze. Čekala ho práce ve školství a kromě toho také úkol, který mu určil jeho příznivec Karel starší ze Žerotína – bylo to sepsání dějin žerotínského rodu a *Antiquitates Moraviae*, Starožitnosti moravské. Při svých studiích v zahraničí se Komenský sblížil se spolužákem, jehož nevlastní sestrou byla Magdaléna Vizovská, osiřelá dcera někdejšího správce jednoho žerotínského panství. Jan Amos se s ní přirozeně v Přerově seznámil právě prostřednictvím jejího bratra a mladí lidé se do sebe zamilovali. Komenský měl navíc nastoupit na místo správce bratrského sboru a zároveň učitele a kazatele ve Fulneku – takové místo vylučovalo svobodného uchazeče, a tak se roku 1614 Jan Amos Komenský a Magdaléna Vizovská stali manžely.

Ve Fulneku se Komenský vedle pastorské a učitelské práce věnoval i práci, která pro něj byla nejdůležitější a nejmilejší, totiž psaní. Uvědomuje si, že chce a musí mluvit k lidem, aby jim podle svého nejlepšího vědomí a svědomí pomohl, poradil a poučil je. K některým mluví z kazatelny, k jiným ve školní učebně a k dalším prostřednictvím svých spisků. Na prvním místě ale zůstává jeho plán napsat *Divadlo veškerenstva věcí*; úmysl, pro který ho inspiroval jeho herbornský učitel Alsted.

2.3 Období skrývání

Léta, která Komenský tráví ve Fulneku, jsou léty osobního štěstí a rodinného uspokojení - Manželka Magdaléna mu porodila zdravého syna a zároveň se dostavily i první úspěchy na poli literárním. Idyla ale opět netrvá příliš dlouho. Na začátku roku 1621 se u Komenského náhle objeví jeho spolužák z přerovské školy, Mikuláš Drábík, který v poslední chvíli se svou manželkou a novorozenou dcerou uprchl z Meziříčí, kde byl správcem bratrského sboru. Teď prosí o přístřeší. Samozřejmě je přijat, s ním ale do Komenského poklidné domácnosti vstupuje i první předzvěst blížící se katastrofy, která na sebe nenechá dlouho čekat. V zemi totiž zuří válka, kterou čeští stavové vypověděli habsburskému absolutismu a jež později přerostla v evropskou třicetiletou válku. Pří-

slušníci Jednoty bratrské, kteří se přiklonili na stranu nově zvoleného krále Friedricha Falckého, jsou pronásledováni. Fulnek je brzy dům po domu prohledáván a vyrabován, Komenského rodině se naštěstí podaří včas uniknout, stejně tak i rodině Mikuláše Drábíka. Od té doby se Jan Amos musí skrývat. Na naléhání manželky opustí Fulnek, nejdříve se ukrývá v okolí žerotínského panství, kolem Losína i jinde na severní Moravě, zatímco o jeho rodině mu chodí jen zprávy. V té době Jan Amos Komenský napíše procítěný dopis manželce, jediný list, který se z tohoto období zachoval. Brzy se však dozvídá otřesnou zprávu – jeho manželka, syn i novorozené dítě zemřeli na mor. Komenský zůstává opět sám, na trápení mu ale nezbyvá čas. Situace v zemi se totiž prudce zhoršila. Členové jednoty bratrské se stali pro novou katolickou vrchnost v zemi kardiála Dietrichsteina psanci mimo zákon. Komenský proto ještě s několika druhy opouští Moravu a v létě roku 1622 přichází do Brandýsa nad Orlicí v severovýchodních Čechách. Zde v rodišti Karla staršího ze Žerotína nachází ochranu a bezpečí. Z této doby, kdy se Komenský utápí v bolestech ze ztráty rodiny a kdy musí opustit svůj domov, pochází jeho nejzoufalejší traktát *Truchlivý* a nejskeptičtější dílo *Labyrint světa*, které věnoval Karlu staršímu ze Žerotína.

Později se dozvěděl další hroznou zprávu z domova – jeho knihovna ve Fulneku byla okázale na náměstí spálena kapucínským mnichem Kapistranem. V plamenech shořely i některé rukopisy, načaté práce, náčrtý a poznámky. Komenský se také často dozvídal o sebevraždách některých známých z Jednoty bratrské. Karel starší ze Žerotína ztrácel na Moravě stále více na své moci a vlivu, a tak se návrat na Moravu zdál nemožný. Dokonce i českobratrská tiskárna musela být z Kralic tajně vystěhována a moravští bratři se posupně stěhovali na Slovensko, kde dosud nebylo žádné náboženské omezení.

Komenský byl dosud v bezpečí. Žil v rodině Jana Cyrilla, kde se sblížil s jeho dcerou Dorotou. Tu si později, ve svých čtyřiatřiceti letech, vzal za manželku. Spříznění Komenského s rodinou tak významného představitele Českobratrské jednoty, jeho studia v zahraničí, literární práce, styky se zahraničními učiteli a opora, kterou měl v žerotínském rodě, to vše ho posunovalo do popředí nejen v hodnocení jeho krajanů a souvěrců, ale zároveň ho to předurčovalo i k nejdůležitějším úkolům. Nejdůležitější z těchto úkolů byla jeho cesta do Polska, kde měl z rozhodnutí Jednoty najít pro její členy místo, kde by se mohli ukrýt a žít tam. Komenský se tehdy vypravil do Lešna, které se zdálo být nejvhodnějším možným úkrytem v době nouze.

Dalším úkolem, který na sebe Komenský vzal, bylo poselství k českému králi Friedrichu Falckému. Ten se stále nehodlal vzdát české koruny, a tak s ním stále ještě počítala velká část protihabsburské fronty, kterou tvořili především Češi. Do jejich čela se postavil další člen žerotínského rodu, pan Ladislav Velen. Právě v té době se objevilo proroctví jistého lidového proroka Christopa Kottera ze Slezska, který věštil šťastný obrat v současném válečném dění, konečnou prohru Habsburků a návrat tzv. Zimního krále na český trůn. Právě Velen se rozhodl doručit toto poselství, spis v nádherné úpravě, českému králi do nizozemského Haagu, který zvolil jako svůj exil. V poslední chvíli ale onemocněl, a tak na jeho místo nastoupil Komenský. Bylo to v létě roku 1626. Friedrich Falcký sice Komenského přijal, převzal od něj dar, knihu dokonce i prolistoval, pochválil ale pouze její vazbu! Komenský, který si zimního krále nijak neidealizoval a v celé „koterovské poslání“ nekládal moc velké naděje, nebyl tímto chováním příliš zklamaný, přesto v jeho pozdějších dílech lze spatřit ironii, s níž líčí vrchnost.

2.4 Odchod do Lešna

4. února 1628 jednotlivě i po celých rodinách a rodech opouštějí českou zemi všichni, kteří odmítli přijmout katolické vyznání římské církve. Odchází i Karel starší ze Žerotína, i když mu císař povolil výjimku. Žerotín ale odmítá využít výjimky, která platí jen pro něj, zatímco pro jeho rodinu, přátele a ostatní členy Jednoty nikoliv. Komenský se tedy ocitá v Lešně a má tak konečně zase střechu nad hlavou. S novým domovem ale přichází i nové starosti – musí zajistit ubytování pro ostatní bratry, zprostředkovat styky s místními Poláky, jednat s vrchností Lešna, hrabětem Rafelem Leszczyńským a jeho místodržícím Janem ze Schlichtingů. Nakonec přijme i práci výpomocného učitele na lešenském gymnáziu. Později je jmenován zástupcem rektora, pak je mu svěřeno i organizování školských styků s Německem, Nizozemím a Anglií, kam bývají posíláni vybraní žáci z lešenských škol. Zároveň roste i Komenského korespondence a styky, například se skotským puritánem Johnem Durym. Kromě toho má Komenský i značné učitelské a kněžské povinnosti, které mu zabírají většinu dne. Navíc je prostředníkem mezi lešenskou Jednotou bratrskou a Karlem starším ze Žerotína, který se usídlil ve Vratislavě. Případně mu i starost o přestěhování kralické bratrské tiskárny do Lešna. Zbývaly tedy jen některé večery, kdy měl Komenský trochu času jen pro sebe. Tento čas pak věnoval práci na českém slovníku a započaté *Didaktice*, dále pracuje

na *Informatoriu školy mateřské* a na díle *Ianua linguarum*, díky kterému se náhle ocitá na výsluní pozornosti evropských učenců.

A pak se Komenský opět setkává s dávným nepřítelem – s morem, který dorazil do Lešna. Tentokrát se však rozhodl, že bude nemocné léčit. S pomocí lékařů a ranhojičů, kteří léčili nakažené svými dryáky a především je izolovali od zdravých a udržovali v čistotě, se Komenskému daří mnoho lidí zachránit. Lešenští zcela samozřejmě plní jeho příkazy a dokonce se některé rodiny ujímali i cizích nakažených, kteří by bez pomoci jistě zemřeli. Komenského snahy se sice ze začátku setkávaly s odporem a pohoršením, ani to ho však nedokázalo odradit od pomáhání druhým. Jeho snažení napomohlo vylepšit vztahy mezi přistěhovalými členy Jednoty bratrské a polskými rodáky.

2.5 Dveře věci

Po úspěšném překonání moru se Komenský vrací zpět ke své práci – do školy, na kazatelnu, k práci sekretáře Jednoty bratrské a neposledně i ke své nejoblíbenější činnosti, k psaní. Podle jeho názoru je jediným lékem proti válkám, národním pohromám a jakémukoliv zlu vůbec poučení lidí, které vede k přivození obecné harmonie. „*Učení jako prostředek, náprava lidstva – cíl!*“⁴ Komenský najednou cítí povinnost k celému lidstvu. Chce celé lidstvo poučit, chce vytvořit velké dílo, knihu, kterou si nejprve „*představoval jako encyklopedii, souhrn všech poznanych pravd. Postupem práce však docházel k tomu, že nejde jen o sebrání a spojení jednotlivých poznatků, nýbrž o nové vidění celku, celkového obrazu světa. Dosavadní vědní obory se staraly jen o okruh svých problémů, svého materiálu, a dát mechanicky dohromady jejich závěry by nevedlo k ničemu. Obraz světa musí být chápán ve své jednotě, v jednotném organickém uspořádání.*“⁵

„*Dveře jazyků otevřely Komenskému bránu do světa; Dveře věci mu otevřely brány vedoucí k pracovním učencům.*“⁶ Brzy se totiž především z Anglie ozvaly návrhy, jak pomoci vytvořit takové dílo. Kromě finanční podpory nabízeli angličtí učenci Komenskému k dispozici několik pomocníků, kteří by ze všech knihoven vybírali ty nejdůležitější informace a poskytovali mu tak látku, kterou by pak zpracoval. Ideální by bylo, kdyby se tedy mohl vypravit do Londýna, jenomže v tom mu bránila práce pro Jednotu bratrskou a další povinnosti, mezi něž patřilo dokonce smiřování rozporů mezi různými

---

⁴ KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 87

⁵ Tamtéž, s. 90

⁶ Tamtéž, s. 91-92

protestantskými vyznáními. A práce mu ještě přibylo, když musel přijmout řízení celého lešenského gymnázia. K tomu došlo na nátlak slezských exulantů, kteří totiž jinak odmítali mít společnou školu s českými a moravskými bratry. Nakonec se však přece jen vydává v létě roku 1641 na cestu.

V Anglii se Komenského okamžitě po příjezdu ujali Hartlib⁷ s Duryem⁸. Pomohli mu najít ubytování a informovali ho o různých novinkách. Tak se Komenský dozvěděl například o řeči kazatele Johna Gaudena⁹ v londýnském parlamentu, v které kazatel vychvaloval Duryho jako velkého bojovníka za smír mezi evangelickými církvemi a Komenského jako tvůrce „základů a překrásné osnovy k vztyčení budovy pravdy lidské i božské, přežitéčné celému lidskému pokolení k snadnému poznání věci.“¹⁰

Podpora vlády byla velmi důležitá pro uskutečnění velkých a nákladných plánů, které byly nutné pro realizaci Komenského představy o *Dveřích věcí*. „*Nejprve bude třeba sestavit veřejné prohlášení o smyslu a cílech celé práce, která spočívá v hledání pravdy a dosažení míru pomocí pravdy, metodou univerzálního osvětlení (osvětou). K tomu účelu mají být vydány především Komenského spisy, a dále musí být zorganizovány přípravné práce a sběr materiálů. Pro konečné zpracování se ustaví dvanáctičlenné kolegium učenců, kterému se přidělí zvláštní kolej. (...) Výsledkem všeho tohoto úsilí mělo být sepsání a vydání Pansofie, Vševedy, která by pak byla přeložena do všech jazyků. Po celém světě měly se též zakládat školy a k vzájemnému dorozumívání měl být vytvořen univerzální jazyk.*“¹¹

V Anglii však brzy vypukne krize doprovázená častým zatýkáním a pro Komenského práci už zde najednou nejsou vhodné podmínky. Pro svou práci potřebuje klid, jak přiznává v dopise zaslaném 14. března 1642 Hottonovi: „*Je mi zapotřebí klidného sídla, kde bych se nemusel ohlížet po hrozících ranách, nýbrž kde bych s pevnou myslí konal to, k čeho výhradnému konání mne přiměly pobídky vlastního svědomí...*“¹² Goddefroy Hotton, muž, který se začal čím dál častěji objevovat jako adresát Komenského dopisů, byl protestantský kazatel v Amsterdamu a blízký přítel Holanďana Louise de Geera, nejbohatšího podnikatele a obchodníka ve Švédsku. Byl to právě Hotton, kdo zprostředkoval setkání de Geera s Komenským, když se tento Holanďan začal o Jana

⁷ Samuel Hartlib, 1599-1670, by podnikatel a patřil k organizátorům vědeckého života v Anglii a stoupcům Komenského plánů na reformu vědy, školství a vzdělanosti.

⁸ John Dury (1596-1680) byl anglický duchovní, který pracoval pro sjednocení evangelických církví a pro mír mezi národy.

⁹ John Gauden (1605-1662) byl anglický biskup a spisovatel.

¹⁰ KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 96

¹¹ KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 97

¹² KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 102

Amose zajímat. Zaujaly ho především Komenského reformní pedagogické návrhy a okamžitě si uvědomil, že by tyto návrhy mohly být prospěšné i pro jeho záměry a pro Švédsko. De Geer tedy bez zbytečného otálení poslal Komenského pozvání do Švédska a spolu s ním i peníze na cestu. Jan Amos de Geerovo pozvání přijímá; 21. června 1642 nastoupí na loď, která ho odveze pryč z Anglie. Do té už se nikdy nevrátí.

2.6 Švédsko

Po cestě do Švédska se Komenský na pár dnů zastaví v Nizozemském Haagu, kde sídlil dvůr české královny vdovy Alžběty, na němž žilo množství českých exulantů. Z Haagu se pak vypravil do Leidenu, kde se ho ujal Adrian Heereboord, profesor svobodných umění, který ho u sebe ubytoval. Zde se Komenský setkal i s řadou dalších učenců, kteří ho v zemi srdečně vítali a projevovali mu svou úctu. Navíc pro něj připravili i jedno velké překvapení – domluvili mu setkání s Reném Descartem. O tomto setkání se Komenský zmínil i ve svém životopise. „*Descartes nám vykládal taje své filosofie, já zase jsem hájil přesvědčení, že všechno lidské poznání, jehož se nabyvá pouhými smysly a úvahami, je nedokonalé a mezerovité. Rozešli jsme se přátelsky; já jsem jej vybízel, aby vydal základy své filosofie (jež rok nato vskutku byly vydány), on zase podobně pobádal mne k urychlení mých prací, mimo jiné tímto výrokem: Já za okruh filosofie nevykročím; bude tedy u mne jen část toho, čeho u tebe celek.*“¹³ To si tedy Komenský zapsal do svého životopisu, ve skutečnosti však jejich rozhovor probíhal jinak. „*Teprve z pozdějších poznámek obou zúčastněných – ze strany Komenského až po Descartově smrti – dá se zpětně rekonstruovat rozpor stanovisek, jichž se oba debatéri nezřekli a ani nemohli zřici, když své názory v rozhovoru přímo konfrontovali. Především se rozcházeli v otázce vztahu mezi vědou a vírou. (...) Rovněž nemohl Komenský pochopit Descartův uzavřený způsob života, že vědomě odděluje a chrání svou práci od zásahu lidí i vlivů každodenního života; Komenskému připadalo nemyslitelné, že by se vůbec mohl zřici sepětí teorie s praxí. (...) Ti dva se nemohli shodnout, ale pozorně se vyslechli, aniž se pokoušeli jeden druhého přesvědčovat.*“¹⁴

Další Komenského zastávkou na cestě po Holandsku byl Amsterdam. Bylo to nejdůležitější zastavení, protože právě v Amsterdamu měl Godeffroy Hotton seznámit Jana Amose Komenského s Laurenssem de Geerem, synem Louise, který se měl stát

---

¹³ Tamtéž, s. 110

¹⁴ Tamtéž, s. 110-111

nejmocnější oporou a pomocí při realizaci Komenského plánů. V Amsterdamu ale Komenského čekala i jiná seznámení. Setkal se například s předáky amsterodamské církevní rady, ke které patřil i dávný příznivec Jednoty bratrské Johannes Rulitius, potom například Georgius Ritschel, vychovatel syna sedmihradského knížete Rákócziho, holandský básník a politik Konstatnit Huygens, knihtiskaři a pozdější vydavatelé Komenského spisů Elzevierové a Johannes a Jodocus Janssonové a mnoho dalších.

Komenský si uvědomuje, že Amsterdam se svými učiteli by mu mohl poskytnout takové možnosti, o kterých vždycky snil. Jenomže je tu i něco důležitějšího než jeho touhy – jsou tu stovky Komenského krajanů, které dosud bloudí po Evropě. Ti všichni potřebují pomoc, stejně jako Jednota bratrská. Komenský je sice už natolik známou a vlivnou osobností, aby mu byla plněna přání, za která se postaví. Možnosti v Nizozemí však nejsou nevyčerpatelné, narozdíl od těch de Geerových ve Švédsku. Jestliže si získá náklonnost de Geera, mohl by se přes něj dostat i ke švédskému kancléři Oxenstjernovi a k mladé královně Kristině, a tak získat pomoc pro České království. Rozhodne se tedy ve své cestě pokračovat z milovaného Amsterdamu do Švédska. 19. srpna 1642 přijíždí v doprovodu Petra Figula¹⁵ do švédského přístavu Norrköpingu, který leží nedaleko Stockholmu.

Tak se konečně de Geer a Komenský setkávají. Navzájem se moc neznají – de Geer je obeznámen pouze s Komenského díly *Dvěře jazyků* a *Didaktika*, Jan Amos zná jen de Geerovu pověst a ví o podpoře, kterou Holanďan poskytl Lešenským. O tom, co vlastně Švédsko od Komenského očekává, spolu nemluví. K tomu jsou lepší povolanejší lidé, například švédský kancléř Oxenstjerna. Nejdříve ale de Geer zařídil Komenskému setkání s mladou budoucí královnou a jejím vychovatelem Janem Matthiae, který Komenského poznal prostřednictvím písemného styku. Při audienci Komenského mladá Kristina udivila dokonalou latinou, jíž ho oslovila a kterou se naučila pomocí jeho *Dvěří jazyků*. Kromě toho Kristina předvedla dokonalou znalost evropské politiky.

Po tomto setkání Jan Amos uvěřil, že právě zde, ve Švédsku, bude mít konečně možnost uskutečnit své sny. To nejdůležitější setkání ho ale teprve čekalo. O setkání s Oxenstjernou, hlavou a duchem švédské politiky, si Komenský udělal podrobné poznámky ve svém životopise. „*Byv pak vyzván, abych šel do Stockholmu k vznešenému kancléři říše panu Axelovi Oxenstjernovi, byl jsem od něho zkoumán tak ostře jako od nikoho z učenců po celé čtyři dny.*“¹⁶ Nakonec vše ale dopadlo dobře. Komenský se

---

¹⁵ Petr Figulus (1619-1670) byl žák a později i zeť Jana Amose Komenského, biskup Jednoty bratrské.

¹⁶ KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 119

dohodl s Oxenstjernou na podmínkách, mezi něž patřil především slib, že se Švédsko bude při případném mírovém jednání snažit o to, aby byl v Čechách obnoven stav, který v zemi byl před vypuknutím války v roce 1618, a aby bylo České království osvobozeno a všichni protestanti byly prohlášeni za rovnoprávné s katolíky. Komenskému už tedy nic nebránilo vrátit se s pověřovacím dopisem, který švédský kancléř psal vlastnoručně, k de Geerovi do Norrköpingu.

Komenský měl zase pevnou půdu pod nohama. Byl finančně zajištěn a navíc mu ubyly starosti o ostatní členy Bratrské jednoty, kterým byla de Geerem zasílána finanční podpora. V tu chvíli všechno vypadalo dobře – Komenský měl pracovat na reformě švédského školství a na učebnicích pro švédské žáky. Byl přitom umístěn stranou od domácích konkurentů, v Elbingu na pruském pobřeží, které tehdy okupovalo Švédsko. Problémem však byl fakt, že to vše byla práce nařízená, „*v jejímž výsledku neviděl Komenský nic víc než teprve prostředek na cestě za hlavním, vyšším cílem.*“¹⁷ Dále mu vadilo to, že neměl žádné styky s lidmi, kteří by měli moc zasahovat do politiky a tím napomáhali českému národu, na nějž Komenský nikdy nezapomínal.

Roky strávené v Elbingu byly na Komenského příliš klidné; byl odříznut od veškerého politického dění v Evropě a pracoval na úkolech, jež mu byly nařizeny. Jeho „nařízený“ klid rušil snad jen Bartholomaeus Nigrin. Tento muž se snažil Komenského přimět, aby mu pomohl zjednat mír mezi všemi církvemi na celém světě. Dokonce se kvůli tomu do Elbingu přestěhoval, aby byl Komenskému blíže. Sliboval mu svolání světového koncilu i mnohem vyšší plat, než jaký Komenskému vyplácelo Švédské království. Když ale nakonec Bartholomaeus Nigrin veřejně přestoupil na katolickou víru, vyšlo najevo, že se snažil Komenského oklamat.

*„Totéž stanovisko jako v otázce náboženského smiřování zaujímal Komenský i k otázkám světového míru. Nikdy netoužil po míru pro mír sám, pro jakýkoli mír za jakýchkoli podmínek. A jestliže věřil, že se lidstvo jednou zřekne válek, protože je k takovému rozhodnutí přivede rozum, pak to znamenalo jeho přesvědčení, že lidé poznají, co je správné a spravedlivé, a nebude tedy strany s protichůdným tvrzením, když pravda je jen jedna! A nebude-li možné protichůdné stanovisko, nebude proč je obhajovat a zvednout válku.“*¹⁸

Komenského spory s Nigrinem se vlečou ještě dlouho. A v té době najednou přichází sedmihradský kníže Rákóczi s lákavou nabídkou, aby Jan Amos převzal místo po

---

¹⁷ Tamtéž, s. 126

¹⁸ Tamtéž, s. 128

Janu J. Alstedovi na tamní univerzitě. Komenský je ale vázán svou povinností ke Švédskému království, a tak tuto nabídku musí bohužel odmítnout. Brzy poté je však elbinskou městskou radou a Jednotou bratrskou vyslán do Litvy, aby se tam pokusil smířit členy české Jednoty bratrské s polskými a litevskými luterány a kalvinisty. O rok později, v roce 1645, pokračují tyto pokusy o smír v Toruni. Smiřování ale není úspěšné a navíc Komenskému přinese nemalé problémy se Švédským královstvím – jestliže by pokusy o smíření dopadly dobře, posílilo by se tím Polsko, což nebylo ve švédském zájmu. Mohlo to mít ale dokonce i vliv na smíření protestantských knížectví v Německé říši, a to se zase nelíbilo Francii, švédskému spojenci. De Geer také okamžitě na tuto Komenského činnost reagoval napomenutím.

Kromě těchto problémů na Jana Amose doléhají i další, mnohem tíživější. Nejraději by totiž pracoval na svém snu, na sepsání velkého díla, Švédsko však čím dál naléhavěji začíná vymáhat své objednávky učebnic. Dokonce se uchýlí i k vyhrožování, že zastaví finanční podporu zasílanou českým exulantům v Polsku a Uhrách a samozřejmě i Komenského plat. De Geer je stále na Komenského straně, nadále zůstává jeho ochráncem, přesto i on vyžaduje za své peníze slíbenou protislužbu. Komenský se snaží Švédskému království, Oxenstjernovi i de Geerovi vysvětlit, že dílo, jehož vytvoření plánuje už tak dlouho a které v jeho představách narostlo do obrovských rozměrů, je mnohem důležitější než reforma školství v jedné jediné zemi. Vždyť Komenský se chce ve svém díle pokusit o nápravu veškerého lidstva! Původně plánovaná *Vševěda* má být jen jedním z nástrojů, jak toho dosáhnout. Švédské království a dokonce ani de Geera však tyto jeho plány nezajímají a Komenskému je důrazně doporučeno, aby se vrátil k práci na švédských učebnicích „*a aby byla na čas odložena větší díla, pansofická a ta, která se pohybují kolem idejí tužeb, protože lidé nečekají na ideje, nýbrž na věci!*“¹⁹

Starosti Komenskému působila také krize, která hrozila uvnitř švédské vlády. Nedávno korunovaná královna Kristina nesouhlasila s tím, že v zemi ve skutečnosti vládl ředitel švédské politiky kancléř Oxenstjerna. Ctižádostivá vládkyně chtěla prosazovat své vlastní názory a stanoviska, to však nebylo dobré pro České království, respektive české exulanty, protože tato nová švédská politika už nekladla takové podmínky pro případné mírové jednání a byla ochotna přijímat i kompromisy, jen aby uspokojila své vlastní zájmy.

---

¹⁹ Tamtéž, s. 134

Komenský nemohl snést rostoucí nejistotu, a tak se rozhodl, že se vypraví do Švédska, aby mohl u švédské vlády obhájit sebe i svůj národ. V té době ale jeho žena čekala další dítě, a tak Jan Amos svůj odjezd odložil. Sotva se dítě narodilo – byl to syn Daniel, Komenský se vydal na cestu. Bylo to 21. srpna 1646 a na cestě ho kromě věrného Figula doprovázel nový společník Cyprian Kinner, bývalý profesor rakovského gymnázia, kterého Komenský přijal v roce 1645 poté, co se tento muž sám přihlásil ke spolupráci a přistěhoval se do Elbingu. Komenský z něj byl tak nadšen, že ho dokonce přijal bez vědomí de Geera a platil ho z vlastních peněz.

Do Švédska s sebou Komenský vezl své pedagogické spisy, které představovaly alespoň část požadovaných učebnic a jimiž se chtěl autor hájit před očekávanými výtkami. Byly to *Vestibulum latinae linguae* (Předsín latinské řeči) a přepracovaná *Ianua a Informatorium školy mateřské, Linguarum methodus novissima*, což bylo nové filologicko-metodické pojednání, a další. Celkem bylo těchto spisů sedm. Očekávané výtky přesto přišly. De Geer přijal svého chráněnce velmi chladně a nijak se nesnažil zakrývat své rozhořčení nad tím, že Komenský splnil pouze část zadaného úkolu. Spisy, které s sebou přivezl, dal de Geer k posouzení odborné komisi, jejíž složení ale pro Komenského nebylo moc příznivé. A jako by to nestačilo, ve Švédsku se začaly právě uplatňovat silné protikalvínské vlivy a Jan Amos byl zcela nepokrytě z kalvínské orientace nařčen. Jeho rukopisné práce byly sice schváleny, čekalo se ale ještě na konečný Oxenstjernův názor. Na audienci u něj ho ale nechali čekat celých dvanáct dní. Když se pak slyšení uskutečnilo, Komenský se setkal s mnohem horším přijetím než u de Geera. Téměř celé slyšení bylo vyplněno ostrými výtkami především kvůli Komenského účasti na smiřovacím jednání v Toruni. Pouze u královny Kristiny se setkal s vlídnějším přijetím, vládkyně dokonce projevila zájem o jeho *Vševědu* a snad právě tím ovlivnila de Geera alespoň natolik, že se stal přístupnějším ke Komenského potřebám a požadavkům.

Pak ale došlo k náhlému obratu – Švédsko se rozhodlo, že když Komenský nedodal objednané práce ve slibovaném termínu, provede reformu svého školství podle dřívějšího návrhu univerzity v Uppsale. Ten se sice okamžitě vrhl do práce a dokončil své poslední dílo *Methodus linguarum novissima* i všechny ostatní švédské učebnice, aby mohly být dány do tisku, dokonce k nim navrhnul i vlastní ilustrace, vedle toho znovu začal pracovat na *Vševědě*, tentokrát už vědomě jako na součásti díla mnohem většího, jako na součásti *Všenápravy*, přesto mu to nebylo nic platné. Na jaře roku 1648

Švédské království zreformovalo své školství podle návrhu uppsalské univerzity a tím skončila veškerá oficiální vázanost Komenského ke švédské koruně a de Geerovi.

2.7 Lešno podruhé

Komenský se rozhodne pro návrat do Lešna. Činí tak především na naléhání těžce nemocné manželky Doroty, která touží vrátit se domů. Lékaři ani přátelé Komenského cestu nedoporučují, přesto Komenský podlehne manželčiným prosbám a vydá se do Lešna. Po příjezdu Dorota umírá.

V Evropě pomalu utichají všechny boje, třicetiletá válka končí. Je podepsán vestfálský mír. Říše se rozpadla na svaz větších a menších samostatných států, nad kterými císař ztratil veškerou moc. Pro celou Říši platí rovnoprávnost luteránského a kalvínského náboženství, v Čechách je to ale zcela jinak, jak píše Komenský ve svém životopise. „Nyní však jsme byli ponecháni v dědictví domu rakouskému a tím i papeži; ti nám nikdy nepovolí svobodu svědomí.“²⁰ Členové Jednoty bratrské jsou tedy i nadále pronásledováni a nikdo s tím nemůže dělat vůbec nic. V Komenského korespondenci z té doby ani v jeho životopisných záznamech se ale neobjeví ani stopa po rezignaci. Naopak, všude se ozývají zmínky o jeho práci. Většinou se jedná o upravování starších děl, Komenský například upravuje a přepracovává *Methodus linguarum novissima*, *Ianuae linguarum vestibulum* se slovníkem a mluvnicí, *Informatorium pro učitele* a další. Vydává také starší dílo polského humanisty Jana Lasitia *Dějiny Jednoty bratrské*. Po letech také znovu vystupuje na kazatelnu a po smrti dvou starších členů Jednoty je nucen přijmout i místo biskupa, s nímž mu přibývá mnoho povinností a odpovědnosti. Naštěstí v té době nalézá silnou oporu v mladé Janě Gajusové, dceři bývalého druha ze studií, nyní rektora jednoho nizozemského gymnázia a překladatele. 17. května 1649 si ji bere za manželku. Je mu 57 let.

Ačkoliv se Komenský nevzdává a ani v situaci, kdy jsou jeho spolubratři neustále pronásledováni, nepřestává psát a věřit v nápravu lidstva, neubrání se občas strachu a zoufalství. Právě tyto pocity – zoufalství ze špatných zpráv, které se k němu ze světa dostávají, a strach, že už nikdy neuvidí svůj domov, - ho přimějí napsat *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, v němž se s upřímností, láskou i vášní obrací ke svému národu. Problémy se objevovaly i v samotné Jednotě bratrské. Ta už totiž nestačila plnit svůj úkol a objevovaly se dokonce úvahy, zda nemá být zrušena. Její nejvýznamnější před-

---

²⁰ Tamtéž, s. 149

stavitelé, především kněží z Polska, Pruska i Slezska, se sešli v Lešně, aby projednali, zda má další trvání Jednoty vůbec smysl. Nakonec se rozhodli navštívit všechny spolubratry rozptýlené po Uhrách a zeptat se na jejich názor. Tuto cestu měl vykonat právě Komenský a dopis od sedmihradského knížete Zsigmonda Rákócziho, který mu byl doručen přímo doprostřed jednání a v němž ho kníže vlídně zval k sobě do horních Uher na poradu o správě škol, Komenského cestu jen urychlil. Jan Amos totiž doufal v navázání dalšího vlivného přátelství, které by mohlo pomoci jeho pronásledovaným spolubratřím.

Na cestě, kterou započal v dubnu 1650, ho doprovázel opět věrný Figulus. Putovali přes Fulnek, Uherský Brod a Strážnici, v polovině dubna překročili moravsko-slovenské hranice a vstoupili na uherskou půdu. První zastávkou v Uhrách byla Skalice. Tam, stejně jako později i v jiných vesnicích, odpovídali členové Bratrské jednoty na dotaz, zda má být Jednota zachována, jednohlasným „ano“. O dalším trvání Jednoty tedy nebylo pochybností, tím byl úkol v podstatě splněn, a tak Komenský zvažoval návrat domů. Snad za to mohla únava a vyčerpání, že Komenský nechtěl dál pokračovat ve své cestě. Navíc se ukáže, že Rákócziové po Komenském nechtějí jen to, aby vypracoval pro jejich školství program jeho reorganizace a reformy. Jak stará kněžna, tak Zsigmond by byli nejradši, kdyby se Komenský v jejich zemi usadil natrvalo a sám se ujal uskutečňování reformy. Jan Amos si je vědom toho, že kdyby získal náklonnost sedmihradského knížete, mohl by časem zasahovat i do politiky a tak ovlivňovat osudy pronásledovaných členů Jednoty bratrské, zároveň si ale uvědomuje své závazky k lešenské jednotě, které by musel zrušit, protože tentokrát by se nejednalo o žádný krátkodobý úvazek. Lešenská Jednota ale ze strachu před ztrátou přízně sedmihradských knížat svůj souhlas dá, na Komenského navíc naléhají i jeho přátelé, a tak se nakonec rozhodne nabízenou práci u knížete Rákócziho přijmout.

2.8 Reforma školství v Sárospataku

Koncem měsíce října roku 1650 přijíždí Komenský do Sárospataku, aby podle svých návrhů provedl reformu zdejšího školství. Na cestě ho doprovází opět Petr Figulus a spolu s ním nadaný pedagog a hudebník Adam Samuel Hartmann. Kníže Komenskému přidá další tři společníky – rektora školy Jana Tolnaie, osobního rádce kněžny Ondřeje z Klobusic a předního kazatele potocké církve Františka Verécziho. Později přibudou ještě dva teologové a dva členové šlechty. Pro Komenského je

v sárospatackém podhradí poblíž kostela přichystán pohodlný dům, rovněž je připravena nově zařízená tiskárna, která čeká na vydávání Komenského spisů. Později, když se za ním přistěhuje jeho rodina, se Komenský pustí do práce. Věnuje se především činnosti na poli církevním a politickém – urovnává roztržky mezi kalvinisty a independenty, je dokonce zapojen i do dojednávání falcko-sedmihradského manželství. Nezanedbává ani své povinnosti k potocké škole, a to ani po smrti knížete Zsigmonda Rákócziho, který umírá v roce 1952.

Komenský nejprve vypracoval konkrétně organizaci potocké školy ve spise *Scholae pansoficae delineatio*, z něhož vycházelo praktické rozdělení školy na sedm tříd, z kterých každá měla své odstupňované specifické vymezení látky a jež průběžně spojovala názorná vyučovací metoda – například vyvěšování obrázků ve třídě nebo aktivní účast žáků na vyučování pomocí školních divadelních her. Později, když začaly opadávat nároky na Komenského politickou angažovanost a on se tak mohl intenzivněji věnovat práci pro školu, začal vytvářet jedno ze svých nejvýznamnějších děl – *Orbis pictus*. Tato zamýšlená kniha se měla skládat ze sto padesáti dřevorytů, z nichž každý měl podávat soubor věcí, jež dohromady představovaly náplň určitého úseku života. Původně to měla být pomocná knížka pro výchovu předškolních dětí, brzy si ale Komenský uvědomil, že by kniha mohla sloužit i jako výborná příručka pro výuku latiny i jakýchkoliv jiných jazyků. V Sárospataku práci na tomto díle ale jenom započal, dokončena byla později. Zato zde vytvořil soubor žakovských divadelních her společně s návodem, jak tyto hry využívat při vyučování, který nazval *Schola ludus*. S touto svou novotou se ale Komenský nesetkal s kladným přijetím u svých kolegů, navíc to nebyla jediná reforma, se kterou narazil na konzervativní postoj ostatních učitelů. Došlo to dokonce tak daleko, že se Komenský rozhodl Sárospatak opustit. Teprve když sedmihradská kněžna dala Komenskému plnou moc vyzkoušet všechny jeho vyučovací metody na místní mládeži, rozhodl se zůstat. Už svým prvním žakovským představením dosáhl velkého úspěchu, který ho přiměl k rozhodnutí zpracovat divadelní formou celou látku obsaženou v *Ianua linguarum*. Pro sárospatackou školu připravil celkem osm představení, v nichž zpracoval látku *Dveří jazyků*.

Školní divadelní představení už sice dávno nebyla žádnou novinkou, byly to ale především okázalé podívané, pořádané často k slavnostním příležitostem, v nichž látku k dramatům poskytovaly biblické příběhy nebo dobrodružství antických hrdinů. Komenského *Schola ludus* se v tomto výrazně lišila. Na univerzitách sloužili studenti divadlu, u Komenského sloužila divadelní hra žákům. V žakovských vystoupeních se ode-

hrávaly nejrůznější scény, které odpovídaly úsekům hmotného i duchovního života, jak je obsahovala *Ianua linguarum* i *Orbis pictus*. Tím byl Komenského úkol splněn a byl tedy čas vrátit se domů, do Lešna, kde ho čekaly další povinnosti.

2.9 Zkáza Lešna

Kromě povinností na něj v Lešně čekalo i množství starostí. Jeho dcera, provdaná Molitarová, zemřela a zemřel také „pastýř českého stáda“ Václav Lochar a Komenský ho musel nahradit. Aby stíhal pastorskou činnost i psaní, přibral si několik společníků. S nimi pak znovu pročetl a kontroloval již hotové spisky, součásti *Pansofie*, a upravoval je. Kromě toho vytvořil i nové dílo, *Gentis felicitas* (Štěstí národa), což byl v podstatě návrh ideálního vládního programu, který Komenský věnoval sedmihradskému knížeti Györgyovi II. Situace v Evropě se totiž opět proměnila a Komenský vytyčil, že Sedmihradské knížectví by mohlo získat významnější postavení v evropské politice.

Švédská královna Kristina se roku 1654 vzdala trůnu ve prospěch Karla X. Gustava, který měl i přes své mládí velké velitelské zkušenosti z třicetileté války. Téhož roku se spojili ukrajinští kozáci s ruským carem, aby zaútočili na Polsko. To bylo ohrožováno i ze strany Rusů a Švédů. A právě tuto dobu si polský král Jan Kazimír vybral k tomu, aby veřejně prohlásil, že Karla X. Gustava neuznává jako švédského krále a že si sám činí nárok na švédský trůn. To si švédský panovník samozřejmě nenechal líbit a Polsku vyhlásil válku. Polská šlechta se okamžitě přidala na stranu Karla X. Gustava. Proti ní se postavili řemeslníci a chudina z měst a stejně tak i veškeré vesnické obyvatelstvo. Lešno bylo zatím v bezpečí. Vrchností zde byl Boguslaw Leszczyński, jeden z vrchních velitelů polské šlechtické armády. V jeho nepřítomnosti ho zastupoval Johann Schlichting, který byl také ve švédských službách.

Lešno tedy bylo na straně Švédů, stálo proti polskému řemeslnictvu, vesničanům a chudině, proti lidem, jejichž zájmy Komenský vždy hájil. Nedokázal proti nim bojovat, nedokázal v nich vidět nepřátele. Stejně tak ale nepovažoval za nepřátele ani Švédy, protože je měl za tradiční podporovatele a ochránce svého díla. Johann Schlichting i lešenská Jednota bratrská však na Komenského naléhali, aby se přiklonil na švédskou stranu. Jan Amos podlehl nátlaku a roku 1655 napíše politický manifest ve prospěch švédského krále Karla X. Gustava, *Panegyricus Carolo Gustavo*.

Brzy po vydání spisku se ale situace v Evropě promění – zatímco švédský král soustředí své síly na Prusko, v Polsku se od něj odvrací čím dál více lidí, šlechta v něj ztrácí důvěru. A jak ustupuje vliv Švédska, rozrůstá se moc a síla polských partyzánských vojsk, která trestají všechny cizince a jinověrce. 27. dubna 1656 partyzánské vojsko obklíčí Lešno a i přes počáteční sliby, že se nikomu z lešenských nic nestane, partyzáni o dva dny později zaútočí. Komenský s rodinou opouští svůj domov, ten mu za zády hoří. 1. května 1656 se vlády nad Polskem opět ujímá král Jan Kazimír.

Ze své lešenské knihovny Komenský stihl zachránit jen několik nejdůležitějších spisků, pouhý zlomeček svého díla. Některé rukopisy byly později vyhrabány z lešenského spáleniště a navraceny Komenskému, mnoho jich ale scházelo. Chyběla „1. Sbírká pansofická čili poklad vševedného materiálu a definic. 2. Úvaha o založení Pansofie – psaná formou dialogu – v díle o Poradě. 3. Všechny ony pansofické věci, které jsem vypracovával minulé zimy a probíral v přednáškách se svými žáky, vše připravené do tisku, například *Introitus*, *Mundus radicalis*, rovněž *Mundus idealis atd. atd.* 4. *Metafyzika a vše, co sem náleželo.* 5. *Poklad jazyka českého a latinského, dílo třiceti let.* 6. *Rozmanité traktáty teologické, počtem na třicet devět, Haggaeus redivivus a jiné.* 7. *Mé náboženské úvahy a nástiny kázání z doby přes čtyřicet roků, vesměs všechny. Běda, při takovém zmatku a pobíhání nebyly dosti dobře uschovány, anebo jsouce tu i onde rozházeny, zahynuly.* 8. *Harmonie evangelistů, blahopřející světu k spáse v nejkrásnějším souladu, dílo, o němž jsem po celý rok pracoval s několika spolupracovníky, žel, zahynulo.*“²¹ Kromě toho požár v Lešně zničil i dvě knihovny Jednoty bratrské.

2.10 Pozvání do Amsterodamu

Komenský měl pochopitelně obavy o to, co bude s jeho rodinou a kam půjdou. Brzy se však ukázalo, že jeho obavy jsou zbytečné, Komenský byl totiž pozván do Sárospataku, Branibor, Vratislavi, opětovně do Švédska i do Amsterodamu. Všech nabídek využil ve prospěch členů Jednoty bratrské, sám pak přijal pozvání Laurence de Geera, syna mrtvého Louise, do oblíbeného Amsterodamu. Ze začátku se obával, jak bude v Nizozemí přijat, ovšem i tyto Komenského obavy byly zbytečné; v Amsterodamu se totiž setkal s kladným přijetím jak ze strany Laurence de Geera, tak ze strany městské rady. V Amsterodamu získal nový domov i dostatečnou finanční podporu, aby mohl dál

---

²¹ Tamtéž, s. 199

pracovat na svém díle. Pokusil se také znovu obnovit svou knihovnu – posílal dopisy na všechna místa, kde kdysi uložil své spisy nebo rukopisy, psal přátelům do Norimberku, odkud chtěl převést vydání některých děl do Amsterodamu. V té době mu v Norimberku vychází například *Orbis pictus*, jindy zase žádá své přátele, aby mu zaslali spisy některých jiných autorů, které potřebuje ke svému studiu. Nezapomínal ani na psaní. Psal menší spisky, jimiž reagoval na aktuální dění, věnoval se také rekonstruování napůl ztracených prací a pustil se i do sestavování úplného souhrnu všech pedagogických zkušeností a poznatků v ucelený systém. Kromě toho se věnoval i učitelské činnosti. Odmítl sice čestnou profesuru na amsterodamské akademii, nemohl ale nepřijmout několik žáků, synů významných amsterodamských obyvatel, kterým byl zavázán.

2.11 Vrcholná tvorba

V letech 1657-1658 konečně vzniklo jeho velké pedagogické dílo *Opera didactica omnia*, Veškeré spisy didaktické. „Byly to čtyři fóliové svazky, a nikterak to nebylo jen sebrání a sestavení „střepů z rozbitých nádob“; byl to naopak promyšlený a logicky spjatý celek, který sice sestával ze sledu samostatných pedagogických a metodologických prací, ale jako mozaika podával obsáhlý systém poznatků, názorů a myšlenek, a to nejen o výchově ve všech věkových stupních; podával současně i nesmírně pokročilý, svou dobu daleko předbíhající výklad o smyslu a poslání výchovy a výuky.“²²

Po vydání tohoto díla, které si získalo velký obdiv téměř po celé Evropě, se Komenský cítil být povolán, aby přistoupil k vytvoření posledního velkého díla. Byla to *Porada o nápravě věcí lidských*, kterou považoval za hlavní cíl svého života. Kdysi tímto cílem byla *Vševěda*, ta nyní měla být ale pouhou částí plánovaného díla, které se mělo skládat celkem ze sedmi dílů. Vytvoření něčeho tak obrovského ale bylo nad síly jediného člověka, přesto Komenský ve svém úsilí nepolevil. Chtěl vykonat vše, co bylo v jeho silách, a zbytek alespoň zachytit v náčrtech a poznámkách dostatečně srozumitelných, aby v díle mohli pokračovat jeho následovníci.

Komenský usilovně pracoval na svém díle a nebral přitom na vědomí ani svůj kalendářní věk, ani nemoci, které ho sužovaly čím dál častěji a dělali jeho přátelům-lékařům mnoho starostí. Z těchto přátel byl Komenskému nejbližší doktor Nicolaus Tulp, který ho ochotně zasvěcoval do své práce. Ale kromě Tulpa poznával i další lidi, další přátele. Nejvýznamnější z nich byl malíř a rytec, Rembrandt van Rijn.

---

²² Tamtéž, s. 204

Janu Amosovi už je přes sedmdesát let. Plně se věnuje své práci na *Všenäpravě* a kromě toho si nachází i čas, aby reagoval na dění v Evropě. Když dojde k válce mezi Anglií a Nizozemím, píše spis *Anděl míru*, jehož úplný název přesně vystihuje jeho poslání: *Anděl míru poslaný k mírovým vyslancům anglickým a nizozemským do Bredy, odtud pak k poslání určený ke všem křesťanům po Evropě a nato i ke všem národům po celém světě, aby se zastavili, válčit přestali a učinili místo knížeti míru, Kristu, který chce již národům hlásat mír*. Dokonce se sám vydá do Bredy, kde se má uskutečnit mírové jednání mezi Anglií a Nizozemím, aby zde pronesl svou řeč, v níž v podstatě zopakoval text *Anděla míru*.

2.12 Poslední roky života

Po návratu domů se Komenského stav několikrát výrazně zhorší a vzápětí zlepší. Během tohoto „kolísání“ zemře Komenského přítel Rembrandt. Jeho smrt Komenského hluboce zasáhne a přinutí ho opět se pustit do díla. Začne psát desátou kapitolu *Všenäpravy*, kterou nadepisuje slovy: „*Ideje světla – k vypuzení všech temnot z lidských věcí - , ideje míru – k odstranění všech sporů a nesvárů - , ideje života – k vysvobození lidského pokolení z tolikerého umírání, jímž většina hyne neustále ještě zaživa...*“²³ Podle jeho slov je nutné „*založit vše nově, totiž filosofii obecnou, náboženství obecné, politiku obecnou; abychom se jejich pomocí už nemohli rozcházet a míjet se tak daleko cíle svého štěstí.*“²⁴ K desáté kapitole přibudou ještě další, je jich celkem dvacet sedm. Celou *Všenäpravu* pak uzavírá sedmá kniha.

Ve spisku *Unum necessarium* (Jediné potřebné), který Komenský věnoval roku 1668 princovi Ruprechtu Falckému, si ale stěžuje, že „*někteří se už ani po této mé práci neptají, poněvadž předpokládají – jak jsem slyšel - , že už sám v toto dílo nevěřím. Je jich jen docela málo, kteří stále ještě doufají. Zda marně? To ví jen Bůh. Netvrším prozatím, že je naděje na jeho dokončení, ale ani netvrším, že není, i když už na mne čeká hrob.*“²⁵

Téhož roku, kdy spisek *Unum necessarium* vyjde, na Komenského znovu zaútočí nemoc, jedná se o chorobu srdce. Znovu se uzdraví, aby vzápětí opět onemocněl. Na naléhání doktora Tulpa k sobě Komenský povolá syna Daniela, aby se stal jeho písařem a on se tak nemusel příliš namáhat. Měl by mít klid, ten ale naruší zlá zpráva – Petr Fi-

---

²³ Tamtéž, s. 231

²⁴ Tamtéž, s. 231

²⁵ Tamtéž, s. 242

gulus zemřel a zůstala po něm jeho manželka, Komenského dcera, s pěti dětmi. Otec se o ni samozřejmě postará, tyto problémy jsou pro nemocného starce ale příliš velkou zátěží. Začátkem podzimu roku 1670 se Komenskému opět přitíží, dokonce utrpí záchvat mozkové mrtvice, který ochromí pravou polovinu jeho těla. Jen silná vůle psát, dokončit své dílo, mu pomůže krizi překonat. Nezvládá sice sám psát, ale opět může diktovat. Jeho tělo chátrá, hlava však stále pracuje. Když ale později začne zapomínat, ví, že se blíží jeho smrt. Nakonec upadne do bezvědomí a 15. listopadu 1670 ve svých úctyhodných osmasedmdesáti letech umírá.

3. LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE

3.1 Zrání Labyrintu

LABYRINT SVĚTA

A RÁJ SRDCE

to jest

SVĚTLÉ VYMALOVÁNÍ,

kterak v tom světě a věcech jeho všechněch

nic není než matení a motání,

kolotání a lopotování,

mámení a šalba, bída a tesknost

a naposledy omrzení všeho a zoufání:

ale kdož doma, v srdci svém sedě,

s jediným Pánem Bohem se uzavírá,

ten sám k pravému a plnému mysli upokojení

a radosti že přichází.

Tak zní plný název díla Jana Amose Komenského, které je považováno za vrcholné dílo barokní literatury. Původně se dílo jmenovalo *Labyrint světa a lusthauz srdce*. Lusthauz v překladu znamená letohrádek, besídka nebo zátiší, to však budilo „málo vhodnou představu nějaké panské rozmařilosti a panského pohodlí, představu příliš

světskou pro výjevy obcování s Bohem,“²⁶ proto Komenský „lusthauz“ v konečném znění *Labyrintu* z roku 1663 nahradil příhodnějším slovem „ráj“.

Labyrint byl dokončen sice už v roce 1623, byl to ale pouze rukopis, který ke své dnešní podobě uzrával dalších čtyřicet let. První vydání z roku 1631 Komenský věnoval svému příznivci a ochránci Karlu staršímu ze Žerotína. Kniha byla vytištěna v míšeňském Perně. Druhé a konečné vydání z roku 1663 bylo vytištěno v Amsterdamu a – jak už bylo řečeno – *Labyrint světa a Lusthauz srdce* se v něm proměnil v *Labyrint světa a Ráj srdce*. Komenský se tedy ke svému dílu vracel v různých intervalech celých čtyřicet let. K jakým změnám v díle ale docházelo?

Podle původního záměru chtěl Komenský v *Labyrintu* odpovědět na otázku, co je smyslem lidského života. Chtěl zjistit, „*kde a v čem by vrch všeho dobrého (summum bonum) bylo, na němž by se žádost lidská stavovala: to jest, jehož by dosáhna člověk myslí svou, tu odpočinouti mohl a musel, čeho víc žádati nemaje.*“²⁷ Komenský jako pravý křesťan hledal na všechny problémy, které ho znepokojovaly, odpovědi v bibli. Proto se jeho původní plán – zjistit, v čem tkví smysl života, mění v přemýšlení o marnosti světa. „*Aby tuto „marnost nad marnost“ co nejnázorněji dokázal, doplnil Komenský svou původní verzi, prozatímně dohotovenou r. 1623, o nové kapitoly, a to 28-35 podle číslování ve vydáních z r. 1631 a 1663.*“²⁸ O tom, že na *Labyrintu* bude ještě dále pracovat a rozšiřovat ho, měl Komenský jasno už po napsání rukopisu, jak je patrné z dopisu, který napsal 13. prosince 1623 Karlu staršímu ze Žerotína. Poté následovalo ještě několik dalších doplnění. Komenský přidal popis sídla královny Moudrosti a kapitoly o králi Šalomounovi, o jeho moudrosti, slávě a následném pádu. Další přídatky ve vydání z roku 1631 už nejsou tak významné, slouží v podstatě jen k tomu, aby příběh dokreslily o nové detaily. První část díla, *Labyrint světa*, byla tedy dokončena a Komenský ji roku 1663 sám připravil pro tisk.

Druhý díl, *Ráj srdce*, je pravým opakem první části. I zde je patrná gradace, kterou jsme mohli pozorovat už v *Labyrintu světa*, je to však gradace opačná. V *Labyrintu světa* se neustále stupňovalo poutníkově zklamání a zoufalství ze světa, které došlo tak daleko, až poutník dospěl k názoru, že by bylo lepší ze světa odejít. V druhé části gradace spočívá v neustálém stupňování poutníkovy jistoty, že život má smysl, a to tehdy, když člověk uvěří v Boha a zcela se podřídí jeho vůli.

²⁶ ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 365

²⁷ ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 367

²⁸ ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, s. 368

3.2 Žánr

Pokud chceme zařadit toto Komenského dílo k žánru, je třeba ho rozdělit na dvě části. První část, *Labyrint světa*, je alegorickým putováním. Komenský nás provádí světem, který přirovnává k městu. Jednotlivé ulice v něm představují různá povolání a stavy, díry a jámy v ulicích překážky, s kterými se člověk v životě často setkává. Vrcholem všeho je poznání královny Marnosti, která vládne světu.

V historii se s tímto žánrem setkáváme i u jiných autorů, například v době renesance u *Božské komedie*, jejímž autorem je Dante Alighieri.

Druhá část díla, *Ráj srdce*, kde Komenský popisuje poutníkově setkání s Bohem a dokonalé bezchybné chování křesťanů, je jakousi utopií.

3.3 Jazyk a styl

V jednotlivých částech díla se mění i jazyk a styl. Zatímco v první části převažuje epika a řeč, která vychází z životní reality, ze skutečného jazyka hovorového a lidového, v druhé části je na prvním místě lyrický prvek – filozofické úvahy, rozjímání, modlitby a řeč literárního vzdělance, která je navíc obohacena o citáty a moudrosti z bible; „*ruch hledání vystřídal klid, zmatky jistota nalezení, trpké útrapy bloudění sladká pohoda návratu domů, satiru mystika a spočinutí v Bohu, pesimismus radostný optimismus.*“²⁹

3.4 Důvod putování a popis světa

Knihy začíná latinskou předmluvou a po ní následuje česky psaná předmluva k čtenáři, v níž autor vysvětluje cíl svého díla. Tím bylo hledání odpovědi na již zmíněnou otázku, v čem tkví smysl lidského života, „*kde a v čem by vrch dobrého (summum bonum) bylo, na němž by se žádost lidská stavovala: to jest, jehož by dosáhna člověk myslí svou, tu odpočinouti mohl a musel, čeho víc žádati nemaje.*“³⁰ Zároveň připomíná, že touto otázkou se nezabývají pouze filozofové. Každý člověk se zajímá o to, kde a jak by mohl dosáhnout co největšího potěšení, a neváhá vydat se kvůli tomu do světa. Ve světě však nic dobrého nenalezne, svědkem toho je dokonce i nejmoudřejší z lidí, král

---

²⁹ Tamtéž, s. 376

³⁰ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 11

Šalomoun, který prošel celý svět, aby nakonec konstatoval: „*Mrzí mne ten život. Nebo mi se žádná věc nelíbí pod sluncem, protože jen všechno marnost jest a bída*“³¹

Autor-poutník čtenáři radí, aby si více hleděl Boha, protože na něm jediném všechno záleží. I jemu Bůh pomohl otevřít oči a prohlédnout, poté, co prošel celý svět a nenašel v něm nic dobrého. Pro poučení čtenáři nyní předkládá dobrodružství, které během svých poutí světem zažil, a připojuje k němu přání: „*Mějž se dobře, křesťane milý, a Vůdce světla, Duch svatý, ukažiž tobě lépe, než já mohu, i světa marnost i vyvolených s Bohem spojených srdcí slávu, potěšení a radost. Amen.*“³²

V první kapitole s názvem *O příčinách v svět putování* poutník vysvětluje své důvody, proč se vydal na cestu po světě. Byl ve věku, kdy se měl rozhodnout, co by rád v životě dělal, ale ze spousty nejrůznějších zaměstnání si nemohl vybrat to pravé. Chtěl si vychytrale zvolit něco, kde by bylo minimum práce a starostí a co nejvíce pohodlí, ale neměl nikoho, s kým by se poradil a kdo by mu s výběrem pomohl. Poutník sám měl sice nutkání některé povolání zvolit, bál se ale, aby nepřebral. Když se tím trápil už dost dlouho, rozhodl se, že půjde do světa a sám nejdříve pozná všechna povolání, aby je potom mohl vzájemně porovnat a lépe si tak vybrat.

Poutník ale neví, odkud by měl se svým poznáváním začít. V tom mu jsou nápomocni dva průvodci, se kterými se setká, jakmile se vydá na cestu. Jako prvního spatří jakéhosi člověka „*křepkého chodu, obratného vzhledu a řeči hbité, takže mi se nohy, oči, jazyk, vše na obrtlíku míti zdál. Ten přivína se ke mně odkud a kam bych měřil, dotazoval se.*“³³ Představí se jako Všežvěd Všudybud, „*kterýž všeckem svět procházím, do všech koutů nahlédám, na každého člověka řeči a činy se vyptávám; co zjevného jest, vše spatřuji, co tajného, vše slídím a stíhám, summou beze mne nic se dítí nemá, ke všemu dohlédati má jest povinnost; a ty půjdeš-li za mnou, uvedu tě do mnohých tajných míst, kamž by ty sic nikdá netrefil.*“³⁴ Poutník je nadšen, že našel takového průvodce, tomu se ale nezamlouvá poutníkuv důvod, proč se vydal do světa. „*Příteli, jdeš-li ty tím úmyslem, ne aby věci naše spatře obliboval, než aby o nich dle rozumu svého soud vynášel, nevím, jak by s tím královna naše, Její Milost, spokojena byla.*“³⁵ Královna je ta, co řídí běh světa. Jmenuje se Moudrost, ač bývá někdy zvána Marností.

---

³¹ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 11

³² Tamtéž, s. 13

³³ Tamtéž, s. 16

³⁴ Tamtéž, s. 16

³⁵ Tamtéž, s. 17

Zatímco Všudybud rozmlouvá s poutníkem, blíží se k nim další postava. Poutník nedokáže říct, zda je to muž či žena, protože „*divně jaks zakuklený byl a okolo něho jako mhla se dělala.*“³⁶ Cizinec dojde až k nim, a když se dozví, že Všudybud vede poutníka do světa, připomene mu své a jeho povinnosti: „*Viš, že tvá prováděti, má ukazovati, co kde jest, jest povinnost. Nebo Její Milosti královny vůle není, aby kdo do království jejího vejda, sám sobě, co vidí a slyší, dle libosti vykládal a něco tu mudroval: než aby se jemu, co a k čemu která věc jest, povědělo, a on na tom přestal.*“³⁷ Všudybud tedy přizve cizince ke společné cestě a ten se představí jako „*tlumočnick královny světa Moudrosti, kterýž sově to poručeno mám, abych, jak se čemu v světě rozuměti má, vyučoval. (...) Jméno mé jest Mámení.*“³⁸

Poutník je zprvu rád, že našel průvodce, kteří by mu pomohli poznat svět. Jakmile ale uslyší jejich pravá jména, zhrozí se a následuje je velmi neochotně. Proto mu Všudybud přehodí přes hlavu uzdu ušitou „*z řemení všetečnosti a udidla její byla z železa urputnosti v předsevzetích*“³⁹ a poutník si uvědomí, že ho nečeká dobrovolné a svobodné poznávání světa, právě naopak – bude k němu nucen. Od Mámení zase dostane brýle „*z skla domnění vykrouženy; a rámcové, v nichž byly ufasované, byli z rohu, jenž zvyk slove,*“⁴⁰ přes něž viděl vše jinak, než jaké to bylo ve skutečnosti. Naštěstí mu Mámení brýle nasadilo křivě a poutník přes ně tedy mohl vidět i skutečnost. To si však nechá pro sebe, stejně jako svou víru v Boha a ve zdravý rozum, která přetrvává i přes svázaná ústa a zastřené oči.

Svět, na který se poutník společně s průvodci dívá z vysoké věže, má podobu velkého kruhově vystaveného města, jež je ohraničené zdmi a valy, za nimiž je tmavá bezedná hlubina. Poutníkovi se zdá, jako by světlo bylo jen nad městem a mimo něj jen čirá tma. Město pak bylo rozdělené na mnoho ulic a náměstí, na nichž stály větší i menší domy, a všude byla spousta lidí. Na východní straně viděl bránu, od které vedla ulička k další bráně, a teprve z té se vcházelo do ulic města – hlavních ulic poutník napočítal šest; táhly se vedle sebe od východu k západu, uprostřed nich bylo velké okrouhlé náměstí a nejzápadněji stál na skalnatém pahorku krásný zámek. Všudybud mu ochotně popsal vše, co viděl: „*Nu, tu máš, poutníče, milý ten svět, na nějžs se podívati žádostiv byl. Proto sem tě nejprve na tuto vysokost uvedl, aby sobě naň z cela nejprv pohleděl a*

---

³⁶ Tamtéž, s. 17

³⁷ Tamtéž, s. 17

³⁸ Tamtéž, s. 18

³⁹ Tamtéž, s. 19

⁴⁰ Tamtéž, s. 19

jeho spořádání vyrozuměl. Tato východní brána jest brána rozchodu, z níž jedenkaždý, jak komu los padne, k tomu neb jinému povolání se obrací. Ulice zajisté, které vidíš, jsou rozdílní stavové, řádové a povolání, v nichž se lidé usazují. Vidíš hlavních ulic šest: v oné ku poledni bydlí domovní stav, rodičové, dítky, čeládky; v vedlejší řemeslníci a všickni s živnostmi se obírající; v třetí této nejbližší ryňku bydlí stav učených, s pracemi myslí zacházejících. Z druhé pak teď strany jest stav duchovní, k nimž jiní náboženství konati vybíhají. Za tím stav vrchnosti a zprávců světa; nejjáz pak k půlnoci stav rytířský, s věcmi válečnými zacházejících. Aj, jak to ušlechtilé! Onino všecky plodí; tito všecky živí; tito všecky učí; tito se za všecky modlí; tito všecky soudí a před neřády zachovávají; tito za všecky bojují: a tak všickni sobě slouží, všecko v svém glejchu stojí. Hrad pak onen k západu jest arx Fortunae, hrad Štěstí, na němž zvláštnější lidé bydlí, bohatství tam, rozkoší a slávy užívajíce. Ryňk prostřední pro všecky jest. Nebo se tu ze všech stavů lidé scházejí, a co potřebí, zpravují; uprostřed něho jako v centrum všeho jest residencí královny světa, Moudrosti.⁴¹

Poutníkovi se líbí uspořádání světa, obdivuje řád, který zde vládne, všímá si ale i chyb - některé ulice byly uprostřed jakoby protržené a jedna vbíhala do druhé, což mu připadalo velmi matoucí. Dále si všiml ještě toho, že se svět hýbal a točil, až z toho poutník skoro dostával závrať, a všudypřítomného hluku a hemžení. Přesto svět Mámení vychvaluje. Poutník však k velké nelibosti svých průvodců odmítá slepě věřit a svět nechce hodnotit, dokud ho nepozná zblízka.

Ve městě je poutník svědkem rozdělování povolání. Mladí lidé toužící po zaměstnání přistupují k starci - *Osudu* a z jeho hrnce si tahají cedulky, na nichž je napsáno, do které z ulic se mají vydat. Někteří odcházejí nadšení, jiní zklamání. Mámil poutníka navádí, aby si také zkusil vytáhnout cedulku, ten se ale zdráhá a prosí svého průvodce, aby ho do toho nenutil, že chce nejdříve poznat klady a zápory různých povolání, aby si mohl vybrat co nejlépe; navíc mu tento náhodný způsob určování povolání nevyhovuje. K tomu, aby mohl vstoupit do města bez určení povolání, však potřebuje svolení *Osudu*. Ten mu nakonec dává cedulku, na níž stojí psáno *Speculare* neboli *Dívej se, zpytuj*, a pouští ho dál.

Na náměstí, kam ho průvodci zavedou nejdříve, se poutník setkává se spoustou lidí různého věku, pohlaví, stavu, různého povolání i národnosti, kteří chodí sami nebo po skupinkách. Vše je spojeno opět s velkým hlukem a hemžením a poutníkovi se to

---

⁴¹ Tamtéž, s. 20-21

příliš nezamlouvá, přestože rozjívený dav jeho tlumočníci hodnotí jako „*ušlechtilé pokolení lidské*.“⁴² Všimá si také toho, co tlumočník nazval lidskou opatrností, kterou symbolizují masky na tváři, jež lidé odkládají jen v soukromí nebo mezi svými známými. Jakmile odloží svou opatrnost - masku, objeví se jejich rozličně znetvořená tvář; tvář, která odráží jejich skutečnou povahu.

Z vrcholu věže poutník obdivoval řád, který ve světě podle Mámila a Všudybuda vládl. Po bližším prozkoumání ale zjišťuje, že namísto řádu zde panuje zmatek a nepořádek. Lidé si vzájemně nerozumí, dělají nesmyslné marné práce, které se podobají spíše dětským hrám či hloupému pachtování, započatou činnost nechávají nedodělanou a klidně přecházejí k něčemu jinému, neumí se chovat... Navíc je zoufalý z jejich hlouposti, kvůli které neustále chybují – chybování symbolizuje klopýtání o překážky a opakované pády do děr, a ješitnosti, díky níž si nenechají od nikoho poradit. Setká se i s lidskou marnivostí a pýchou. Nakonec spatří i Smrt, jak prochází mezi ostatními a snaží se je varovat, ti jejího napominání však nedbají, a proto trpí a umírají. Za vše si přitom lidé mohou sami, neboť Smrt, jež mezi nimi prochází a ničí je svými zbraněmi, má k dispozici pouze luk. Šípy si bere od lidí, kteří jí je sami nabízejí, a tak si poutník uvědomí smutnou pravdu, že „*nemocí a smrti strůjcové sami sobě lidé*.“⁴³

3.5 *Manželství*

Z náměstí vedou průvodci poutníka k ulici, v níž žijí manželé. Chtěli mu zde ukázat, jak je tento způsob života rozkošný, ani zde se však od poutníka nedočkají nadšeného souhlasu. Nelíbí se mu přísné vybírání vhodných partnerů podle vzhledu a majetku, žárlivé hádky, rvačky a dokonce i zabíjení, ani trápení z nevydařeného partnerství, s nímž se před vstupem do ulice setkává. Nezamlouvají se mu ani samotné zasnuby, které spočívají v tom, že přísní soudci váží každý pár na obrovských vahách, jež mají zjistit, zda se k sobě pár hodí. Nezhodnocuje se přitom věk ani povahy zájemců tolik jako jejich majetek a společenské postavení. Po tomto obřadu následuje sňatek – zakování partnerů do železných okovů, které rozdělí jenom smrt.

Poutník zde vystupuje jako odpůrce manželství. Zakování do nezničitelných pout je podle jeho názoru tím nejhorším vězením, ač se ho tlumočník snaží přesvědčit o opaku: „*Ovšem žeť jest toto svazek ze všech lidských svazků nejtuzší: ale není se ho*

---

⁴² Tamtéž, s. 24

⁴³ Tamtéž, s. 29

proč báti. Nebo sladkost toho stavu ráda to jho podniká: spatříš to sám, jak to milý život jest.“⁴⁴ Poutník si všimne, že některá manželství jsou podařená, manželé se k sobě vzájemně chovají slušně a laskavě, tyto radostné chvílky ale nedokážou vyvážit bídu, v níž žijí, a útrapy, kterými procházejí. Když se pak setká i s nevydařenými manželstvími, dojde k názoru, že za ty problémy tento svazek nestojí.

3.6 Učení očima Komenského poutníka

Z ulice *Manželství* se dostane do ulice, v níž se provozují různé živnosti. Ulice je rozdělena na mnoho menších uliček, v nichž jsou různé síně, dílny, výhně, obchůdky a opět všude hluk a spousta lopotících se lidí. Ani tohle se poutníkovi moc nezamlouvá, tentokrát mu vadí velká dřina, která je s každým zaměstnáním spojena. Průvodci se snaží poutníka přesvědčit, že ne všechna práce je těžká, a zvou ho k bližšímu nahlédnutí na jednotlivá zaměstnání. Na všem, co mu ukážou, si ale poutník všimá pouze negativ – obchodníci mají spoustu starostí a neustále žijí v nebezpečí, že je někdo okrade či přijdou o majetek jiným způsobem; ti, co pracují v kovárnách, mohou ohluchnout; pracující s ohněm se mohou spálit. Nic se mu nelíbí, za nejhorší považuje to, že někteří dřou až do úmoru a sotva si vydělají na chleba, zatímco jiní mají snadnou práci, která vynáší mnohem víc. Čím snadnější a lehčí práce však byla, tím v ní bylo více lstí a podvodů. Dalším vážným nedostatkem pak je podle poutníka fakt, že peníze lidem ubývaly rychleji, než přibývaly, a marnou prací ztratili velkou část života. Vše je navíc spojeno s lidskou závistí, falší, s klamáním a v neposlední řadě s marností.

Když si poutník mezi množstvím nejrůznějších řemesel nedokázal vybrat ani jedině, průvodci ho zavedli mezi učence, doufající, že tam se konečně poutníkovi zalíbí. Do ulice *Učených* vede brána, nazvaná *Disciplinam*, neboli *Učení, Kázeň*. Brána do ulice *Učených* je dlouhá, úzká a tmavá a střeží ji učitelé v podobě ozbrojených stráží. Kdo chtěl vstoupit, musel projít bránou a podrobit se těžkým zkouškám. První zkouška se týkala toho, „*jaký měšec, jaký zadek, jakou hlavu, jaký mozek (což z vozhera soudili) a jakou kůži přináší. Byla-li hlava ocelivá a mozek v ní ze rtuti, zadek olověnný, kůže železná a měšec zlatý, chválili a hned ochotně dál vedli: neměl-li kdo toho paterého, aneb mu kázali zpět, aneb špatně tušíc tak nazdarbůh přijímali.*“⁴⁵ Tlumočník udivené-

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 32

⁴⁵ Tamtéž, s. 44

mu poutníkovi vysvětlí, že první čtyři z těchto věcí jsou nutnými předpoklady ke studiu a pátá věc, zlatý měšec, je důležitá pro učitele, neboť nic není zadarmo.

V bráně si každý učitel-strážný vzal na starost jednoho či víc studentů, aby je mohl dále prověřovat. Tento proces je popsán jako velice bolestivý – učitelé studentům provrtávají hlavy, aby do nich trychtýřem mohli nalít vědomosti, nebo je trestají výprasky. Bránou projde málokdo, komu se to ale přece jen podaří, dostane „*kalamář za pás, za ucho péro a do ruky prázdnou knihu k shledávání umění*“,“⁴⁶ aby mohl být považován za pravého studenta a každý ho tak poznal.

Poutník tyto věci dostane také a se svými průvodci pokračuje dál až na křižovatku, kde se hlavní cesta učenců rozděluje na čtyři menší – na filozofii, medicínu, právo a teologii. Nejdříve ale Všudybud s Mámilem vedou poutníka na místo, kde se scházejí všichni studenti i učitelé, aby je mohl lépe poznat a rozhodnout se, po jaké cestě se chce dát. I mezi učenci však poutník ke svému rozhořčení vidí mnoho nedostatků. „*Někteří (což sem dobře vyšetřil, ale sem jim toho tam mluvíti nesměl) měli oči a neměli jazyka; jiní měli jazyk a neměli oči; někteří toliko uši, bez očí a jazyka etc.*“⁴⁷ Ani v knihovně, kam neustále proudí davy studentů, to není lepší. Knihovna je zde zobrazena jako lékárna, knihy v ní uchovávané jsou léky proti různým neduhům. Některí studenti užívají léky – stránky z knih – s rozvahou, jejich chuť popisují jako hořkou a kyselou, dokud se žvýkají v ústech, po spolknutí se ale obrací v sladkost. Tito studenti jsou pak vzdělaní, bystří a zdraví. Ne všichni se ale chovají stejně. Některí s knihami zacházejí velmi laktotně, cpou do sebe vše, co jim přijde pod ruku, aniž by něco z toho vstřebali; mohou se dokonce otrávit a znemožnit si tak další studium. Jiní zase stránky z knih nepojídají, nestudují, jen je nosí po kapsách jako studijní pomůcky, aniž by jim byly ve skutečnosti nějak prospěšné. A pak jsou tu ještě ti, kteří knihy sbírají, opatřují krásnou vazbou a zakládají do polic, aby se na ně mohli dívat a chlubit se jimi před ostatními. Tito sběratelé se z knih neučí, slouží jim jen k tomu, aby z nich měli pěknou knihovnu, protože podle slov tlumočnicka „*i ti, kdož biblioteky milují, mezi učené se počítají.*“⁴⁸

Knih v knihovnách neustále přibývá a poutníka zajímá, kde se berou. Vejde tedy se svými průvodci do místnosti, kde knihy vyrábí soustružníci ze dřeva, kostí a kamení a plní je mastmi či dryáky, aby je mohli dát k všeobecnému užívání. Výroba knih je zde popsána jako rutinní práce, která postrádá jakoukoliv tvůrčí složku. Masti a dryáky vy-

---

⁴⁶ Tamtéž, s. 45

⁴⁷ Tamtéž, s. 46

⁴⁸ Tamtéž, s. 48

rábějí autoři mícháním různých druhů koření nebo jen přeléváním vody z jedné nádoby do druhé. Knihy vznikající druhým způsobem nejsou příliš kvalitní, i tak ale podle tlumočnicka vzniká umění; vždyť jedno téma může být přece zpracováno více způsoby. Ke své lítosti poutník spatřil i dost dobrých knih, které bohužel nikdo nečetl, a tak byly odsouzeny k pomalému chátrání, které končilo jejich rozpadem. Z toho měli všichni autoři pochopitelně strach, proto své knihy opatřovali krásnou vazbou, pochvalnými básněmi a řečmi jiných autorů. Knihy pak sami nosili ke čtenářům a snažili se vnutit jim je, ale ani to někdy nepomohlo, protože takových autorů bylo mnoho. Poutník je kvůli jejich pachtění lituje.

Když vyjdou z knihovny zpět na jakési nádvoří, kde se scházejí učenci, poutník spatří hádky, rvačky a všeobecný shon. Perou se mladí i staří a poutník je z toho zděšen – čekal totiž, že učenci budou klidní a rozvážní lidé. Podle tlumočnicka se ale takhle učenci „brousí“, vzdělávají, utvrzují se ve svých názorech.

Po tomto výstupu průvodci vedou poutníka mezi filozofy, kteří prý znají pravdu o každé věci, a doufají, že tam se poutník konečně něčemu přiučí. Poutník se zde setkává se spoustou slavných filozofů, kteří se seskupují v protikladné dvojice či trojice, aby tak byla znázorněna zmatenost filozofie. Takto zobrazená filozofie poutníka ale zklame. Rozhádání filozofové mu totiž ze všeho nejvíce připomínají sedláky v hospodě, kteří se překřikují a na ničem neshodnou, protože každý z nich říká něco jiného. Tlumočnick mu nadává, že ničemu nerozumí. Pořádek nastane, až když do sporu zasáhne Pavel Tarsenský, apoštol Pavel, narozený v Tarsenu, který studoval řeckou filozofii, svým výrokem: „*Zdá-li se sobě kdo moudrým býti v tomto světě, budiž bláznem, aby moudrým učiněn byl. Moudrost zajisté světa tohoto bláznovství jest u Boha. Nebo psáno jest: Zná pán přemýšlování moudrých, že jsou marná.*“⁴⁹ S podobným tvrzením se poutník později setká i u Boha.

Nejprve přijdou mezi gramatiky, kteří se mezi sebou hádají o to, jak se co správně píše, a vysmívají se sobě navzájem. Poutníkovi to připadá dětinské, a tak jde dál, až přijde mezi rétoriky. Ti zase štětcem malují, jak se má co právně vyslovovat, s čímž poutník opět není spokojen. Připadá mu to totiž jako faleš a marnost. Básníci, mezi které přijdou později, jsou křepčí mladíci, kteří na vážkách odvažují a odměřují slabiky, z nichž skládají básně. Jejich práce je tedy spíše řemeslná než tvůrčí a básně ve velké

---

⁴⁹ Tamtéž, s. 53

většině případů slouží na pochvalu nebo k urážení různých osobností – to podle toho, kdo se jak k básníkům chová.

Mezi dialektiky (filozofy, kteří se zabývali studiem nauky, jak podle logiky diskutovat a vyvrácením protivníkových tvrzení a námitek se dobrat pravdy) se poutník setká s výrobou a prodejem brýlí, kukátek a dalekohledů – pomůcek, které svým uživatelům mají sloužit k odhalení podstaty věcí. Každý výrobce své pomůcky dělá jinak a každý své zboží vychvaluje a láká na něj kupce. Někdo si koupil od každého jedny a nosil je všechny, jiný si pořídil pouze jediné. Potom se mezi sebou hádali, kdo jak daleko vidí, a ti kteří se chvástali nejvíce, často padali přes klády a do děr, kterých bylo i tady stejně jako v jiných ulicích plno. Výrobci se vymlouvali, že za to nemohou jejich brýle, ale neschopní uživatelé, kteří by prý potřebovali jakousi oční mast, jež by jim pomohla získat logické myšlení. Sám poutník několikrát brýle vyzkoušel a přesvědčil se, že přes ně opravdu vidí skutečnost více způsoby, oční mast však vyzkoušet nechce, a tak ho průvodci vedou dál, až přijdou na jakýsi plac, uprostřed kterého je velký mohutný strom. Na něm roste všelijaké listí a ovoce ve skořápkách. Strom se jmenuje *Natura* – příroda. Kolem stromu stáli přírodovědci a učili se, jak mají jednotlivým větvičkám, listům a ovoci správně říkat. Nedokážou ale rozlousknout skořáčku, která obaluje ovoce, nedokážou se dostat k jádru, k podstatě věcí a popsat ji.

Poutník tedy pokračuje dál, k metafyzikům, kteří se zabývají tzv. první filozofií, naukou pojednávající o nejabstraktnějších filozofických problémech, například o podstatě věcí, příčině světa a smyslu bytí. Zde filozofové zkoumali všechna možná zvířata, stromy, kameny, vodu, oheň i mraky, hvězdy i planety a přemýšleli, jak z nich odejmout nepodstatné rozdílné znaky, aby byly všechny stejné a zbylo z nich pak jen holé jsoucno, podstata. Někteří z nich se chvástali, co všechno člověk dokáže, jiní tvrdili, že to je jen lidská fantazie. Hádali se a znechucený poutník od nich šel pryč.

Trojice přijde mezi matematiky, kteří jsou v síni plné cifer, v nichž se přehrabují. Někteří je rozdělují, jiní shrnují, dávají na hromádky, další z hromádek zase ubírají. Každý z nich tvrdí, že v celé filozofii neexistuje přesnější umění než to jejich, žádný ale poutníkovi nedokáže vysvětlit, k čemu takové umění je. Nad dveřmi dalších dveří poutník spatří nápis NIKDO NEVSTUPOJ, KDO NEZNÁŠ GEOMETRII, přesto se svými průvodci vstoupí. Místnost je plná lidí, kteří kreslí různé geometrické útvary a hádají se přitom o jejich přesnost. Když někdo objeví novou čáru, ostatní ji hned obkreslí, jiní vymýšlejí, jak z kruhu udělat čtverec, všechny podobné úvahy se ale i tady brzy zvrhnou v hádku.

Dále vejdou do místnosti, kde je spousta měřících a vážících filozofů, kteří se snažili změřit místnost či dokonce zvážit vlastní stín. I jejich dětinské snahy však končily hádkami. Břinkání hudebníků, mezi které přijde vzápětí, jejich zpěv a hlučení, při němž se snaží vystihnout, co zní dobře a co ne, mu ale připadá jako úplná ztráta času. Všudybud tedy poutníka zavede po schodech na pavlač, kde lidé lezou po žebřících k nebi a chytají hvězdy, mezi které potom natahují šňůry, aby mohli změřit jejich dráhy a stanovit pro ně pravidla. Zde se poutník diví lidské opovážlivosti, povolání se mu ale nejdříve zalíbí. Zajímá se o něj ale pouze do chvíle, než zjistí, že hvězdy se podle výpočtů a náčrtů neřídí, a tak jsou pravidla astronomů a v podstatě celá jejich práce marná. Naproti tomu astrologové se nesnaží stanovovat pravidla, hvězdy a planety pouze pozorují z bezpečí pevné země a sestavují podle nich horoskopy, předpovědi a pranostiky, které potom šíří mezi lidmi. Poutník ale není spokojen s tím, že předpovědi mnohdy nevycházejí, a tudíž je to maření času.

Astrology nechají být a vydají se na jiné místo, kde stojí lidé s křivými ohnutými trubkami. Do jednoho konce trubky se dívali, druhý měli přehozený přes rameno za sebe, „*nebo pry kdo člověkem býti chce, musí nejen, co před nohama leží, viděti, ale i na to, co již přešlo a za hřbetem jest, se ohlédati, aby z minulého přítomnému a budoucímu se učil.*“⁵⁰ Poutník se chce také podívat do historie, půjčí si tedy od historiků jejich zvláštní trubky a ke svému údivu zjistí, že přes každou trubku vidí jinak! Každý historik však věří jen svému způsobu nazírání a kvůli tomu se vzájemně hádají.

Průvodci poutníka vedou dál. Ten už je unavený a zklamaný tím, co dosud viděl, a přeje si, aby už tomu byl konec. Vždyť se zatím nikde neseťkal s ničím, co by se mu zalíbilo, všude byla jen samá marnost. Podle Všudybuda má ale to nejlepší teprve před sebou. Vejdou do síně, která je plná obrazů – na jedné straně jsou pěkné obrazy, na druhé ošklivé. Mezi nimi chodí filozofové a barvami dokreslují nad zobrazené různé nápisy, například *Fortitudo* (Statečnost) či *Justitia* (Spravedlnost) na jedné straně a *Superbia* (Pýcha) nebo *Tyrannis* (Tyranie) na straně druhé. Příchozí pak napomínali, aby ty hezké milovali, ošklivé nenáviděli; první chválili, druhé hanili. Poutníkovi se líbí řád, který zde tito filozofové zavádějí, připadá mu to užitečné, pak si ale všimne, že oni sami se podle toho neřídí, a znechuceně odchází.

Poutník už nemá chuť dál pobývat mezi učenci, Všudybud ho ale láká, že ho uvede tam, „*kdež vrch jest vtipu lidského a tak rozkošná práce, že kdo se k ní jednou*

---

⁵⁰ Tamtéž, s. 59-60

*obrábí, dokud živ, pustiti ji pro ušlechtilé kochání, kteréž myslí přináší, nemůže.*⁵¹ Poté ho zavede do jakýchsi sklepů, kde přebývají alchymisté, kteří se snaží vyrobit *Lapis philosophicus*, neboli *Kámen mudrců*, který by dokázal jakýkoliv obyčejný kov přeměnit ve zlato. Podle Všudybuda jsou to nejužitečnější filozofové, zmíněný kámen se jim ale nedaří vyrobit, ať se snaží sebevíc. Vymlouvají se přitom na špatný oheň, nádoby či konstelaci hvězd, než aby si přiznali svou nevědomost.

Zpátky na nádvoří je poutník svědkem příjezdu jakéhosi neznámého jezdce, který svolává všechny filozofy, jimž potom pěti jazyky vypráví o nedokonalosti svobodných umění a celé filozofie – to oni už všechno dokázali; oni, kteří se nazývají *Rose-crucios*, Bratři růžového kříže. Vyrábět zlato je pro ně tím nejsnadnějším, podstatu věcí mohou odkrývat, kdykoliv se jim zachce, znají všechny jazyky světa, vyrobili Kámen mudrců, s nímž léčí všechny nemoci a dávají lidem dlouhověkost, a teď přichází, aby se vším podělili s ostatními. Poté členové *Rose-crucios* na nádvoří rozloží své stánky, v nichž prodávali svá tajemství uzavřená v malovaných krabicích. Vše se ale ukáže jako podvod, když lidé zjistí, že nabízené krabice jsou úplně prázdné. Dav se proti takovému podvodu vzbouří, brzy se ale nechá uchlácholit tvrzením, že tajemství v krabicích skutečně jsou, spatřit je ale může jen ten, kdo už pronikl do tajů vědy.

Na dalším místě, kde se s průvodci ocitne, je poutník svědkem pitvy lidského těla, která u nás tehdy byla ještě málo obvyklá. Tento zážitek poutník popisuje s odporem a znechucením, připadá mu krutá a nelidská, tlumočnick mu ale moudře vysvětluje, že je nutná proto, aby se mladí medicí naučili znát lidské tělo. Když medicí zanechají pitvy, rozběhnou se po okolí, aby natrhali různé bylinky. Ty pak přikládají k rozpáranému tělu a při tom se hádají o vhodné užití natrhaných bylin i o jejich správné názvy. Ten, kdo znal nejvíce názvů, byl korunován na doktora. K doktorům pak chodili pacienti, které lékaři pozorovali a následně léčili. Průběh léčby poutník popisuje – stejně jako pitvu – s odporem a nechutí. Mnoho pacientů doktorům umíralo pod rukama, někteří na tom po léčbě byli hůř než před ní a všichni si na doktory stěžovali a nadávali na ně. Poutník sice uznal, že doktorům jejich povolání přinášelo zisk, ale byla to těžká a ošklivá práce, která se poutníkovi také příliš nezamlouvala.

Od těžké práce doktorů průvodci zavedli poutníka mezi právníky, kteří měli po stěnách namalované hradby, ploty a závory, mezi nimi různé mezery, díry, dvířka i vrata a k nim různé klíče a háky. Ukazovali na svůj obraz a radili se, kudy a jak se může

---

⁵¹ Tamtéž, s. 61

projít, přemýšleli, jak by každý ve světě mohl ochránit svůj majetek a získat i něco navíc, aby byl zachován řád a spravedlnost. Poutník chválí jejich úsilí, líbí se mu to. Záhy se mu ale práce právníků zoškliví, když postřehne, že se netýká duše ani lidského těla, ale pouze majetku. Navíc je toto umění založeno na vůli vlivných lidí, kteří ustanovují zákony a kteří pak rozhodují, co uznají za právo a co ne, komu dají ve sporu za pravdu. Dále někteří i v těch stanovených zákonech dělali mezery a bortili je, kdykoliv se jim zachtělo. Ti, kteří uměli hradby a ploty bořit nejlépe a hned je za sebou nenápadně zase stavět, byly nejobdivovanější a také nejnenáviděnější, z čehož opět plynuly jen hádky a nepokoje.

Poutníkovi průvodci začínají pomalu tušit, že jejich svěřenec nejspíš tíhne k náboženství, dřív, než ho tam ale stihnou vzít, zaslechnou trubky svolávající ke slavnosti, a tak se s poutníkem vrátí k ulici Učených, kde „*academia bude korunovati ty, kteříž nad jiné byvše pilnější, vrchu umění dosáhli.*“⁵² Poutník se tedy zúčastní promoce, s jejím průběhem ale není spokojen. Studenti, kteří chtěli své vysvědčení, rektora podpláceli, aby to šlo rychleji, a on beze studu jejich úplatky přijímal. Dával jim za to na čelo cedulku s titulem, který potvrdil pečeti, a všem přitom kázal, aby promované neoslovovali jinak než právě získaným titulem. Poutníka zajímá, co z promovaných učenců bude dál, a ke svému zděšení zjistí, že sice mají titul, ale vůbec nic neumí. Stav učených poutník opouští naprosto znechucený.

3.7 Pohled na věřící

Z ulice *Učených* ho tedy jeho průvodci konečně vedou mnoha průchody k ulici, kterou obývají věřící. Dovedou ho na náměstí, kde je velké množství chrámů a kaplí, do nichž proudí davy lidí. Poutník je následuje do nejbližšího chrámu, v němž se modlí pohané. Po něm si prohlédne ještě židovský chrám, chrám muslimů a nakonec i křesťanský. Do něj věřící vstupuje přes vodu, která symbolizuje křest, po něm následuje přísaha, že bude věřit a modlit se jako ostatní křesťané a vyhne se tomu, čemu se vyhýbají oni. Poutníkovi se toto náboženství velmi zamlouvá, obdivuje ušlechtilý řád. I on tedy projde branou. Za ní spatří kazatele, který věřícím ukazuje obraz Božího Syna a učí je víře. Je svědkem i svatého přijímání – tělo páně se ústy musí dostat do člověka, aby ten se mohl v krásu jeho proměnit. Někteří k sobě ale Boha přijali málo a protiví se proti jeho příkazům – pijí, kradou, perou se, podvádí, smilní a dělají tak všechno proti to-

---

⁵² Tamtéž, s. 69

mu, co slíbili. Poutník je z toho nešťastný, tlumočnick ho ale napomíná, že to, co se dává lidem jako příklad k následování, je takový stupeň dokonalosti, kterého se ne každému podaří dosáhnout; vůdci jsou přece dokonalejší než obyčejní lidé. Poutník se tedy upokojí a svou pozornost zaměří na vůdce. Zde se ale setká s dalším zklamáním, protože kazatelé, kteří nabádají lid k milování Boha, to mnohdy dělají jen velmi nedbale. Ani v soukromí se ale nechovají tak, jak by měli – lenoší, pijí alkohol, přejídají se, hromadí majetek a užívají si různých světských radovánek, místo toho, aby svůj volný čas trávili nad biblí. Nad sebou sice mají své starší – biskupi, arcibiskupi či opaty, kteří by na ně mohli a měli dohlížet, ti mají však na práci jiné věci. Jejich práce spočívá ve spravování účetních knih a kontrolování církevních příjmů. Navíc se i zde, mezi váženými a ctěnými lidmi, objevuje rivalita a závist, podlé snahy nečestnými způsoby získat vyšší místo a dokonce i pochybování o víře, která není jednotná.

Jen jediná kaple se poutníkovi zdá být hezčí než všechny ostatní. Když do ní vejde, zjistí, že víra je zde lepší a čistší, než kdekoliv jinde. Ocítá se v katolickém chrámu. Věřící zde chodí tiše, modlí se, nepletou se do žádných hádek a nedbají na posměch jiných lidí. Poutník je jimi okouzlen a chce se mezi ně podívat, tlumočnick ho ale přinutí k odchodu – a to je okamžik, kdy se poutník začne zamotávat do labyrintu světa.

3.8 Počátek labyrintu

Poutník mine cestu, kterou se měl správně dát, a nechá se svými průvodci z ulice věřících odvést do jiné ulice, kde spatří spoustu vyšších i nižších křesel. Na křeslech sedí osoby, jež se nechávají ostatními oslovovat různými tituly. Jsou to důležité a vážné osoby, které udržují ve světě řád, soudí lidi, zlé trestají a dobré ochraňují. Poutník se tu opět setkává s řádem, který obdivoval už dříve, a tak se mu tento stav pochopitelně zalíbí. Tito lidé se s titulem rodí či bývají zvoleni, nebo by to tak alespoň mělo být. Poutník si ale všimne, že to tak není pokaždé – jsou i tací, kteří se snaží vysoké postavení vyloudit či zaplatit penězi.

Poutník si popraví brýle, aby lépe viděl skutečnost, a všimne si, že každému členu vrchnosti něco chybí – někdo nemá uši, kterými by vyslychal stížnosti poddaných, jinému chybí oči, a tak nevidí nespravedlnosti, které se dějí, jiný zase nemá nos, jímž by vycítil nepravosti, dalšímu chybí jazyk, aby se zastal utlačovaných, ruce, kterými by vykonával rozsudky, nebo srdce, které by mu umožnilo jednat spravedlivě. A kdo to všechno přece jen měl, byl utrápený z velkého množství práce a starostí. Poutník

není spokojený s tím, že jsou v úřadu osoby, kterým chybí výše jmenované důležité součásti, je z toho utrápený. Tlumočník ho nejdříve přesvědčuje, že se mu to pouze zdá, vzápětí ale dodá: „*Qvi nescit simulare, nescit regnare. Kdo jiné zpravuje, musí často neviděti, neslyšeti, nerozuměti, byť i viděl, slyšel a rozuměl.*“⁵³

Po vyslechnutí takových slov se poutník zadívá na absurdní soud, v němž se *Žalobce* soudí s *Upřímností* za to, že věci nazývala pravými jmény. Když je *Upřímnost* odsouzena, poutník se zhrozí a nařiká Bohu. Po tomto procesu je ale svědkem ještě několika dalších. Lidé přicházejí k soudu a právníci si je rozdělují podle toho, kolik mají peněz, potom nahlízejí do svých zákoníků s posměšnými názvy *Žravá hryzení zemská* a *Dravá šizení zemská*. Tyto soudy se poutníkovi nelíbí, a tak ho Všeživ zve k nahlédnutí na správu králů, knížat a jiných panovníků. Ani ti však nedokážou poutníka potěšit. Sedí totiž na tak vysokých křeslech, že se k nim málokdo dostane. Každý z nich má místo uší trouby až na zem, do nichž ten, kdo něco chce, musí šeptat. Trouby však byly dlouhé a různě zakřivené, takže se mnoho slov k panovníkovým uším vůbec nedostalo nebo byla slova zkreslena či pozměněna. A pokud se dočkali odpovědi, stávalo se, že nebyla vůbec k věci. Kolem trůnu navíc chodili rádcí, kteří králům cosi našeptávali, přikládali jim na oči různobarevné brýle a snažili se je omámit. Někteří panovníci se od rádců nenechávali sekýrovat a odehnali je, to pak bylo ale ještě horší, protože na jejich místo přicházelo mnoho dalších lidí, kteří by králi chtěli radit, a on nevěděl, komu z nich věřit, a nedokázal soudit spravedlivě. Jiní panovníci se souzením lidí vůbec nezatěžovali, nepouštěli k sobě žádné žalobce a jen se nechávali obsluhovat a rozmazlovat svými služebníky. Trůn takových bývá ale velmi vratký, hrozí svržení, a tak je funkce panovníka velmi nejistým a nebezpečným povoláním.

Všudybud s Mámilem poutníka dále vedou mezi vojáky a rytíře. Bránu do jejich ulice místo strážných hlídali bubeníci, kteří každému, kdo vstoupil, zaplatili a koupili si tak jeho kůži. Zájemce potom dostal zbraně a vojenský výcvik, aby se mohl v případě potřeby vydat do boje, v němž bude vystaven hladu, žízni a nepřízni počasí a jeho jediným úkolem bude chladně a nemilosrdně pobíjet nepřátele. Poutníka to vyděsí a utíká pryč, po cestě si ale ještě všimne zmrzačených vojáků, kteří přežili bitvu, a nařiká na tento stav – vojáci hřeší, nemodlí se a s hrdotí odcházejí do boje, aby v něm byli zmrzačeni nebo zabiti, střídá se nepohodlí s pohodlím v období míru, které však nedokáže vyvážit to utrpení, kterým vojáci prochází. V ulici se setká i s těmi, kteří přežili boje a

---

⁵³ Tamtéž, s. 82-83

vydobyli si v nich čest a šlechtický titul a od panovníka pak získali erb a svobodu. Jenomže tento erb – a třeba mnohem hezčí – si mohl koupit i civilista, měl-li dostatek peněz. Poutníkovi se nelíbí ani rozmařilý a hříšný život rytířů a utíká z jejich ulice pryč.

3.9 Cesta na hrad

Tlumočník se k němu obrací se slovy: „*Nu, jižs prohlédl práce a kvaltování lidská, a nezlíbilot' se nic, protože se snad domníváš, že mimo práci lidé ti nic nemají. Ale věz, že všechny ty práce k odpočínutí jsou cesta, k němuž naposledy všickni, kdo sebe v pracích nelitovali, přicházejí: že totiž, když statku a zboží, aneb slávy a poctivosti, aneb pohodlí a rozkoši dosáhnou, mysl jejich dosti se v čem kochati má. Protož již tě ale k hradu Potěšení povedeme, aby se, jaký cíl jest prací lidských, podíval.*“⁵⁴ U brány je ale zdrží ještě novináři – udivení lidé, kteří se zabývají novinkami; díví se jim, smějí, hněvají se kvůli nim. Novinky, které mezi lidmi šíří, poutník přirovnává k píšťalkám, které zní někdy pěkně, jindy nepříjemně, přičemž za samotný zvuk nemohou píšťalky, ale posluchači. Píšťalky pískají všechny stejně, jen se jejich pískot různým lidem zdá jiný. Prodavači, kteří roznášejí píšťalky, buď jezdí na rychlých koních (takové píšťalky nebývají příliš kvalitní), chodí pěšky nebo se belhají o berlích. Poutník popisuje svou nepříjemnou zkušenost s novináři a raději pokračuje dál v cestě na hrad.

Cestou potkávají celé zástupy lidí, které by se na hrad *Potěšení* rádi dostali také, a tak zkoumají, kudy by tam mohli proniknout. Nahoru vedla jedna hlavní brána, vysoká a úzká, která sloužila dříve jako jediná ke vstupu na hrad. Jmenovala se *Ctnost*, nyní však byla pobořená a zarostlá trním, a tak lidé zbudovali jiné. Nebo byla zpustlá právě proto, že lidé zbudovali jiné? Tyto náhradní brány byly menší a nesly názvy jako *Pokrytectví*, *Lež*, *Nepravost* či *Násilí*. Když však poutník četl jména bran nahlas, ostatní se na něj hněvali, aby si nemuseli přiznat, že způsoby, jimiž se chtějí dostat nahoru na hrad, nejsou zrovna nejlepší. Bylo sice pár odvážlivců, kteří se na hrad chtěli dostat starou cestou – těch, kterým se to skutečně povedlo, ale nebylo mnoho. Mnohem více lidí po prvním neúspěchu zamířilo k postranním vchodům.

Poutník vejde dovnitř, za branou ale ještě hrad není. Místo něj se tam rozkládá velký plac, na němž stojí davy lidí, kteří se toužebně dívají nahoru k hradu. Jsou to tzv. „čekanci, laskavého paní Fortúny vzezření a na hrad puštění očekávající.“⁵⁵ Ne každý

---

⁵⁴ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 92

⁵⁵ Tamtéž, s. 95

z těchto čekanců se ale dostane na hrad, místo schodů a dalších bran je tam totiž jen jakési obrovské kolo, k němuž se připoutávají lidé a to je pak vynáší nahoru. Teprve nahoře se mohou setkat s paní Fortúnou, která je pozve na svůj hrad. Ke kolu se ale nemohl připoutat každý; ty šťastné vybírala úřednice paní Fortůny, *Náhoda*. Procházela mezi lidmi a náhodně vybírala šťastlivce, které pak připoutala ke kolu. To, zda se někdo dostane nahoru na hrad, tedy záleželo pouze na náhodě, na štěstí, nikoli na zásluhách, a tak bylo toto čekání na štěstí podle poutníka velmi nešťastným způsobem života.

Přesto se chce podívat nahoru, a tak ho tam jeho průvodci ochotně vynesou. Nahoře spatří paní Fortůnu na kouli stojící, což je obvyklé alegorické zobrazení Štěstěny, jak rozdává moc a bohatství, tituly, slasti a rozkoše a teprve potom obdarované pouští do svého hradu. Ten má tři patra, do nichž jsou hosté porůznu uváděni. „*Zde dole přebývají, které paní Fortůna penězi a zbožím počila; v prostředních pokojích ti, které rozkošemi krmí; v horních pak palácích, které slávou přiodívá, aby od jiných spatřování, chválení a ctění býti museli. Něktěm dvojího spolu neb i všeho trojího přeje; a ti se, kam chtějí, procházeti mohou.*“⁵⁶ Po tlumočnickově vysvětlení si trojice nejdříve prohlédne spodní patro. V něm se setkají s bohatými lidmi, které jejich bohatství tíží a svazuje, aniž by si to uvědomili nebo byli ochotni připustit. Poutník jejich bohatství vidí jako řetězy, jež je poutají a znemožňují jim volný pohyb, a nelíbí se mu ani věčný strach z okradení, v němž boháči žijí, jejich vzájemná závist a chvástání. Takový způsob života mu nepřipadá šťastný, proto se svými průvodci pokračuje do prostředního patra, v němž mají přebývat ti, které paní Fortůna zahrnuje rozkoší. Z rozkošníků se ale vyklubou lenoši a povaleči, lidé holdující obžerství, hříšníci nebo ti, co jsou tak zhýčkaní životem, že už je v něm nic nebaví. Je to neplnohodnotný život, v němž si rozkošníci už ničeho neumí vážít, nic je nenadchne, nepotěší. Ani tento způsob života se poutníkovi moc nelíbí. Nechá se tedy svými průvodci odvést do horního patra. To není zastřešené, klene se nad ním jen obloha. V horním patře stojí množství vysokých křesel, některá vyšší, jiná nižší, všechna ale až u samého kraje, aby na povýšené lidi všichni dobře viděli a mohli jim prokazovat patřičnou úctu. Povýšení jsou však vystaveni nepřízni počasí a neustálé pozornosti lidí, která je po čase spíše na obtíž. I zde se navíc poutník setkává s neupřímností a falší – poddaní prokazují takovým lidem čest jen tehdy, jsou-li na očích, zatímco za jejich zády se jim posmívají a škodí jim. Přesto po takovém postavení každý touží, ačkoliv vysoká křesla stojící na samém okraji mohou být nebezpečná.

---

⁵⁶ Tamtéž, s. 97

Z okraje mohou křesla přepadnout dolů nebo z nich povýšení sklouzli; a čím vyšší křeslo bylo, tím nesnadnější bylo udržet se na něm.

Ti, kteří se v horním patře chovají dobře a dosáhnou velkých zásluh, paní Fortuna odměňuje nesmrtelností. Z horního patra totiž vedly schody na jakýsi výstupek. Při úpatí schodiště byla malá dvířka, u nichž hlídal „*jakýsi, plno v sobě ze všech stran očí a uší mající, až potvorno (jmenovali ho Censuram vulgi, Vsesudem), jemuž se každý, kdo na plac Pověsti chtěl, nejen opověditi, ale i všechny své věci, pro něž se nesmrtelnosti hodným býti nadával, ukázati a k rozvážení odevzdati musil.*“⁵⁷ Zde se posuzovaly činy – zda mezi nimi bylo něco zvláštního, a to jak dobrého, tak zlého. Pokud ano, zájemce o nesmrtelnost byl puštěn nahoru. Vpouštění byli nejčastěji lidé ze stavu vrchnosti, bojovníků a učených; ze stavu věřících a řemeslníků už tolik ne. Nahoru přitom mohli vstoupit jak dobří lidé, tak zlí, protože nezáleželo na povaze zájemců a jejich zásluh, ale na velikosti vykonaných činů. Vrátný tedy propouštěl i ty, kteří vykonali něco velkého, ale hrozného. Mělo to jen jediný důsledek – ostatní si tyto nesmrtelné velikány brali za vzory a předháněli se ve vymýšlení špatností. Poutníkovi se takový přístup nelíbí, přesto s nimi vejde po schodech nahoru na výstupek. Nahoře se ho ujme úředník paní Fortuny jménem *Fama* neboli *Pověst*, který se skládá ze samých úst. Těmi vyvolává jména nově příchozích, všichni o nich mluví, řeči ale brzy zase utichnou; to se opakuje stále dokola. Povyk, který se strhne po vyvolání jména, nikdy netrvá dlouho. Setkal se tu i s malíři, kteří portrétovali každého příchozího, aby uchovali jeho památku, přitom ale jejich obrazy ne vždy odpovídaly skutečnosti. Do jejich činnosti občas zasáhla i samotná Fortuna příkazem, aby některé obrazy byly zničeny a nahrazeny jinými. Poutník si zde uvědomí, že nesmrtelnost spočívá pouze v tom, že se o lidech mluví a každý má představu, jak přibližně vypadali; závisí pouze na pověsti a slávě, která je velmi vrtkavá.

Poutník si zoufá, že nikde ve světě, dokonce ani na hradě *Potěšení*, nenajde nic, co by ho bavilo a těšilo, a je z toho nešťastný. Ve všem vidí marnost, ničemu nevěří a stížnosti přerostou v hádku s tlumočnickem. Podle tlumočnicka je tím totiž vinen jedině on sám, protože s ničím není spokojený, všechno prozkoumává a hledá zápory. Byl by spokojenější, kdyby poslechl radu, kterou mu dal hned na začátku: „*Nic nepodhlédati, všemu věřiti; nic neprubovati, vše přijímati; nic neštrafovati, všecko libovati.*“⁵⁸ Jejich hádku ukončí Všudybud návrhem, aby se šli podívat na hrad samotné královny.

---

⁵⁷ Tamtéž, s. 104

⁵⁸ Tamtéž, s. 108

3.10 Královna světa Moudrost, zvaná Marnost

Hrad královny světa, *Moudrosti*, je zvenku ozdoben krásnými malbami a o pořádek uvnitř se starají strážce, které stojí u brány a pouští ke královně pouze ty, jež mají nějakou moc nebo vyšší postavení, zatímco ostatní se smí na krásu hradu dívat jen zvenčí. Poutník bránou projde, přestože se ho snaží strážce zastavit, a konečně spatří palác. Není s ním ale spokojen tak, jak jeho průvodci doufali. Jeho bílé stěny, které jsou prý z alabastru, mu připadaly jako papírové. Dokonce se bojí vstoupit i na schodiště, aby se neprobořil. Tlumočnick ho ale laskavě nabádá, aby vstoupil, že se mu nemůže nic stát. Uvnitř ho oslní zářivé světlo, které kromě mnoha oken údajně vydávají i stěny ozdobené drahým kamením. Na zemi jsou koberce zdobené zlatem a místo stropu pak jakýsi oblak nebo mlha. Královna sedí na vyvýšeném trůnu, okolo má své rádce, strážce a sluhy a poutník se zalekne té slávy. Přesto na nezvykle laskavé naléhání svých průvodců přistoupí až k trůnu a zatímco se klaní, tlumočnick začne královně podlézavě vypravovat, jaké starosti s poutníkem měli, a on konečně pochopí, že sem byl lstí vylákán, aby mohl být obžalován. Vyděsí se, zvláště když uvidí u královnina trůnu „*ležící ukrutnou šelmu (pes-li, či rys, či drak nějaký byl, nevím dobře) a na mne jiskřícíma očima vyhlédající; jíž, viděl sem, že nebylo než poštvání na mne potřebí. Stáli také tu dva oděnci, drabanti královny, v ženském sic rouchu, hrozí však: zvláště levý. Nebo byl v pancíři železném špičatém jako jež (jehož i dotknouti se, viděl sem, že nebezpečno), u rukou i noh měl ocelivé pazoury, v ruce jedné oštip a meč, v druhé luk a oheň mající. Druhý mi se ne tak hrozný jako směšný zdál. Nebo měl místo pancíře liščí, na ruby obrácený kožich, místo halapartny v ruce též liščí ocas, v levé pak větev s ořechy, jimiž štěrkal, maje.*“⁵⁹ Jmenovali se *Sok*, *Moc* a *Úlisnost*. Když tlumočnick domluvil, královna se obrátila k poutníkovi. Těšilo ji, že chtěl všechno ve světě nejdřív prozkoumat, vždyť proto mu prý poslala své průvodce, nelíbí se jí ale, že si nic z toho, co poznal, nevybral. Za jeho vybíravost by ho měla správně potrestat, ale protože má raději příklady dobroty než přísnosti, poskytne mu na svém hradě ubytování, aby mohl přemýšlet a lépe porozumět její správě. Poutník je s takovým rozsudkem spokojený a postaví se stranou, aby udělal místo pro dalšího příchozího. Tím je moudrý král Šalomoun, který přišel, aby si královnu Moudrost vzal za manželku. Když je odmítnut, posadí se se svou družinou na stranu, aby mohl sledovat královninu správu.

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 111

Před královnu nejdříve předstoupili *Industria* (Snažnost) s *Fortunou*, aby pohovořily o nepořádku ve světě, v každém stavu, a poutník zpozorní, protože je rád, že není jediný, kdo si toho všiml. Královniny rádkyně se mezi sebou radí, čím by ty nepokoje mohly být způsobeny, a nakonec se všeho obviní *Obžerství*, *Lakotu*, *Lichvu*, *Chlípnost*, *Pýchu*, *Ukrutenství*, *Lenost* a *Zahálku*. Královna je tedy vykáže ze země, nic se tím ale nezmění. Vybere proto tři komisaře, *Nedbala*, *Přehledu* a *Mírnost*, aby zjistili, jestli se vypovězení náhodou nevrátili tajně do země. Komisaři se vydají do světa a objeví sice pár podezřelých, ale žádný z nich se nejmenuje jako ti, kteří byli vyhnáni ze země. Jeden se sice podobá *Ožralství*, ale jmenuje se *Rouš* či *Veselost*, druhý je podobný *Lakomství*, ale jmenuje se *Hospodářství*, ten, který se podobá *Lichvě*, nazývá se *Úrok*, podobný *Chlípnosti* se jmenuje *Milost*, místo *Pýchy* narazí na *Vážnost*, namísto *Ukrutenství* potkají *Přísnost* a další, který se podobá *Lenosti*, jmenuje se *Dobromyslnost*. Rada to projedná a usnese se, že na tyto se zákaz nevztahuje. Šalomoun se na to nechápavě dívá, ale prozatím mlčí, aby mohl vyslechnout i další soudy.

O další audienci požádají královnini poddaní, kteří žádají více svobody. Královna jim vyhoví a rozdá jim mnoho složitých titulů a rozkáže, aby je ostatní těmi tituly oslovovali. Zdůrazní přitom, že žádný z poddaných nemusí přijmout ani obyčejný list, pokud na něm nebudou napsány všechny jejich tituly správně. Po nich přijde prosebný list od chudých, kteří si stěžují na nerovnost mezi lidmi a žádají vyrovnání. Těm královna nepomůže, protože potřebuje pro slávu království, „*aby se jedni nad druhými stkvěli*.“⁶⁰ Milostivě jim ale dovolí, aby si z chudoby pomáhali, jak to půjde. V dalším listě slavní žádají nesmrtelnost, snaživí chtějí štěstí, vrchnost si stěžuje, že musí spravovat své poddané, poddaní naříkají na přísné pány a právníkům vadí nedokonalé zákony. Královniny soudy jsou nanejvýš podivné. Slavným chce dát nesmrtelnost a snaživým štěstí, vrchnosti dovolí najímat si na správu zástupce, poddaným sdělí, že si na přísnost pánů musí zvyknout, a právníkům dovolí upravovat zákony podle situace. Když nakonec přijde stížnost mužů na ženy a žen na muže, Šalomoun už nevydrží nečinně přihlížet a zvolá: „*Marnost nad marnostmi a všecko marnost! Tak-liž co křivého jest, zpřímíti se nemůž? Nelze-liž ani nedostatků sčísti?*“⁶¹ Poté strhne královně z obličeje závoj, který z povzdálí vypadal jako drahý a skvostný, zblízka však nebyl ničím jiným než pavučinou, a odhalí její bledou a oteklou tvář, již falešně zdobí líčidla. Po královně Šalomoun strhne masky i rádkyním a úřednicím a spatří, „*že na místě Spravedlnosti Ne-*

---

⁶⁰ Tamtéž, s. 117

⁶¹ Tamtéž, s. 122

spravedlnost panuje a na místě Svattosti Ohavnost. Bedlivost vaše jest Podhlidavost, Opatrnost vaše Chytrost, Přívětivost vaše Pochlebenství, Pravda vaše Otroctví, Důvtipnost vaše Domnínka, Nábožnost vaše Pokrytství etc. Vy-liž na místě Boha Všemohoucího svět řídití máte? Přivedeť Bůh na soud všeliký skutek a každou věc tajnou, buďto dobrou nebo zlou. Já pak půjdu a hlásati všemu světu budu, aby se svoditi a mámiti nedali.“⁶² Poté se se svým průvodem vydá do ulic světa, v nichž rozhlašuje, že vše je marnost. Sbíhají se k němu lidé a on je učí. Ohromený poutník zůstane v paláci, aby viděl, co se bude dít dál. Spatří, jak pomstychtivá královna za Šalomounem posílá *Přívětivost, Úlisnost a Rozkoš*, které by ho měly lstí a pochlebováním nalákat do pasti. Poutník se vydá za Šalomounem a stane se svědkem jeho omámení, pýchy a následného úpadku, když se Šalomoun obklopí krásnými dívkami, opustí svou moudrost a vejde do ulice *Nábožníků*, kde propadne modlitbám. Jeho družina je poté krutě pobita a zděšený poutník se na to nemůže ani dívat. Chce raději zemřít, než aby dál zůstával na tomto světě, chce poznat smrt a Všudybud mu jeho přání vyplní. Zavede ho na okraj světa, kde poutník konečně odhodí růžové brýle a zadívá se do propasti, jež svět obklopuje. Propast je plná červů, žab, hadů a štírů, plná hnisu, puchu a nevýslovné hrůzy a poutník propadá beznaději: „*Ach, přemizerní, bídní, nešťastní lidé, toto-liž jest vaše poslední sláva! Toto-liž tolik nádherných vašich činů závěrek! Toto-li cíl vašich, jimiž se nady-
máte, umění a rozličné moudrosti! Toto-li po tak mnoha nezčíslných pracech a kvalto-
vání žádaný ten pokoj a odpočinutí! Toto-li ta, kterouž sobě vždycky slibujete, nesmrte-
dlnost! Ach, kéž sem se nikdy nenarodil! Kéž sem nikdy skrze bránu života neprošel,
jestliže po všech světa marnostech nic než temnostem a hrůzám těmto za podíl býti
mám! Ach Bože, Bože, Bože! Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smiluj se nade mnou
bídým!*“⁶³

3.11 Ráj srdce

Marnost a faleš, s níž se poutník na své cestě světem neustále setkával, ho dohnala k zoufalství a touze po smrti. V poslední chvíli se však obrátil k Bohu a ten ho vyslyšel a vyzval ho, aby se navrátil, odkud vyšel, aby se uzavřel ve svém srdci. Poutník se tedy pohrouží do svého srdce, zprvu v něm však nespátří nic než tmu. Když později jeho oči přivyknou temnotě, spatří skrovničké, skulinkami pronikající světlo a nahoře,

---

⁶² Tamtéž, s. 123

⁶³ Tamtéž, s. 128

v klenbě svého vnitřního pokojíčku, uvidí dokonce okno. To je ale tak špinavé, že přes něj nemůže proniknout ani paprsek světla. Všimne si také poničených soch, jež nesou jména *Opatrnost, Pokora, Spravedlnost, Čistota, Střídmost* a podobně, rozházených a polámaných žebříků, zničených kladek, provazů i velkých vyškubaných křídel a hodinových koleček s ulámanými zuby. Nepořádkem se však příliš nezabývá, místo toho si vychutnává klid ve svém srdci, který se tolik liší od hluku ve světě, a rozjímá, co bude dál.

V tom se nad ním rozzáří jasné světlo, které vychází z kulatého okna nahoře. Z něj se k němu spustí někdo, kdo je „*postavou sic podobný nám lidem, ale jasností právě Bůh.*“⁶⁴ Poutník pochopí, že k němu přichází jeho spasitel, Ježíš Kristus, o němž už něco ve světě zaslechl, a teď ne jako ve světě s bázni a pochybami, ale s potěšením a důvěrou sepne ruce a plně se oddá Bohu. „*Ted' jsem, Pane můj Ježíši, vezmi mne sobě, tvůj chci býti a zůstávati na věky! Mluv služebníku svému a dej, ať poslouchám; pověz, co chceš, a dej, ať oblibuji; vlož, coť se líbí, a dej, ať nesu; obrať mne, k čemu chceš, a dej, ať stačuji; poruč, co chceš, a co poroučíš, dej: necht' sem já ničímž, aby ty sám všecko byl!*“⁶⁵

Poté Bůh promlouvá k poutníkovi. Říká mu, že ho schválně vedl podivnými cestami, aby ho tak přivedl k sobě. Průvodci ani Šalomoun ho nic nenaučili, ale on, Bůh, mu ukáže všechno, co bude chtít. Stačí věřit a plně se své víře oddat, jen tak může dojít k upokojení mysli. Bůh za to chce jen to, aby mu poutník věrně sloužil v tichosti a pokoji, aniž by se zatěžoval okázalými ceremoniemi a obřady. Má vyhledávat soukromí a raději poslouchat než rozkazovat, jeho jediným nepřítelem necht' je pouze ďábel a touhy vlastního těla, nemá se zatěžovat světskými radovánkami ani povyšovat se nad ostatní, jen tak dosáhne klidu, míru a věčné slávy.

Zatím, aby se poutník ve své víře utvrdil, posílá ho Bůh do neviditelné církve mezi jiné služebníky, kteří opustili svět, aby se mohli plně oddat Bohu. Aby je poutník našel, Bůh mu dá – stejně jako na začátku Mámil s Všudybudem – své jho, což je poslušnost, a brýle, skrze které uvidí i marnosti světa a vše pro něj bude mnohem jasnější. Rám těchto brýlí je ze slova Božího, sklo je Duch svatý. Poutník se má vybaven těmito dary vrátit na místo, kde sešel ze své cesty – má se vrátit do ulice *Nábožníků*, do křesťanského chrámu a projít mezi rozhádanými sektami k oltáři a kolem něj dále až za jakýsi závoj, který se jmenuje *Praxis christianismi* neboli *Pravda křesťanství*. Závoj se

---

⁶⁴ Tamtéž, s. 130

⁶⁵ Tamtéž, s. 131

skládá ze dvou částí, z části nazvané *Contemplus mundi* (pohrnutí světem) a z druhé, která nese jméno *Amor Christi* (milování Krista).

Poutník si všimne, že kolem závoje denně projdou tisíce lidí, žádný z nich ale nevzkročí za něj. Někteří ho obcházelí, jiní sice nahlédli, ale nevešli, další by zase užuž vkročili dovnitř, když je na poslední chvíli zlákal lesk světa. Hlavní příčinu poutník vidí v těžké zkoušce, která se tu konala. Spočívala v tom, že každý, kdo chtěl vstoupit, „*všecko jmění své, i oči a uši, i rozum a srdce své od sebe přeč dáti musí: protože pravili, kdo Bohu chce moudrý býti, sobě znemoudřeti; kdo Boha uměti, jiné všecko zapomenouti; kdo Boha míti, jiné všecko opustiti že musí.*“⁶⁶

Poutník postřehne, že za závojem je všechno naopak, než jak tomu bylo ve světě, všechno je lepší, jasnější a mnohem krásnější. Lidé tápající ve světě se řídí jen tušením, smyslem života jsou pro ně jejich činy. Křesťané ale mají dvojí světlo, které je vede – světlo rozumu a světlo víry a obojí řídí Duch svatý. „*Svět nechce než důvodů: křesťan na holých Božích slovech dosti má. Svět závazků, základů, rukojemství, pečeti hledá; křesťan sobě za všechny jistoty samu víru staví. Svět sebe rozličně podhlédá, zkoušuje, prubuje, stihá: křesťan na Boží pravdomluvnost všecko váží.*“⁶⁷

Dále poutník popisuje Boží zázraky. Běh světa vidí jako hodinový stroj – skleněný, průhledný a křehký, v němž se vše pohybuje, jedno skrz druhé. Uprostřed pak je největší kolo, Bůh, které je neviditelné a řídí pohyb všech ostatních kol. Všechny části hodinového strojku se hladce točí a míjí, ač se ona samotná i zoubky a vruty opotřebovávají a vypadávají. Jsou však hned nahrazována jinými, aby se hladký běh světa ani na okamžik nezastavil.

Poutník spatří i Boží milosrdenství, Bůh všechny miluje, odpouští hříchy, promíjí vinu, ale dokáže i trestat „*Summou, tu všickni ti Bohu oddaní spatřují, jak hrůza a velebnost Boží nade vším panuje, a jeho toliko vůlí všechny největší i nejmenší věci se dějí.*“⁶⁸

Křesťané jsou oddaní jen Bohu, ničím jiným se nezabývají, nikoho jiného kromě Boha nad sebe nepovyšují, jsou stálí a odtud pramení svoboda mysli a jejich klid a vyrovnanost. Stejně tak jsou ale i neústupní – křesťan se neváže přáteli ani nepřáteli, ani pánem, králem, ženou, dětmi, dokonce ani sám sebou – nedá se zviklat ničím světským, kráčí přímým krokem vstříc svému Bohu. Víra je největší svoboda a poroba zároveň –

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 138

⁶⁷ Tamtéž, s. 141

⁶⁸ Tamtéž, s. 142

Bůh chce mít sice své děti svobodné, ale ne svévolné, proto jim stanovil řád, který je mnohem dokonalejší než s jakým se kdy poutník setkal při svém putování světem.

Na křesťanech poutníka zaujme ale mnohem více vlastností než jejich klid, vyrovnanost a neústupnost. Je to jednomyslnost, soudržnost, věrnost Bohu, pro kterého jsou ochotni i trpět, a jejich skromnost. Za tyto vlastnosti jim Bůh sesílá na pomoc a ochranu strážné anděly. Ve světě poutník viděl mnoho lopocením, trápením a starostím, hrůz a strachu, ale tady byli lidé pokojní, dobromyslní a plně oddaní Bohu, ničeho se nebáli, nic je nermoutilo, neměli v ničem dobrém nedostatek. Zlý svět jim sice nedal pokoj, vysmíval se jim, ubližoval, ponižoval je, ale vše se podle nich dělo z Božího nařízení, „*aby kdo zde dobří býti chtějí, kuklu a zvonce nositi musili, protože způsob světa tohoto to s sebou nese, aby co u Boha moudré jest, světu pouhým bláznovstvím bylo.*“⁶⁹

Křesťané se netrápí ani tím, co se děje ve světě, přestože s mnohým nesouhlasí. Proč by se tím ale měl trápit křesťan, který má své svědomí spořádané a v srdci Boží milost? Trápením stejně nic nespraví; nezajímá ho válka mocných o vládu, o korunu, protože nezáleží na tom, kdo z lidí bude panovat, když nejdůležitějším vládcem nakonec vždy zůstává Bůh. Neznepokojují ho ani útrpnosti přicházející na církev, protože ví, že nakonec Bůh zvítězí. Takové války navíc mají opačný účinek, než by chtěly mít – pomáhají slávu křesťanství rozšířit. A když křesťana občas přece jen něco zarmoutilo, netrápil se příliš dlouho, protože věděl, že vše je pomíjivé a Bůh stojí na jeho straně. Není to jen obyčejný pokoj, co je v jejich srdcích, ale neustálá radost a plesání, „*nebo kde Bůh jest, tu nebe; kde nebe, tu radost věčná; kde radost věčná, tu člověk neví, čeho více žádati. Stín jest, žert, smích všeliká světa radost proti radosti této.*“⁷⁰ Radost a plesání křesťanů vychází z neustále přítomnosti Boha v jejich srdcích, z pokoje, hojnosti a bezpečí, které jim poskytuje Bůh; je to sladkost, které svět nemůže rozumět, a kdo ji jednou zakusí, už se od ní nikdy neodvrátí. Je to sladkost, která dokáže přimět pobožné, aby se kvůli ní vzdali všeho majetku a dokonce aby šli i na smrt kvůli svému Bohu. Manželství křesťanů neliší se od panictví, protože ve všem – v žádostech i v pečování – je spořádanost. Pokud je nějaký křesťan člen vrchnosti, ke svým poddaným se chová jako ke svým dětem, s láskou a péčí. A ten, který je poddaným, svého pána ctí a poslouchá. Učení křesťané jsou samá vlídnost a přívětivost, ale svou moudrostí se nechlubí, takže někdy bývají nesprávně považováni za hlupáky. Neučí se jazyky, protože pro ně není učený ten, kdo dokáže mluvit mnoha řečmi, ale ten, kdo říká užitečné věci. Tyto

---

⁶⁹ Tamtéž, s. 154

⁷⁰ Tamtéž, s. 157

užitečné věci nazývají skutky Božími, studnice moudrosti pro ně je Bible, největší učitel Duch svatý a cíl všeho poznávání Kristus. Křesťané psali i knihy, ne ale pro zviditelnění své osoby, ale aby se s něčím užitečným podělili s bližním svým a napomohli tak k obecnému dobru a zamezili zlu.

Poutník vidí i mnoho kněží a kazatelů – všechny v prostém hávu, skromné a přívětivé k sobě i k jiným, kteří více času trávili s Bohem než s lidmi. Jejich kázání byla vždy s vnitřním pohnutím srdce posluchače, dojemná a upřímná. Takoví si nepotrpěli ani na tituly jako kazatelé ve světě.

Nakonec poutník spatřil i mezi těmito lidmi Smrt. Nebyla ale nahá a mrzutá jako ve světě, ale ovinutá „*prostěradly Kristovými, jichž v hrobě byl zanechal.*“⁷¹ Smrt přistupovala ke křesťanům, aby je upozornila na to, že už je čas odejít ze světa. Po těchto slovech se křesťané vždy zaradovali a dokonce byli ochotni snést i jakoukoliv bolest, aby své setkání s Bohem urychlili. Andělé jim vybírali místo posledního odpočinku a hroby jejich pak hlídali před satanem, zatímco jiní andělé duše zemřelých vynášeli za jasného světla k nebi. Poutník si poopravil brýle na očích, které dostal od Krista, a spatřil Boží slávu.

Bůh seděl na trůnu, kolem nějž byla zářivá duha, obklopen miliony zpívajících andělů. Před jeho trůnem stály zástupy lidí všech národností, které provolávaly Bohu slávu. Když to vše poutník spatří, padne na kolena a žádá Boha o odpuštění za své hříchy. Bůh k němu laskavě promluví, vše mu odpustí a přijme ho k sobě. „*Bud' v světě, dokud tě tam nechávám, poutníkem, podruhém, příchozím a hostem: u mne pak zde domácím mým, právo nebešťanství tobě se dává.*“⁷² K těmto slovům připojí ještě kázání, jak se má poutník ve světě chovat, a pošle ho zpět na zem, aby tam čekal, než ho k sobě Bůh povolá zpátky. Vidění zmizí a poutník dojatě děkuje Bohu za slitování a za to, že mu ukázal správnou cestu, když bloudil ve světě, a slibuje mu věrnost. „*Oslavovati tě budu, Hospodine, dokud sem živ, a jménu tvému svatému zpívati, dokud mne stává: nebos mne rozveselil milosrdenstvím svým a naplnil plésáním usta má, vychvátiv mne z proudů násilných, z virů hlubokých vyňav mne, a na bezpečnosti postaviv nohy mé.*“⁷³

Příběh je zakončen poutníkovou vroucnou modlitbou: „*Odříkám se nebe i země, jen ať tebe mám: sebe mi jen neodpírej, dosti mám, na věky věků neproměnně dosti mám na tobě samém. Duše i tělo mé plěše k tobě, Bohu živému: ach, skoro-liž pak pů-*

---

⁷¹ Tamtéž, s. 161

⁷² Tamtéž, s. 163

⁷³ Tamtéž, s. 164

jdu, abych se ukázal před obličejem tvým? Když chce, Pane Bože můj, vezmi mne, teď sem, hotově stojím: zavolej, kdy chceš, kudy chceš, jak chceš. Půjdu, kam poručíš, činiti budu, co rozkážeš. Duch tvůj dobrý zpravuj mne jen a ved' mezi osídly světa jako po rovné zemi, a milosrdenství tvé zprovázej mne po cestách mých a proved' skrze tyto, ach, tesklivé temnosti světa až k věčnému světlu! Amen i amen!"⁷⁴

3.12 Autobiografické prvky v *Labyrintu*

Krátce po Stavovském povstání začali být členové Jednoty bratrské pronásledováni a Jan Amos Komenský musel opustit svou těhotnou manželku a malého syna a skrývat se. Situace v Čechách vůbec nevypadala nadějně a Komenský měl strach, že už nikdy nespátí svůj domov ani rodinu. A pak přišla jako blesk z čistého nebe krutá zpráva – mor zabil Komenského manželku, staršího syna i toho novorozeného, který sotva spatřil světlo světa.

Komenský se pochopitelně velmi trápil, musel však řešit naléhavější problémy. Časy se prudce zhoršily a především bratři duchovní se stali pro novou katolickou vrchnost v zemi – kardinála Dietrichsteina – psanci mimo zákon. Zoufalý Komenský proto opouští milovanou Moravu, aby se ukryl na panství Karla staršího ze Žerotína. Je to doba, kdy se utápí v bolestech a je na samém dně beznaděje, a také doba, kdy vznikají dvě jeho nejdepresivnější díla. Kromě traktátu *Truchlivý* je to Komenského nejskeptičtější dílo *Labyrint světa a Ráj srdce*.

Rukopis *Labyrintu* byl dokončen v roce 1623 a Komenský ho věnoval svému ochránci, Karlu staršímu ze Žerotína. K dílu se však vracel dalších čtyřicet let, až do roku 1663, kdy bylo vydáno v Amsterdamu v podobě, s jakou se setkáváme dnes. Snad díky této dlouhé době, během níž dílo uzrávalo, či kvůli událostem, jež autora inspirovaly k napsání tohoto díla, v něm můžeme vidět řadu autobiografických prvků.

Patří mezi ně například zmínka o vlastním manželství, kterou autor uvádí v kapitole VIII. – *Poutník prohlédá stav a řád manželů*. Popisuje v ní, jak ho jeho průvodci, Mámil s Všudybudem, přimějí, aby také vyzkoušel manželství. „*Přeloudili oni mne, že sem se jako z žertu na váhu a odtud do pout dostal a tudíž sám čtvrtý spatý chodil. (...) V tom nenadále jakýs uderí vicher s blýskáním, hřímání a krupobitím strašlivým: i rozprchá mi se všecko to pryč kromě spřipínaných mých, s nimiž já také v kout běže, toť šípové Smrti zporážejí mi všech mých tré, že sem žalostně osaměje a hrůzou*

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 165

zmámený jsa, co dělati nevěděl.“⁷⁵ Naráží zde na své manželství s Magdalénou, rozenou Vizovskou, které uzavřel v roce 1618 a jež bohužel trvalo pouze čtyři roky a skončilo tragickou smrtí manželky i dvou malých dětí.

S autorovými zážitky lze porovnat i poutníkovu zkušenost s plavbou po moři. Komenský se plavil přes moře poprvé v roce 1641, kdy byl pozván svými přáteli do Anglie. A hned při své první plavbě zažije mořskou bouři, po níž přísahá – stejně jako poutník v *Labyrintu světa a Ráji srdce*, že na loď už nikdy nevstoupí. Narozdíl od poutníka autor *Labyrintu* unáhlenou přísahu z pracovních důvodů nemůže dodržet.

Autobiografické rysy lze pozorovat také v kapitole, v níž autor popisuje správu králů. Komenský se v létě roku 1626 účastnil haagské audience, na níž chtěl Friedrichu Falckému předat proroctví lidového proroka Christoha Kottera ze Slezska v krásné vazbě jako dar. Proroctví slibovalo obrat v tehdejších válečném dění, konečnou prohru Habsburků a návrat Friedricha Falckého na český trůn a čeští bratři si od něj slibovali mnohé. Friedrich Falcký se však na soukromé audienci vyjádřil pochvalně pouze o krásné vazbě, samotný spisek jen zběžně prolistoval a neřekl o něm vůbec nic.

V kapitole *Labyrintu*, v níž se Komenský zabývá vrchností, jsou znatelné kritické poznámky a ironie. „*I vejdemo opět kamsi, a aj, tu na tak vysokých a širokých stolicích seděli, že řídký k nim přistoupiti a dosáhnouti mohl, kromě po nástrojích. Měl zajisté každý dlouhé jakési místo uší z obou strán trouby, do nichž když kdo co mluvíti chtěl, šeptati musil. Ale byly oklikovaté a děravé, mnoho slov, než se hlavy doneslo, mimo ven vybíhalo; a která došla, na větším díle změněná docházela. Což sem odtud znamenal, že se ne vždycky mluvícím odpověd dávala, někdo, i dosti tuze volaje, dovolati se do mozku nemohl; někdy se dávala odpověd, ale nic k věci. Podobně místo očí a jazyku trouby byly, skrze něž se často jinak, než věc byla, vidělo, a jinak, než sám třeba pán mínil, odpovídalo.*“⁷⁶

Další autobiografické rysy už nejsou tak výrazné, přesto stojí za zmínku. Poutník je v celém díle doslova posedlý řádem – miluje ho a touží po něm, cítí se v něm nejlépe a to je samozřejmě příznačné i pro Komenského, který vystudoval bratrskou školu v Přerově a později se stal knězem. Znatelná je také kritika učitelů a poukazování na nedostatky ve vzdělávání. Poutníkovi v *Labyrintu* vadí zejména neuspořádanost studia, marnost a zbytečnost v něm. To ostatně vadilo i Komenskému, který napsal řadu překvapivých učebnic a revolučním způsobem zreformoval školství v Sedmihradech.

⁷⁵ *Labyrint světa a Ráj srdce*, s. 34-35

⁷⁶ *Labyrint světa a Ráj srdce*, s. 85

V neposlední řadě je tu i záliba Komenského v astronomii. Poutník v Labyrintu přiznává, že mezi učenými ho zaujali právě astronomové. „*Tedy vede mne Všudybud po schodech na jakés pavlače, kdež hromady uzřím lidí žebříky dělajících a k obloze přistavujících: pak lezoucích vzhůru a lapajících hvězdy a roztahujících přes ně šňůry, pravidla, závaží, kružidla, a cesty běhů jejich měřících. O čemž někteří, usadíc se, regule psali, kdy, kde a jak se které scházeti neb rozcházetí mají, vyměřující. I podivil sem se opovázlivosti lidské, že až do nebe se zpínati a hvězdám regule dávati směji: a zachutnav sobě to tak slavné umění, živě sem se ho i sám také chápati počal.*“⁷⁷

Z Komenského životopisu je známé, že když se vracel ze studií v německém Heidelbergu, velkou část cesty musel vykonat pěšky, protože většinu svých studentských úspor obětoval na zakoupení revolučního Keplerova astronomického díla – v rukopise – *De revolutionibus orbium coelestium*. Není známo, jak dlouho se Komenský astronomií zabýval; poutník však přiznává, že ho tato věda na moc dlouhou dobu nezaujala, protože hvězdy se napsanými pravidly příliš neřídily, a tak v ní chyběl poutníkův vyžadovaný řád.

Při bližším zkoumání bychom určitě v díle našli více autobiografických rysů. *Labyrint světa a Ráj srdce* je velké dílo, které vznikalo a bylo upravováno dlouhou dobu, není proto divu, že do něj pronikaly prvky z autorova života.

4. VALENTIN BERNARD JESTŘÁBSKÝ

4.1 Studium a služba Bohu

Valentin Bernard Jestřábský byl římskokatolický kněz, kazatel a barokní spisovatel. Narodil se roku 1630 v Moravské Ostravě. Pocházel z chudé, ale zbožné rodiny. Po smrti otce se rodina přestěhovala do Uherského Hradiště, kde Jestřábský studoval filozofii a bohosloví. Mezi jeho učitele svobodných umění patřili jezuité P. Martin Lasota a P. Jiří Kruger, který byl mimo jiné známým spisovatelem z tovaryšstva Ježíšova.

Po studiích, v roce 1663, byl vysvěcen na kněze. V letech 1663 až 1665 pracoval jako kaplan v Lošticích, později strávil další dva roky na faře ve Střelcích u Brna. Nakonec se střelické fary vzdal a 18. března 1667 odešel do Veverské Bítýšky, kde zůstal celých padesát dva let, až do své smrti.

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 59

4.2 Příkladný život

Jestřábský vedl velmi skromný a pravidelný život, jak zaznamenal P. Alex. Habrich ve svých rukopisných příspěvcích k dějinám fary střelické. Údajně vstával každý den již ve čtyři hodiny ráno, modlil se, rozjímal a připravoval se na kázání. Mezitím jeho domácí museli zachovávat naprostý klid a ticho. Před devátou hodinou se přichystal na mši svatou. Poté, co ji s vroucnou zbožností odsloužil, setrval ještě v kostele v modlitbách a děkování. Velice střídmý byl především ve stravování, „*neboť mimo hovězí maso jedl v pondělí a ve středu hrách, v pátek jenom hrách, v úterý a ve čtvrtek mimo hovězí maso prosnou kaši, v sobotu kaši z pšeničné mouky. K večeri ničeho nepožíval. Vína v posledních dvou letech nepil, v dřívějších velmi málo.*“⁷⁸ Po obědě pak se svými domácími rozmlouval o Bohu a věčném spasení, zbytek odpoledne věnoval čtení, studiu a psaní knih. Spát chodil v devět hodin bez večere a dával si prý pod hlavu kámen; nechtěl totiž usnout příliš tvrdě, aby se v případě potřeby rychle probudil. Svým domácím to prý vysvětloval slovy: „*Vám je snadno dostat se do nebe, těžko však nám kněžím, kteří budeme účty klásti spravedlivému Soudci z vašich duší.*“⁷⁹

Rád prý přijímal hosty, o mariánských svátcích hostil i chudinu, pro niž často také nechával ze svých peněz šít oblečení. Vždy byl také ochoten přijmout a pohostit cizince.

Zajímavý byl jeho vztah k ženám. Nikdy si od nich prý nenechal líbat ruce, dokonce ani žádnou ženu nikdy nepustil do svého pokoje – sám si uklízel i stlal postel. Jediná žena, o kterou pečoval, byla jeho stará matka, Žofie Anna, která v posledních letech svého života bydlela u něj. Zemřela zde 16. listopadu 1682 ve věku osmdesáti let a pohřbena byla ve farním kostele svatého Jakuba Většího.

4.3 Jestřábského zásluhy

Jako faráři se mu podařilo dosáhnout mnoha zásluh. Vymýtil poslední zbytky pikarství ve farnosti, které tu přetrvávalo od dob, kdy mu přál Zikmund z Teuffenbachu. Ten byl v letech 1609 až 1635 majitelem Veverského panství. Také se mu povedlo přemluvit novou majitelku Veveří, Marii Maxmilianu Terezii, rozenou hraběnku z Althanů, provdanou podruhé za Antonína Františka hraběte z Collatlů, aby dala postavit nový

⁷⁸ <http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d003/d003.html> (24. 2. 2009)

⁷⁹ <http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d003/d003.html> (24. 2. 2009)

postranní oltář ve farním chrámu. Hraběnka tomu vyhověla, tento jediný postranní oltář ale rušil v kostele souměrnost. Napravil to pán Ondřej Kupec, řezník a toho času primátor, který financoval stavbu dalšího oltáře. Jestřábský si získal zásluhu také tím, že obnovil matriku, která byla ve Veverské Bítýšce zničena.

Vedle farního chrámu Páně se Valentin Bernard Jestřábský staral ještě o starožitnou kapli Matky Boží, která stála nedaleko hradu Veveří. Tato kaple byla roku 1643 a 1645 vydrancována Švédy a obec Veverská Bítýška několikrát zřídila sbírky na její opravu. Jestřábský tyto sbírky obnovil, peníze na opravu kaple se vybíraly na Moravě i v Čechách.

4.4 Tvorba

Jako kněz Jestřábský mohl působit jen na své farníky. Jako spisovatel ale působil na celou Moravu – na její duchovenstvo i prostý lid. Psal latinsky a česky, nebo – jak prý říkal on sám – moravsky. První své dílo vydal v roce 1699, poslední krátce před svou smrtí. Ve svých dílech se věnoval především homiletice a naučným textům. Jako homiletik přebíral exempla ze Zámrského⁸⁰ výkladů o vděčnosti. Výrazným rysem děl Valentina Bernarda Jestřábského je dále jejich vlastenecká zaměřenost.

Latinsky napsal dvě velké sbírky kázání pro kněze, kteří podle nich měli kázat prostému lidu. První sbírka, jež vyšla v roce 1712, má název *Opus novum tripartitum concionum moralium – ad captum simpicis populi accommodatarum* a skládá se ze tří foliových svazků, které obsahují po šesti až deseti kázáních na všechny zasvěcené svátky a neděle a navíc řeči příležitostné. První z těchto svazků obsahuje kázání na zasvěcené svátky celého roku, kterých bylo tehdy mnohem více než v současnosti, druhá část se skládá z kázání na neděle od adventu až po velikonoce a třetí kázání od bílé neděle až po advent. Podle autorových slov, která uvádí v díle, tuto sbírku kázání vůbec nechtěl vydat, vadilo mu však, že v jiných sbírkách se o Bohu a víře mluvilo velmi málo a také

---

⁸⁰ Martin Filadelf Zámrský (1550-1592) byl výraznou literární postavou mezi luterány. Po ordinování na kněze roku 1575 ve Vitemberku působil na několika místech, v posledních osmi letech svého života v Opavě. Zde napsal *Postilu Evangelitskou*. Stejně jako Kraličtí a Veleslavín myslel i Zámrský na měšťanstvo a prostý lid. Přestože meritum jeho knihy tkví v kazatelské věrouce a mravouce, přece zde nacházíme některé rysy popularizovaného humanismu. Jedním z nich je snaha využít antiky, především římské, pro exemplovou složku kázání. Další humanistický rys lze vidět v Zámrského vlastenectví: odsuzuje kosmopolitní nápodobu cizí kultury a podceňování kultury mateřské i minulosti svého národa. S tím souvisí jeho úsilí o srozumitelnost a názornost výkladů, v nichž ústrojně uplatňuje přísloví a pořekadla i obrazy blízké představám prostého člověka.

dal na naléhání některých učenců. Materiál pro sbírku kázání sbíral a pořádal celých osmnáct let a přečetl za tím účelem více než 120 knih.

Druhá latinská sbírka se jmenovala *Consionator extemporaneus seu doctrina moralis per modum consionum in omnes dominica et festa totius anni distributa et pro captu simplicis populi compendio, una cum exhortationibus catechisticis, funebribus et nuptialibus conscripta...* a byla vydána o pět let později, tedy v roce 1717. Spis měl 636 stran a Jestřábský ho věnoval Janu Sarkandrovi ze Skočkova, novému mučedníku, který byl též kazatelem a učitelem. Dílo obsahovalo kázání nedělní, sváteční, katechetická, pohřební i svatební, pokrylo v podstatě celou katolickou věrouku i mravouku a autorovi při jeho sestavování pomáhal kanovník Leffler.

Kromě těchto dvou latinských sbírek kázání Jestřábský napsal ještě řadu českých knih. Vydával je anonymně, podepisoval se jen jako „jeden farář dioecesis Olomouensis, Moravo-Ostravský“ a většinou je rozdával. Prvním jeho českým spisem byla *Knížka pobožná o svatých andělech, v níž se vysvětluje, co jsou sv. andělé, jak jsou na lidi laskavi, jak mnohá dobrodiní lidem činí a jak mají býti od lidí váženi a ctěni*. Kniha byla vytištěna v Olomouci u Jana Josefa Kyliána v roce 1699 a autor ji věnoval svatému archandělu Michaelovi a strážným andělům.

Dalším dílem byla kniha s názvem *Stellarium novum t. j. knížka pobožná o bl. Panně Marii, v níž se naučení dává, jak má býti od lidí ctěna a chválena bl. Boží rodička P. Maria, item pro které příčiny má býti ctěna a chválena...* Kniha má šest dílů, každý díl je dále rozdělen na dvanáct paprsků, které ukazují, jak mají lidé Pannu Marii ctít. Dvanáct paprsků zde symbolizuje dvanáct hvězd, které svatý Jan viděl ve svém Zjevení na koruně krásné ženy – Panny Marie. Dílo bylo opět vytištěno v Olomouci u J. J. Kyliána v roce 1701. Tentokrát ho Jestřábský věnoval Panně Marii, dceři patriarchy Jáchyma.

Třetím spisem je *Kazatel domácí proti 7 hlavním smrtelným hříchům... Přidáno jest k tomu o čtyřech hříších do nebe na pomstu volajících... Přidáno také k posledku o čtyřech posledních věcech každého člověka... A to všechno mnohými, divnými a hroznými historiemi a příklady... jest stvrzeno a vysvětleno*. Spis vytiskl Jan František Svoboda v Brně v roce 1709, věnován byl Pánu Bohu, Jezu Kristu atd.

Colloquium parthenium super canticum B. V. Mariae Magnificat, t. j. Rozmlouvání duchovní sv. Josefa s bl. P. Marií na její sv. píseň »Velebí duše má Hospodina«, to je název čtvrtého spisu Valentina Bernarda Jestřábského, který byl vytištěn v Brně roku 1710 a věnován svatému Josefu. Spis obsahuje dvacet rozmluv. Převážná část těchto

rozmluv vykládá smysl jednotlivých veršů písně »*Velebí duše má Hospodina*«, spis ale kromě toho obsahuje i rozmluvu na téma panictví a panenství.

Pátým česky psaným dílem je *Colloquium ss. senum super canticum s. Simeonis, t. j. Rozmlouvání duchovní sv. Anny prorokyně se sv. Simeonem na sv. píseň jeho »Nyní propouštíš služebníka tvého atd.«* Jestřábský ho nechal vytisknout opět v Brně roku 1711, věnoval ho pak svatému Simeonovi. Zvláštností tohoto spisku je autorova domněnka, že toto dílo je jedno z posledních, které napíše. Psal ho proto jako stařec starci a dokonce k němu připojil prosbu za šťastný konec života.

Dalším spisem je *Katechismus domácí pod titulem a rozmlouváním hospodáře s hostem*. Byl vytištěn v Olomouci u Anny Alžběty Rosenburgové v roce 1715.

V předmluvě tohoto díla Valentin Bernard Jestřábský říká, že knihu napsal proto, že lidé na výklady kázání brzy zapomínali nebo je všelijak překrucovali a pletli. Jako ukázkou uvádí několik překroucených výkladů kázání. Zajímavý je výklad 1. Božského přikázání, v němž uvádí některé pověry, jež se rozšířily mezi lidmi nejvíce. Jsou to pověry, kterých prostí lidé užívali pro získání užitku a majetku, aby jejich život byl lepší a šťastnější. Nosili u sebe například různé cedulky pro štěstí, které měly způsobovat, že k nim ostatní lidé byli laskavější – nosili je převážně mladí chlapci, aby získali náklonnost vyhlédnutých děvčat, nebo pastýři, aby ochránili svůj dobytek před vlky. Jiní u sebe nosili cedulky proti zranění a nemocem. Někteří lidé kromě nošení cedulek chodili i k vědmám, aby jim pomohly najít ztracené věci nebo uzdravit dobytek. Dokonce i lásku u druhého hledali a snažili se získat pomocí různých pověr. Například „*kdo potřeboval, aby nevěsta povolit musila, jakkoliv tomu před tím odporná byla; soused jakýs dělal to tím způsobem, že vcházeje k ní do dveří, dělal rukou znamení nějaké a promluvil některé slovo, načež hned povolila.*“⁸¹ Naproti tomu děvčata, která se chtěla vdát, běhávala na Štědrý den ke studním, k plotům, ke kravám, slepicím a na další různá místa, aby se dozvěděla, jak brzy a za koho se provdají.

Posledním Jestřábského dílem a zároveň dílem nejznámějším je *Vidění rozličné sedláčka sprostného, t. j. vypsání obyčejův a mravův i činů lidských, dobrých i zlých, chvalitebných i nechvalitebných, kteří v tomto světě mezi lidmi se konávaly a konají, pod způsobem angela svatého sedláčkovi sprostnému ukazujícího a naučení mu dávajícího...* Kniha byla vytištěna v Opavě u Jana Šindlera v roce 1719, tedy ve stejném roce, kdy Jestřábský zemřel, a autor v ní popisuje důležitost a prospěšnost selského lidu.

---

⁸¹ <http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d003/d003.html> (24. 2. 2009).

Jak už bylo řečeno, Jestřábský svá díla rozdával zadarmo, nechtěl z nich mít žádný zisk. Mohl tak činit především proto, že fara ve Veverské Bítýšce byla toho času výnosná. Vrchnost Jestřábskému za převzaté polnosti a desátky z Veverské Bítýšky, Hvozdu a Říčan dávala ročně 100 zlatých moravských a k tomu navíc různé zásoby, jako například obiloviny, luštěniny, máslo, sýr, dokonce i krmné prase a ryby, pivo, víno i sůl. Jestřábský si tedy rozhodně nemohl stěžovat na nedostatek a penězi, které dostával, se mohl podílet na financování svých knih.

4.5 Konec života

Valentin Bernard Jestřábský vedl duchovní správu sám až do konce života, přestože mu v posledních letech zdraví nesloužilo tak, jako dříve. Podepsaly se na něm nejvíce pravidelné cesty, které vykonával pěšky – chodíval do kostela dvě hodiny cesty vzdáleného a navíc ještě obcházel nemocné, a tak jeho nohy byly poseté četnými ranami. Na bolest si však nikdy nestěžoval, skrýval ji a teprve po jeho smrti se ostatní, kdo spatřili jeho rány, obdivovali jeho trpělivosti a zbožnosti.

Zemřel ve Veverské Bítýšce na druhý svátek vánoční, 26. prosince, roku 1719 ve věku osmdesáti devíti let. Jeho přítel a krajan František Xaver Leffler, děkan svato-Petrský z Brna, mu nechal vyrobit latinský náhrobní nápis, který obsahoval jeho celý životopis. Nahoře byl portrét Valentina Bernarda Jestřábského, pod ním pak latinský nápis v dvojverších:

Kam chvátáš rychle? Chvilku zde zastav se poutníku!

Ať kdokoli tu leží, v duchu i pravdě viz:

Muž dobrý a moudrý v té němě ukrývá se popelnici,

Jej za ctnost' život druhý čeká.

Kým jest či byl, pode jménem se ejhle dočteš.

Žil, avšak rád zde zesnulý odpočívá.

Velectihodný výtečný pán Val. Jestřábský.

Bohužel dnes není známo, kde přesně se tento nápis nalézal. Zbyl z něj jen opis v knize farního kostela a obraz Jestřábského, který je na faře uchován. Podobizna ho představuje „jako statečného starce obličejem sivého, podlouhlého; nad vysokým čelem něco řídkých vlasů vroubí širokou tonsuru, tmavohnědé veliké oči klidně hledí spod obloukovitých obočí. Nos je přiměřeně dlouhý, poněkud orlí; tváře trochu vpadlé. Kolem úst jsou řídké vousky, to jest kníry krátce přistřižené na dolním rtu. Brada jest okrouhlá.

Klobouk se širokým okrajem v levo zavěšený a hůl oznaující pstýře duchovního, knihy v pozadí – spisovatele. Breviář v pravé ruce – zbožného kněze.“⁸² Ostatní bylo zničeno při stavbě nového a zrušení starého kostela.

5. VIDĚNÍ ROZLIČNÉ SEDLÁČKA SPROSTNÉHO

Vidění rozličné sedláčka sprostného, to jest: Vypsání obyčejův a mravův i činův lidských, dobrých i zlých, chvalitebných i nechvalitebných, kteří v tomto světě mezi lidmi se konávali a konají, pod způsobem anjela svatého, sedláčkovi sprostnému ukazujícího, a naučení mu dávajícího, jak se mnohé věci zle, hanebně a nenáležitě konají od některých: od jiných pak dobře a chvalitebně. Z této příčiny sepsané: Aby každý věrný křesťan zlých obyčejův a návyklostí zanechal, a dobrých následoval: aby trestání Božího, a zatracení věčného do pekla horoucího ušel. A to všecko jest sepsáno, a vůbec vydáno práci a nákladem jednoho faráře dioeveis olomucensis, moravo-ostravského. Viděl jsem anjela prostřed nebe letícího, a ke všem lidem volajícího: Bojte se Pána Boha, a vzdejte mu čest; neboť přichází hodina soudu jeho. Zjevení sv. Jana v kapitole 14. S dovolením duchovní vrchnosti. V Opavě, u Jana Šindlera, léta 1719. To je celý název, jímž Valentin Bernard Jestřábský nadepsal svůj poslední a nejznámější spisek.

Vidění rozličné sedláčka sprostného je dílo, v němž vystupují dvě ústřední postavy – zvědavý sedláček toužící poznat svět a jeho průvodce anděl, který ho světem provází. Zvláštností prostého sedláčka je fakt, že umí číst a zná věci, které by správně znát neměl, cituje z latiny a vyzná se v historii. Jeho vzdělanost odporuje názvu díla, v němž se hovoří o sprostném sedláčkovi. Anděl v sedmatřiceti kapitolách sedláčka seznámí s rozličnými lidskými skutky a činnostmi – jak dobrými, tak zlými – z různých oblastí lidského života; od výchovy dětí a vztahů mezi pány a čeládkou přes církevní záležitosti až po dění v očištcích, pekle a ráji. Jednotlivé kapitoly jsou psány formou dialogů mezi sedláčkem a andělem, které mnohdy přerůstají v andělův monolog, jež se podobá kázání.

5.1 Vazby na homiletiku

⁸² <http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d003/d003.html> (24. 2. 2009)

Jestřábský se ve svých dílech zabýval homiletikou, naukou o kázání. Vazbu na homiletiku dokazuje četné užití exempl, která se několikrát objevují v každé kapitole. Anděl či sedláček citují exempla z bible, z různých kazatelských pomůcek a z postil současných i starších, exempla Jestřábský přebíral i z tvorby Martina Filadelfa Zámrského, konkrétně to bylo exemplum o čápovi a vdově a o Andorovi a lvu.

5.2 Žánr

Pokud se zaměříme na samotný název díla, *Vidění rozličného sedláčka sprostného*, zjistíme, že je nepřesný. Zde se totiž nejedná o žádná skutečná vidění, o vidění v tom smyslu, jak byla chápána v době, kdy dílo vzniklo. „Slovem „vidění“, *eventuálně jeho latinskou podobou „visio“*, se v středověké literatuře kontemplativní vyjadřuje mystické přenesení do nadskutečného světa.“⁸³ V příběhu sice vystupuje postava z „nadskutečného světa“, anděl, avšak věci, které sedláčkovi ukazuje, pocházejí z tohoto světa, jsou skutečné.

5.3 Jazyk a styl

Jazyk Jestřábského spisu je nespisovný a mnohdy zabíhá do vulgarismů. Obsahuje četné nesprávnosti, z nichž nejvýznamnější je mnohdy interpunkce odporující normě. Jeho díla však s výjimkou dvou latinsky psaných sbírek kázání byla určena pro prostý lid, jemuž je Jestřábského jazyk zcela srozumitelný, a exempla, kterých autor využívá, dodávají textu podobnost s kázáním, jež jsou vesnickému lidu blízká.

5.4 Vlastenectví

V díle Valentina Bernarda Jestřábského lze pozorovat prvky vlastenectví. Svá díla psal až na dvě výjimky česky a věnoval je prostému českému lidu, jak je patrné i z předmluv, v nichž čtenáře rozděluje na sedláky a ostatní čtenáře. V předmluvě k sedlákům zdůrazňuje potřebnost prostého selského lidu a jeho užitečnost v každé životní oblasti, předmluva k čtenářům má naproti tomu sloužit jako žádost vzdělanějších osob o to, aby knihu nehanili kvůli její prostotě a použili ji pro poučení lidí a pro ozdobu a zachování řeči moravské. Sám Jestřábský o sobě tvrdil, že psal latinsky a vedle toho moravsky, nikoli česky. O samotné Moravě se v díle autor zmiňuje ještě na několi-

---

⁸³ Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 6

ka místech. Vlastenectví je poznat z kapitoly *XVI. – O vojácích*, v níž popisuje dobré české vojáky a vojevůdce, kterým v bitvách proti zlým cizincům pomáhá Bůh a patron české země, svatý Václav. Další příklad vlastenectví je jasný z kapitoly *XXIX. – O dobrých a zlých páních, a jejich vladařích*, v níž autor představí bezchybnou českou vrchnost vedle tyranského cizího panovníka, aby je mohl vzájemně porovnat. Výslovně k tomu dodává, „že v této zemi napořád takoví páni byli, dokud rodové jejich trvali, a cizozemci se sem nedostali: kteřížto cizozemci těžkosti všelijaké na své poddané uvedli, a nových více a více vymejšleji.“⁸⁴

5.5 Kritika

Na jedné straně se poutník vrchnosti zastává, na straně druhé ji kritizuje za zbytečné utrácení peněz a marnosti, jimiž se obklopuje. Při návštěvě hradu v kapitole *XIV. – Jak se při dvořích panských děje* se sedláčkovi nelíbí sluhové oblečení ve zbytečně drahých šatech ani neužiteční psy, jimiž se páni obklopují. Podle jeho slov by bylo lepší nakrmit chudáky. Vedle vrchnosti kritizuje i ostatní majetné, kteří se obklopují přepychem.

Vrchnost a majetní nejsou jediné skupiny obyvatelstva, které Jestřábský ve svém díle kritizuje. U majetných se pánů se jeho kritika týká neuváženého rozhazování peněz za zbytečnosti – za drahé oděvy, které slouží jen k ozdobě těla, duši však zatěžují, za živění psů na panských dvorech, kteří jsou neužiteční; vždy přitom myslí na potřeby chudáků, které by mohly být uspokojeny. Sám Jestřábský se chudáků celý život zastával. Hostil je ve svém domě a investoval peníze do jejich ošacení a ve svém díle podobné chování prosazuje.

Kromě těchto vrstev obyvatelstva kritizoval i obyčejné vesničany a měšťany za nesvěcení svátků a nedělí, špatné zpovídání, nevhodné chování při mších a další hřešení, které se protivilo desateru přikázání. Jestřábskému jako knězi v malé obci byla tato oblast důvěrně známá, proto je jí věnováno mnoho kapitol z jeho díla.

5.6 Důvod putování

Na začátku příběhu se seznamujeme se sedláčkem, jeho povahou a vlastnostmi a s důvodem, proč se vydal do světa. Sedláček je zde charakterizován jako „*sprostý*,”

---

⁸⁴ Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 139

v školách neučený, ale bohabojný,“⁸⁵ zároveň také velmi zvědavý muž, který touží poznat svět a porozumět skutkům, které se v něm odehrávají. Modlí se proto k Bohu a žádá ho, aby mu jeho přání splnil. Bůh sedláčkovi vyhoví a posílá mu na pomoc anděla, který ho má provádět po světě a seznamovat ho s rozličnými událostmi, jež se v něm dějí.

5.7 Výchova dětí a mládeže

V prvních několika kapitolách, které jsou zaměřeny na výchovu dětí, anděl provádí sedláčka vesnicemi a městy, aby mohl nahlížet do domácností sedláků a pánů a kontrolovat, jak se chovají ke svým potomkům. S tím, co spatří ve vesnicích, příliš spokojen není. Uvidí zde totiž lid, který před řádnou modlitbou upřednostňuje světské záležitosti, lid, který kleje a rouhá se, zahálí a dokonce – což je nejzávažnější – zanedbává výchovu vlastních dětí. Sedláček se zhrozí a nechce věřit, že to jsou křesťané. Křesťané to však skutečně jsou, jak mu sdělí anděl. Jsou to křesťané, kteří byli špatně vychováni a tuto výchovu předávají dál. Nevěnují se svým dětem, neposílají je do škol, nechávají je zahálet, toulat se a hřešit. Sedláček souhlasí, že zanedbávání dětí je velice špatné a nikdy nevede k ničemu pořádnému, jak se ostatně dočetl ve 4. knize Rozmlouvání svatého Řehoře: „*Ačkoliv se věřiti má, že všechna pokřtěná nemluvňátka, v tom svém dětinství umírající, do nebeského království se dostávají: však že by všechny děti, které již z řeč býti mohou, království Božího docházely, není čemu věřiti, protože mnohým dětem vlastní rodičové dvěře království Božího zlým vychováním zastupují.*“⁸⁶ K tomu však připojuje názor, že ani přílišná péče o děti není dobrá, protože způsobuje rozmazlenost, z níž nevychází nic dobrého. Sedláček dokonce hovoří o zkušenostech, kdy dítě vztáhlo ruku na vlastního otce či matku.

Z vesnice anděl vede sedláčka na zámek, aby zjistili, jestli tam se rodiče ke svým dětem a děti k rodičům chovají lépe. Hned v prvním pokoji zámku ale narazí na neuspokojivé chování, a tak raději odchází na hrad, který je domovem císaře Karla Velikého. Na hradě se setkají s velice pěkným a zbožným chováním celé rodiny, což se sedláčkovi velice zalíbí. Líbí se mu, že se urozená rodina chová jako by byla obyčejná a prostá, zalíbí se mu proto i historie, již vypráví anděl o císaři, který chtěl, aby se učitel k jeho dvěma synům choval jako k obyčejným žákům, aby z nich vyrostli slušní lidé.

---

⁸⁵ Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 26

⁸⁶ Vidění rozličné sedláčka sprostného. S. 28

I v ostatních zámcích, které sedláček se svým průvodce navštíví, se setká s pěkným a příkladným chováním, autor prostřednictvím anděla ale nezapomene ukázat ani prosté lidi, kteří se vši slušností a pobožností vychovávají svá dítka, z nichž pak rostou laskaví a dobří lidé.

Sedláček s andělem navštíví i několik škol, aby se podíval, jací jsou v nich učitelé, protože i ti mají samozřejmě velký vliv na výchovu dětí. Sedláček se setká s učiteli, kteří se ke svým žákům chovají laskavě a zbožně, výuku zahajují modlitbou a nikdy se na své svěřence nezlobí, a tak je výuka klidná a harmonická. Spatří ale i takové učitele, kteří jsou nespravedliví, zlí a krutí. Týrají své žáky, někdy bývají opilí a nejsou schopni cokoliv naučit.

Není proto divu, že z některých dětí vyrostou nestydatá a chlípá mládež, jak autor ukazuje dále. Chlapci se v houfu vzájemně chlubí hanebnými skutky, mluví nemravně, jeden druhého učí smilnit a přitom to vůbec nepokládají za hřích. Dívky jsou ale ještě horší, jsou také chlípá a nemravné, předvádí se před chlapci a hlasitě se smějí, aby na sebe upozornily. Sedláček je zděšen takovým chováním a jeho špatné pocity se ještě prohloubí, když na andělovo pobízení navštíví hospodu, kde se mládež schází. Spatří, jak dívky i chlapci skáčou, tančí, točí se dokola a sedláček si všimne d'ábla, který sedí uprostřed těchto hřištníků. To nejhorší ale přijde po setmění. Večer je mládež velmi nestydatá a hřeší, k čemuž ji podle anděla navádí d'ábel. Bůh pak tyto hřištníky trestá nechtěným těhotenstvím, vynucenou svatbou a následnou bídou, již mladí zažívají. Tomuto problému se Jestřábský podrobněji věnuje v kapitolách týkajících se manželství.

Autor dále poukazuje na problematiku opilství, když čtenáři nabídne pohled na jinou hospodu, kde se schází lidé různého věku i pohlaví, opijí se a následně provádí skutky, které by ve střízlivém stavu nikdy neudělali. Alkohol jim zatemňuje mysl a oni pak mluví nesmysly nebo se perou. Anděl si při té podívané vzpomene na historii o tom, jak Alexandr Veliký dobyl hlavní město Persie a své vítězství slavil velkou hostinou, na níž se popíjel alkohol. Potom se podroušený alkoholem nechal přimět ženou, aby město zapálil, a pak hořce litoval svého činu. Další historie, kterou anděl vypráví, je o mladíčkovi Cyrusovi, který se svou matkou navštěvoval dědečka, medského krále Astiaga. Astiagovi jeho sluha pravidelně naléval víno, počínal si přitom obřadně a chlapci se to zalíbilo, Král mu tedy povolil, aby mohl víno nalévat on sám. Chlapec se tohoto úkolu nadšeně chopil, odmítl ale králi připít. *„Obával jsem se, aby v tom vínu jedu nebylo; nebo onehdejšího dne, když jsi ty, ó králi, vypláčeje se, den narození svého slavně připomínal, a přátel svých k tomu pozvav, s nimi vesel byl, tu jsem já dobře viděti, a vskut-*

ku poznati mohl, že jste napořád všichni jed ve víně pili, kteréhož vám Sakas nalejval. Vy zajisté lidé staří nestyděli jste se toho činiti, což nám dětem přísně zapovídáte, a pročez nás, když se toho z nerozumu dopustíme, trescete a mrskáte. Všichni vesměs křičeli jste velmi potvorně a směšně jako blázní, a jeden druhému nic nerozuměl. Zpívali jste, a neslyšíc jeden druhého zpěvu pro veliký hluk, přísáhali jste, že ten aneb onen velmi pěkně a lahodně zpívá. Naposledy ztyčivše se od stolu, tancovati jste chtěli, ješto žádný z vás netoliko poskočiti, ale ani na nohách státi nemohl. A tak slovem i ty, dědku, nepamatovals na to, že jsi králem a pánem jejích, i hostí jiní zapomenuli, že poddáni a služebníci tvoji jsou.“⁸⁷ Takhle mluvil Cyrus k zahanbeného králi. Lidé by podle anděla měli pamatovat na slova, která řekl prorok Boží Izaiáš: „*Běda vám, kteříž vstáváte ráno k opilství, abyšte pili až do večera (a od večera celou noc až do rána). Housle, šmítec, buben, pišťalka, a víno na kvasích vašich: díla pak Božího nehledíte, ani skutkův rukou jeho neznamenate. (...) Běda, kteříž mocní jste ku pití vína, a muži silní k smíšení opilství.*“⁸⁸

Anděl vypráví dál, pokračuje ve svém rozhořčeném monologu, který ještě stupňuje. Hovoří o chlípnosti, o páchání hanebných skutků, mluví o chlípném Lothovi, o Sodomě a Gomoře, a pokračuje historkou o pěstounské matce, která v opilství smilnila se svým schovancem.

5.8 Čeládka a hospodáři

V dalších kapitolách se autor zabývá chováním čeládky k hospodářům a naopak. Přitom upozorňuje, že to, co se chystá ukázat, není hezké. Anděl zavede sedláčka do vesnice, kde žijí hospodáři se svou čeládkou, a poručí mu, aby se podíval nejdříve na čeládku. Sedláček ho poslechne a zjistí, že čeládka je drzá, neuctívá ke svým pánům a posmívá se jim. Není to lepší ani u čeládky farního kostela, která využívá toho, že farář drží smutek za zemřelou matku, a tak nemá čas svou čeládku hlídat. Naproti tomu sedláčkovi jeho průvodce ukáže i uctivou a poslušnou čeládku a zmíní se o historii o Josefovi, který byl svými bratry prodán do otroctví do Egypta. Koupil ho Putifar a Josef mu věrně a pilně sloužil čtrnáct let. Dokonce ani nezhrěšil s jeho manželkou, která ho sváděla. Raději se dal uvěznit. O pokleslosti Putifarovi manželky nikomu nic neprozradil, sám radši nesl křivdu a posměch. Dále vypráví anděl historii o Florenciovi, který dostal

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 49

⁸⁸ Tamtéž, s. 49-50

od Boha za služebníka Medvěda a někdo mu ho pak zabil, příběh pak vyústí v patetický monolog o tom, jak by se měla čeládka chovat. Není vždy ale chyba pouze v čeládce, někdy jsou na vině hospodáři, kteří jsou přísní a své čeládce nadávají a křivdí a mnohdy jí odmítnou řádně zaplatit. Neberou přitom v úvahu Boží napomenutí: „*Máš-li služebníka věrného, važ ho sobě jako duši svou, a jako za bratra měj ho.*“⁸⁹

5.9 Hříchy páchané vědomě i v nevědomosti

Sedláček toho viděl hodně o výchově dětí, o chování mládeže i čeládky a pánů, anděl mu však slibuje, že uvidí ještě mnohem více. Vede ho tedy na náměstí, kde stojí množství zahálejších lidí, kteří zřejmě nevědí, že svým zahálením páchají hřích a že by tedy udělali lépe, kdyby místo toho dělali něco užitečného. Kromě tohoto hříchu si sedláček všimne, že navíc páchají i další, mezi něž patří například pomlouvání; neuvědomují si zřejmě, že je to hřích, jak napsal svatý Pavel v epistoletě Římanům: „*Utrhače a pomlouvače má Pán Bůh v nenávisti, a souditi je bude. – Aniž na to nedbají, že mají raději zakrejtí bližního svého, a neodkrejvati, ani neposuzovati, a čeho by sami nechtěli míti, toho aby nečinili jinému.*“⁹⁰ Anděl sedláčka pochválí za moudré řeči a nabádá ho, aby se podíval i jinam, na obchody, v nichž se šidí, a jejich majitelé tak porušují boží přikázání, které říká: „*Nečiňte neprávě v soudu, v rozměřování, ve váze, a v míře. Závaží spravedlivé, váhu spravedlivou, měřici spravedlivou, žejdlík spravedlivý míti budete.*“⁹¹

Poté ho anděl vede večer do jedné velké osady, kde sedláček spatří mnoho lidí, kteří se toulají, chodí tancovat k muzice, hodují a pijí. Sedláček se diví takové rozpustilosti a anděl mu ochotně vysvětluje, že je to dáno špatnou výchovou a nabízí to mnohé příležitosti k zhřešení. Rozpustilost vesničanů přirovnává k Sodomě a Gomoře, připomíná také, co napsal Sirach v kapitole 23: „*Kdo mne vidi? Však jsou mne tmy obklíčily, a stěny přikrývají mne, koho se bojím? Však na hříchy mé nevzpomene Pán Bůh.*“⁹² Noční život vesničanů a měšťanů je podle anděla horší než život domácích zvířat, která jdou po setmění poslušně spát.

Druhý den ráno se lidé strojí do drahých šatů – muži si nasazují paruky, ženy se oblékají do oděvů, které mnoho odkrývají, tvář si zdobí líčidly a hlavy podivnými klo-

---

⁸⁹ Tamtéž, s. 56

⁹⁰ Tamtéž, s. 59

⁹¹ Tamtéž, s. 60

⁹² Tamtéž, s. 64

bouky. Sedláčkovi se toto jejich počínání nelíbí, považuje ho za projev lidské pýchy a anděl s ním souhlasí. Přepychové oblečení je podle něj i podle Boha nepřírozené, oděv totiž nemá sloužit k ozdobě těla, ale k zakrytí nahoty. Šaty mají být tedy prosté, vždyť dokonce i Adam s Evou, pán světa a jeho žena, chodili v prostém oděvu, a tady se strojí i obyčejný měšťan. Lidé utrácí za parádu místo toho, aby třeba spláceli své dluhy nebo finančně vypomáhali kostelům a školám či mysleli na budoucnost a snažili se nějaké peníze uspořit. Drahé oblečení není ani užitečné, jen člověka zatěžuje a brání mu ve svobodném pohybu. Bohu se nelíbí ani přílišné obnažování žen, protože vyvolává touhu a pokušení u mužů, což je hřích. Bůh má rád slušné a skromné oblečení, takové, jaké na sobě mají muži a ženy vyobrazení v kaplích a kostelech. Přesto se mnozí měšťané pyšně strojí do drahých hávů, zatímco někteří králové v tomto bývají střídmější, jak o tom svědčí historie o králi, který odmítl pro své dcery drahou látku na šaty se slovy: „*Tato ozdoba, a tyto šaty, více by zohydily dcery mé, nežli okrášlily, (...) nebo ozdoba panen a ženského pohlaví ne šaty, ne pantle, ne perly, etc., ale poctivost, stydlivost a šlechetné mravy jsou.*“⁹³

S hříchy se sedláček setká i na radnici, kam ho na jeho vlastní žádost anděl zavede. Uvidí tam totiž muže, kteří požívají alkohol. Nejenže potom nedokážou spravedlivě soudit, ale navíc pro svůj užitek utrácí peníze z daní. Tak to ale podle andělových slov bývá jen ve vsích a v malých městech, ne ve velkých; tam jsou totiž radní i rychtář učení a moudří. Bůh ale na nespravedlivé soudce myslí a za jejich hříchy je spravedlivě potrestá.

Sedláček anděla žádá, aby ho zavedl někam jinam s nadějí, že tam uvidí něco lepšího. Anděl ho tedy vede do jiné osady, odkud se ozývá muzika, střelení, zvuk bubnů, zpěv oplzlých písní a křik, v jednotlivých domech je sedláček svědkem obžerství, pomlouvání, rvaček a hádek. Když začne bědovat, kde se to ocitl, anděl mu vysvětlí, že je mezi křesťany, kteří zrovna mají hody, světí svátek posvěcení chrámu Božího. Jakmile to sedláček vyslechne, jeho zděšení se změní v pobouření. Lidé by přece tento svátek měli světit nábožně a ne takto. Sedláci se však vymlouvají, že bez alkoholu, spousty jídla a hudby by to nebyly žádné správné hody. Anděl souhlasí se sedláčkem a připomíná, že dřív to takhle nebývalo. Lidé byli střídmi, ženy dokonce nesměly pít víno, aby se zabránilo hřešení. Tahle rozpustilost a hřešení je podle autora dalším důsledkem špatné výchovy.

---

⁹³ Tamtéž, s. 68

5.10 Vrchnost

Po těchto hrůzách sedláček prosí anděla, aby ho zavedl někam k hradu nebo ke dvoru. Doufá totiž, že tam konečně uvidí něco lepšího. Anděl ho tam tedy zavede, zakáže mu však dívat se do všech pokojů, protože to se prý velkým pánům nelíbí a sedláčka by mohli potrestat. Sedláček si vezme andělovo varování k srdci a krotí svou zvědavost, ale ani s tím málem, co zde uvidí, není spokojen. Spatří sluhy oblečené ve zbytečně drahých šatech, povalující se neúčelně psy, všimne si závisti, pomluv, úlisnosti, zahálky i lenosti dvořanů, kteří jen zbytečně maří svůj čas, a uvidí i vyhnání dvořana, který u pána propadl v nemilost. Celé mu to připadá jako marnost, zbytečné maření času, mrhání penězi, které by byly užitečněji vynaloženy na ošacení a stravu pro chudáky. Anděl se sedláčkem souhlasí, zároveň ale dodává, že mezi pány jsou i dobří a pobožní lidé a uvádí několik příkladů toho, že se při panských dvorech kromě zlých věcí dějí i dobré.

Později anděl sedláčka zavede ještě k jednomu zámku, k němuž náleželo panství, a poručil mu, aby se podíval na pána i jeho manželku. Sedláček na nich nespatří vůbec nic špatného; oba se chovají ke svým poddaným přívětivě a mile, netrestají je, ochotně vyslyšají jejich žádosti a stížnosti a spravedlivě soudí i vládnou. Taková vrchnost se každému líbí; sedláčkovi, andělovi i Bohu, „*a věz, sedláčku,*“ obrací se k němu anděl, „*že v této zemi napořád takoví páni byli, dokud rodové jejich trvaly, a cizozemci se sem nedostali: kteřížto cizozemci těžkosti všelijaké na své poddané uvedli, a nových více a více vymejšlejší.*“⁹⁴ Poté jmenuje několik českých pánů a vladařů, na nichž chce dokázat, že čeští páni jsou mnohem lepší než cizí. Potom vede anděl sedláčka na jiné panství a do jiného zámku, kde žije zlý a krutý pán, který trestal své poddané bitím a vězněním a obklopoval se stejně špatnými úředníky a rádci, kteří mu v jeho krutovládě napomáhali. Sedláček těchto poddaných lituje a ani andělovi se taková vrchnost nelíbí. Nazývá ji tyrany, kteří opět povstali jako za dávných dob pohanstva a nebylo by divu, kdyby nepocházeli z urozených rodů, ale z chudáků, kteří zapomněli na svou chudobu a začali kruté vládnout, nedbajíce přitom Božího přikázání, „*aby soudcové a vladaři, když by skutečně našli, po dobrém vyptávání, že někdo zhřešil, a trestání zasloužil, poručili bítí tolik rány, jak bylo velké provinění: však aby přes čtyřicet ran více nebylo: aby snad člověk příliš hrubě ubitý nemusel umřít před očima jejich.*“⁹⁵ Pak anděl vypráví

---

⁹⁴ Tamtéž, s. 139

⁹⁵ Tamtéž, s. 141

historii o tyranovi jménem Trysus, který tak dlouho utlačoval svůj lid, až se jeho poddaní vzbouřili a krutovládce svrhli a zabili.

Sedláček chválí anděla, jak pěkně mu vyložil chování některých pánů, zvláště těch, kteří týrají svůj lid a přitom rodem právě z tohoto obyčejného lidu sami pochází, a aby to zakryli, kupují si erby a půdu, jako by snad byli zasloužilými vojáky, a přitom na vojně ani nebyli. Bohatnou z práce jiných. Anděl sedláčka kárá, že o tomto problému málo ví, protože nezná tak dobře Písmo a historii. Kdyby to vše znal tak dobře, jako anděl, věděl by, že všechno se to děje z lidské pýchy a chtivosti. Bůh ale takové hříchy netrpí bez pomsty a pro každého hříšníka má připravený spravedlivý trest.

5.11 Vojáci

Sedláček je zklamaný, že dosud viděl převážně jenom zahálku a lenost, vlastnosti, které jsou hříchem, jež Bůh neodpouští. Nyní se chce podívat mezi vojáky, anděl ho tam však odmítne vzít – prý ne každému je zdrávo a bezpečno být mezi vojáky. Sedláček anděla poslechne a alespoň mu vypráví, co o vojácích zaslechl on. Slyšel prý, že jsou zlí a nelítostní k sedlákům, utiskují je, kradou jim majetek, bijí je, jedí maso, když se mají postit, a dokonce k tomu nutí i sedláky, obcují se ženami, obírají pocestné a znásilňují počestné děvečky. Jeden poeta o nich řekl: „*Nulla salus pietasque viris, qui castra sequuntur. To jest, u některých vojákův ani politování, ani bázně Boží není.*“⁹⁶ Sedláček chce ale slyšet názor svého průvodce na chování vojáků. Podle anděla je takové chování samozřejmě hříšné, spravedliví páni svým vojákům ale nedovolují hřešit, a když přece zhřeší, velice přísně je za to trestají. Anděl uvede několik příkladů tvrdého potrestání vojáků, kteří kradli sedlákům jídlo a znásilňovali děvečky. Nezapomene ale zdůraznit, že jsou i dobří vojáci, z některých se dokonce stali svatí, a připojuje historie o jejich činech, například Mikuláš, císařský voják, který odmítl dospělou sedlákovu dceru, u něhož nocuje, když za ním sama přijde do pokoje, se později v bitvě dočká boží ochrany. Jiné příběhy se týkají toho, jak se vůdci českých vojsk před bitvou modlili a Bůh se přiklonil na jejich stranu, často se jim přitom také zjevoval svatý Václav.

5.12 Věci duchovní

---

⁹⁶ Tamtéž, s. 83

Po světských záležitostech, kterých už sedláček viděl dost, se autor zabývá záležitostmi duchovními, kterým je v jeho díle věnováno nejvíce kapitol. Nejdříve autor prostřednictvím anděla sedláčkovi a čtenářům ukazuje dění v kostele. Je právě neděle a ke kostelu proudí davy pěkně oděných lidí, aby se zúčastnili mše svaté. Sedláček je následuje a těší se, jak konečně uvidí dobré skutky, avšak to, co spatří v kostele, ho příliš nepotěší. Všimne si, že někdo při modlitbách ani nepoklekl nebo klečel jen na jednom kolenu, jiní šeptali, bavili se spolu, smáli se a rušili, muži a ženy se nepokrytě okukovali a nedávali pozor. V kostele viděl sedláček dokonce pobíhat psy, které s sebou přivedli páni, a byl z toho udiven. Andělovi se to také nelíbí. Připomíná, že dřív to tak nebylo; křesťané si dřív vážili svatých a za časů arcibiskupů moravských Crhy a Strachaty bývali mnohem uctivější.

Sedláček chce, aby ho anděl naučil, co je to mše svatá. Anděl mu vysvětlí, že je to oběť Nového zákona nejsvětější, kterou může vykonávat pouze kněz, jiný, kdo by se toho opovážil, by páchal velký hřích, za nějž by ho čekal trest. Oběti konali vždy pobožní lidé jako Kain, Abel, Noe, Abraham a další. Mši a oběti ustanovil sám Kristus, syn Boží, a to při poslední večeři se svými apoštoly – své nejsvětější tělo a svou nejdražší krev jako chleba a víno ustanovil a dal moc svým apoštolům, aby také světili a obětovali. Mše má tři části - obětování, posvěcování a přijímání. Křesťané se mají při mši chovat velmi zbožně a uctivě, kontrolují to andělé, kteří stojí u oltáře a občas se někomu dají vidět. Ti, co se mše zbožně účastní, mají velkou zásluhu u Boha, jak o tom anděl mluvil už v předešlém kázání. Mají u Boha milost a v nebi odplatu a krom toho mnohé to těší, nacházejí úlevu v nemoci, když se modlí, dosáhnou odpuštění hříchů a zmírnění či odvrácení trestů za hříchy. Příklady ale anděl neuvádí, těch sedláček slychá dost v kostele, raději mu ukáže jiné věci.

Mezitím mše v kostele skončila, lidé se zvedli k odchodu a sedláček chtěl také jít, ale anděl ho zadržel s tím, že kněz bude ještě pokračovat. V kostele ale zůstalo jen málo lidí a to se sedláčkovi moc nelíbí; odešli totiž i ti, kteří by ostatním měli jít příkladem – páni a vládci. Když pak začal kněz kázat, někteří usínali a nedávali pozor a sedláček se divil, že si nikdo mše neváží, ač je potřebná, a vůbec se tedy neřídí tím, co řekl Kristus u svatého Jana v kapitole 8.: „*Kdo z Boha jest, slovo Boží slyší: protož vy neslyšíte, že z Boha nejste.*“⁹⁷ Když kázání skončí, lidé se rozejdou a z kázání si vůbec nic nevezmou, jako kdyby proběhlo mezi neznabohy, a sedláček lituje kazatele, že má ta-

---

⁹⁷ Tamtéž, s. 94

kové posluchače. Zde se opět projeví Jestřábský jako kazatel, když ze své vlastní zkušenosti tvrdí, že jinde nejsou posluchači lepší, dokonce jsou možná i horší - přijdou na kázání, ale nic na něj nedbají, nic se z něj nenaučí. Podle sedláčka by tedy bylo lepší, kdyby žádná kázání nebyla, myslí přitom ale na obě strany a uvědomuje si, že to není možné – kazatelé musejí kázat, lid to ale nebaví. Má dokonce plán, jak by to mělo vypadat, aby to bylo lepší, a když se s ním svému průvodci svěří, anděl ho pochválí za hezkou řeč a chce mu říct víc o zanedbávání a znevažování slova Božího. Stalo se to na jednom svatém místě na pouti, mluvil tam farář pěkně a poučně, ze začátku všichni poslouchali, pak ale z lesa vyšel zpívající průvod a všichni se od faráře odvrátili k průvodu kromě jednoho muže. Dva se k němu pak přidali, takže měl farář jen tři posluchače. A přece kázal dál. Kázání má smysl, aby si lidé nestěžovali, že se kvůli nedbalosti kněží dostali do pekla, jak se to stalo v jedné historii. Faráři přitom nejsou vinni tím, že farníci neberou jejich kázání vážně „*před Bohem na tom nic netratí.*“⁹⁸

Autor se zabývá i otázkou kacířství. Na sedláčkovu otázku, zda se Bohu mohou zalíbit i kacíři, nabízí obvyklou dvojí odpověď. Nejdříve zdůrazní, že pohanská a kacířská kázání jsou marností a jsou zfalšovaná z Písma svatého. Vzápětí ale dodává, že Bůh a Panna Maria prokazují dobrodiní pohanům a kacířům, aby je zlákali na svou stranu, aby je naklonili k přijetí víry svaté katolické. „*Ty pak, sedláčku, a každý věrný křesťan, věř slovům svatého Athanasia biskupa alexandrijského in suo Symbolo takto znějícím: Kdokoliv chce věčně spasen býti, především tohoto mu potřebí jest, aby se svaté katolické víry přidržel, kteroužto víru katolickou nebude-li úplně a neporušeně zachovávat, bez pochyby věčně zahyne.*“⁹⁹ Poté anděl dodává historii o poustevníkově jménem Cyriacus, který napravil kacíře Theofanese. Podle této historie však Theofanes přijal katolickou víru až poté, co mu Cyriacus ukázal, jak kacíři často končí na hranici.

Anděl zavede sedláčka ještě do jiného kostela, ke zpovědnici, kde duchovní vyslýchá hříšníky a uděluje jim požehnání. Sedláček se na andělův příkaz dívá, co se zde bude dít, a je svědkem toho, jak někteří ani nepoklekli, nepomodlili se, jiní se ke zpovědnici tlačili a strkali, další si šeptali, povídali a smáli se a překázeli tak poctivým a vážným lidem, kteří přišli ke zpovědnici upřímně. Sedláček je z toho zklamaný a myslí si, že by bylo lepší, kdyby lidé ke zpovědi vůbec nechodili, než aby k ní přistupovali takto. V tomto názoru se ještě utvrdí, když na andělovo pobídnutí nepozorován nahlédne dovnitř, do zpovědnice, a spatří, jak někteří ani nevěděli co mají říkat, nevzpomněli

---

⁹⁸ Tamtéž, s. 99

⁹⁹ Tamtéž, s. 102

si na své hříchy nebo je zatajili, svou lítost nad svými prohřešky nemysleli upřímně a stejně tak polepšení slibovali jen ústy, nikoli srdcem. Jiní se zase při zpovědi nechovali pokorně a zbožně a s farářem mluvili jako se sobě rovným. Anděl sedláčkovi vysvětlí, že není sám, komu se takové zpovědi nelíbí. Nemá z nich radost ani Bůh se svými anděly, a navíc jsou takové zpovědi neplatné, protože Bůh nepotvrdí rozhřešení, které udělí zpovědník, když hříšník zatají své hříchy, nevzpomene si na ně nebo s duchovním mluví bez pokory jako se sobě rovným, ani si nekleknou a nemodlí se, nelitují svých hříchů a nepolepší se. Tito lidé by si měli vzít za příklad dávné kající se hříšníky, například svatou Máří Magdalénu, svatého Petra a Pavla a další, o nichž slýchávali na kázání. Ti, co při zpovědích nejsou uctiví a upřímní, totiž škodí sami sobě; jejich zpovědi jsou neplatné a před peklem je nezachrání ani dobré skutky, jak je patrné z historie z kázání, kterou vypráví anděl, o dceři krále, která svedla mládence, otěhotněla a plod v sobě zabil, aby si ušetřila ostudu. Od té doby ale byla velmi nešťastná. Aby své duši ulevila, vstoupila do kláštera a vedla útrpný a příkladný život, ale nikdy ze studu nepřiznala své hříchy z mládí. Po smrti se abatyši zjevila a oznámila jí, že je zatracená navždy v pekle. Abatyše se zalekla toho, že když se do nebe nedostala tak pobožná a skromná žena, nedostane se tam nikdo. Zjevení se ale abatyši vyzpovídá a objasní tak, proč skončilo v pekle. *„Kdybych se byla otci duchovnímu vyznala z těch hříchův, a dostala od něho rozhřešení, a kdybych jich byla z pravého srdce želela, byl by mně Pán Bůh odpustil. Ale že jsme ty hříchy tak veliké při zpovědích tajila, odpuštěné mně nebyly. A co více, nic mně nepomohli dobří skutkové k spasení, totiž modlitby, posty, almužny.“*¹⁰⁰ Neupřímné zpovědi a po nich špatné nezasloužené přijímání velebné svátosti vede k věčnému zatracení, jak píše svatý Pavel apoštol: *„Kdokoliv nehodně tělo a krev Krista Pána přijímá, že jest vinen tělem a krví jeho.“*¹⁰¹

Zpověďmi se autor zabývá ještě dále, aby nám poskytl další pohled na dobré a špatné lidi. Čtenáři ukazuje vedle sebe jak pobožné, kteří se chovají uctivě při přijímání, tak ty, kteří se chovají špatně a ihned po přijímání z kostela běží pryč, za svými světskými povinnostmi. Ti první se Bohu líbí, je na ně laskavý a uděluje jim svou milost, jak mluví v Knize přísloví Šalomounových v kapitole 8.: *„Já milující mne miluji, a rozkoše mé jsou býti s syny lidskými.“*¹⁰² Naproti tomu ty, kteří mají smrtelné hříchy a jsou málo pobožní, Bůh nemá rád, odvrací se od nich a neprokazuje jim žádnou milost.

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 108

¹⁰¹ Tamtéž, s. 109

¹⁰² Tamtéž, s. 111

Autor opustí kostel a začne se zabývat různými příklady lidských činností, na nichž chce ukázat další hřešení. Byla zrovna neděle a po ní hned svátek, lidé ale přesto pracovali jako ve všední dny. Pracovali na polích, ve mlýnech a vozili náklady, jako by byl obyčejný všední den. Anděl Sedláčkovi vysvětlí, že Bůh práci ve svátky a neděle odpouští pouze těm a nebere jako hřích pouze u těch, kteří jsou vázáni robotou a nemají kdy jindy by si něco zařídili a přivezli pro sebe. Ale těm, kteří to dělají z lakomství, a aby zbohatli – třeba šenkýři, kteří vozili pivo a víno i ve sváteční dny do svých hospod, to neodpouští a pokládá to za velký hřích, přestupují totiž Boží příkázání: „*Pomni, člověče, aby den sváteční světil.*“¹⁰³ Tito lidé zapomínají na to, že Bůh přikázal sedmý den v týdnu světit a nepracovat. Od těchto lidí jde sedláček dále, aby se podíval, jestli je to se svěcením neděle takhle všude, a vidí, že někde pracují i řemeslníci, někteří už ráno před bohoslužbou, jiní odpoledne a také to nepokládali za hřích, zaslepovala je totiž lakota. Některé ženy se zase přehnaně strojily a fintily, až přišly i na mši pozdě, po mši se někteří scházeli do hospod a opíjeli se, tancovali, hráli karty a kostky – mařili čas; někteří tak dokonce strávili i celou noc. Sedláček, když to uvidí, lituje, že lidé nectí svátky, nechovají se pobožněji a špatně přijímají. Anděl ho pochválí za dobrý názor a připomíná, že by se tito lidé měli upamatovat na to, jak některé takové trestá Bůh, jak například píše Mojžiš ve 4. knize v kapitole 15., „*co se stalo za jeho času, totiž, když bylo po vydání od Boha všemohoucího přikázání desaterého, byli postihli člověka nějakého, který v den Pánu Bohu zasvěcený sbíral dřívíčko v lese, aby sobě ohniček udělal, a něčco sobě k pokrmu uvařil a zhotovil, jak ho pro tu tak maličkou práci Pán Bůh odsoudil na smrt, aby všecek lid se shromáždil, kamení aby chápal, a bil a kamenoval, až by ho zabil. Hle bylo poručeno všemu lidu, aby toho člověka bil a zabil, aby ten sám lid vidouce to, co z poručení Božího jinému dělá, a pro jaký hřích to dělá, bál se Pána Boha, a dni sváteční náležitě světil.*“¹⁰⁴ Sedláčka zajímá, jestli existují i jiné historie, kterým by se dalo věřit a které nejsou zapsané v bibli. Anděl přikývne, podle jeho slov se dá věřit všemu, co řekne nebo napíše duchovní a potvrdí to vrchnost; sedláček tedy může věřit i historii, kterou napsal o nějaké ženě svatý Řehoř. Žena chtěla v neděli péct chleba, ale za trest si spálila ruku; poznala, že se provinila, tak rychle běžela do kostela, kde litovala svého hříchu a slibovala polepšení, ale nepomohlo jí to. Vyrobita tedy voskovou svíci tak dlouhou, jak sama byla vysoká, s tou svíci stála celou noc v kostele, modlila se a slibovala, že už nikdy nebude pracovat v den zasvěcený Bohu. Teprve po-

---

¹⁰³ Tamtéž, s. 114

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 115-116

tom ji Bůh uzdravil. Takhle Bůh trestá ty, kteří neděle a svátky nesvětili, anděl ale uvádí i několik příkladů, jak se Bůh odměnil těm, kteří v neděli nepracovali a plně je zasvětili Bohu.

Z toho místa anděl vedl sedláčka k velikému stavení, které bylo plné pokojíčku, obíhala ho zeď a stál při něm kostel. Průvodce sedláčkovi vysvětlí, že „*To jest klášter, a místo Pánu Bohu oddané, v němž bydlejí lidé Pánu Bohu posvěcení a oddaní, kteříž mu také slouží dnem i nocí v tomto místě v čistotě, pokoře a chudobě. Někteří také z nich utrpný život vedou, a za světské lidi, kteří je almužnami živí, aneb na ně robotují, a za císaře a světské vrchnosti, pod jejichž ochranou jsou, Pánu Bohu se modlí.*“¹⁰⁵ Lidé v něm dobrovolně vedou útrpný život, aby si vysloužili věčné spasení, protože znají slova Boží, která zaznamenal svatý Matouš v kapitole 7.: „*Vcházeje ouzkou bránou k spasení věčnému; nebo postranná brána a široká cesta jest, kteráž vede k zatracení věčnému, a mnoho jest těch, kteříž jdou po ni: ale těsná brána a ouzká cesta jest, kteráž vede k životu věčnému, a málo jest těch, kteří ji nalezají.*“¹⁰⁶ Sedláček potom vypráví historii o napraveném zloději, který chtěl přepadnout opata na cestě do kláštera a ten ho přiměl, aby šel s ním do kláštera: „*Opat v klášteře poručil mu dáti obzvláštní pokojíček a jídla dobrého i s nápojem s dostatkem, a přidal mu mnícha jednoho, který by mu ve všem všudy pilně sloužil. Mníchovi pak tomu poručil, aby, když by se zbůjník najedl a napil, sám na zemi sedíce, kousek toliko chléba suchého jídával, a trochu vody se napil. To když zbůjník poněkolikrát viděl, divil se takové přísnosti, a ptal se ho: ‚Cos ty, mních, provínil, že opat tvůj na tak tvrdé živobytí tě odsoudil?‘ (...) ‚Proč pak tělo tvé tak mrtvíš, a za pokrm jiného nic, než kousek chléba suchého, a za nápoj trochu vody požíváš?‘ Odpověděl mních: ‚Abych sobě Boha milostivého našel, a mohl ujíti pekla horoucího, a do nebe se dostat.‘ To slyšice zbůjník, ulekl se Pána Boha, a spravelivého soudu jeho, a hned mníchem v tom klášteře zůstal, a veliké pokání činil.*“¹⁰⁷ Zeď kolem kláštera je proto, aby mnichy nerušil nikdo zvenčí. Ne všichni mniši jsou ale pobožní a pokorní, jak anděl sdělí sedláčkovi. Dříve mezi nimi byli i pokrytci, o jednom píše svatý Řehoř v 4. knize Rozmlouvání v kapitole 38. V jednom klášteře žil mnich, který se navenek choval velmi příkladně, v soukromí se ale tajně přejídal, když se měl postit. Najednou onemocněl a ocitl se na smrtelné posteli. Zavolal k sobě všechny mnichy a přiznal se, potom zemřel a jeho duši sežral hrozný drak. Po vyslechnutí této historie sedlá-

---

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 118

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 118

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 119

ček přidal další, o faráři, který předstíral, že se bičuje, vystavoval na důkaz zkrvavený bičík a přitom krev nebyla jeho, ale kohoutí. Sedláček to vypráví jako vzpomínku na své dětství. Anděl ví o tom, že jsou mezi duchovními pokrytci, ale ví i to, jak za to budou na onom světě potrestáni. To sedláčka zaujme. Rád by věděl, jestli se víc duchovních dostává do nebe či do pekla, na to mu anděl ale zatím neodpoví, má prý počkat na soudný den.

Anděl se sedláčkem dále navštíví místo, kam putují davy lidí, kteří doufají v Boží milost, v milost Panny Marie i jiných svatých. Podle andělových slov je Bůh sice všude, stejně jako Panna Maria a jiní svatí, ale přesto je dobré putovat na svatá místa, protože to jsou místa, která si Bůh a svatí oblíbili a na kterých by chtěli být uctíváni, vyslyšet zde prosby lidí, odpouštět hříchy a udělovat milosti. Pouť lidé konají kvůli Bohu, a tak je to dobré. Dělají to, aby učinili pokání za své hříchy a modlili se, a to je dobré, potvrzují to dokonce i „*mnohá dobrodiní, která zázračně mnozí pobožní poutníci tam obdrželi.*“¹⁰⁸ Anděl sedláčkovi vypráví historii o třech pannách, k nimž se na cestě na svaté místo přidali dva mniši. V kostele pak jeden z mnichů sloužil mši a měl při ní vidění: „*Viděl, jak anjel Páně z nebe sstoupil, a měl v ruce pěkný věnec z červených růží, a položil jej na hlavu jedné z těch panen. Potom zase viděl, že ten anjel druhé paně postavil na hlavu věnec bílý a krásný, z bílých růží uvitý. Naposledy viděl, že přišel ďábel hrozný, a měl v jedné ruce housle, a v druhé hadru nějakou šerednou, a mrštil tou hadrou třetí pannu přes hlavu, a šeredně ji pokálel.*“¹⁰⁹ Mnich si pak volal jednu pannu po druhé, aby se jich zeptal, na co při mši myslely. První dvě myslely na zbožné věci, třetí však „*myslila koupiti sobě rouchu nějakou pěknou, aby ji z pouti domu pro ozdabu těla svého přinesla, a na té pouti při muzice aby do tance šla a veselá byla po obědě. To slyšíc mních poznal, proč nepřišel k ni anjel jako k druhým; ale ďábel, a proč ji ten ďábel hadrem ohyzdným přes hlavu mrštil, a proč v druhé ruce housle měl; totiž že ona oumyslu dobrého neměla, a na světské věci, i na tanec myslila.*“¹¹⁰ Z toho vyplývá, že kdo putuje na svaté místo, má putovat s dobrým úmyslem a chovat se pobožně. Pak anděl vypráví další historii o morové epidemii u Benátek, která zabila velké množství lidí. Když se mor přibližoval k městu Utina, jeho radní se modlili a slíbili Bohu a Panně Marii, že vykonají svatou pouť do Lorety, jestliže je Bůh ušetří. Bůh je vyslyší a jejich město ušetří, oni pak splní svůj slib a vykonají svatou pouť. Sedláčkovi se tyto historiky

---

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 122

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 123

¹¹⁰ Tamtéž, s. 123

líbí, naslouchá jim s podivem a chválí je. Pak se podívá kousek stranou a uvidí jiné procesí, v němž jdou lidé se zakrytou tváří a odhalenými zády, kteří se bičují. Někteří až do krve, jiní jen lehce, další se bičem sotva dotýkají zad. Sedláček se tomu podiví a zajímá ho, jestli je to správné. Podle jeho průvodce to správné je, pokud to lidé dělají s dobrým úmyslem, aby se sami potrestali za své hříchy a krotili bujnost těla, jak to dělával i svatý Pavel apoštol, „kteří se bičují k uctění Pána Krista, kterýž od bezbožných pro hříchy lidské byl těžce po celém těle zbičován, tí také dobře dělají, a zásluhu mají, a Pán Bůh jim pokutu zaslouženou odpustí. Kteří pak z všetečnosti, aneb aby od lidu byli viděni a chváleni, těm nebude dobrá odplata.“¹¹¹ Sedláček pak vypráví historii o měšťankách, které se při pouti na svaté místo také chtěly obléct do mrskačských kápí, ale aby tolik necítily bolest, opily se vínem, že ani nemohly chodit a lidé se jim smáli. Takoví lidé však nemají žádné zásluhy u Boha, když ho chtějí ošidit. Je to pokrytectví a skončí za to v pekle, protože „kde Pán Bůh má kostel, tu sobě také ďábel kapli postaví,“¹¹² ďábel totiž pokouší lidskou pobožnost a víru v Boha a kvůli tomu někteří chodí na pout' z všetečnosti, kvůli pití, zlodějině, smilství a cizoložství, a tak si někdo nese z poutí víc hříchů, než když se na ně vydal. Stejně tak páni, kteří chodí na poutě jen proto, aby tam prodávali jídlo a pití, aby dosáhli zisku, nemají u Boha žádné zásluhy. Raději by měli uvařit jídlo chudým, to by pak bylo něco jiného, jak píše svatý Lukáš v kapitole 14.: „Když činíš oběd neb večeři, nezvi přátel tvých, ani bratří tvých, ani příbuzných, ani sousedův bohatých, ať by snad i oni tebe zase nezvali, a byla by tobě odplata. Ale když činíš hody, povolej chudých, kulhavých, slepých, a blahoslavený budeš; neboť nemají, odkud by odplatili tobě, ale budeť odplaceno tobě při vzkříšení spravedlivých.“¹¹³

5.13 Žebráci

Sedláček na pouti viděl mnoho žebráků, a tak by se o nich také něco rád dozvěděl. Žádá anděla, aby mu o nich vyprávěl. Anděl sice uznává, že je všude plno žebráků, ne vždy to jsou ale chudí a potřební lidé. Je mezi nimi i dost lenochů, kteří by se mohli uživit prací, ale nechce se jim pracovat, chtějí vést toulavý a zahálčivý život. Jsou mezi nimi i podvodníci a nezbedové. Podvodníci předstírají, že nemohou chodit, že jsou zranění, slepí či chromí. Jiní si hrají na veterány z války nebo žebravé mnichy a duchovní a lákají z lidí peníze, chleba přitom nechtějí, jen peníze nebo máslo, sůl či vejce - zboží,

---

¹¹¹ Tamtéž, s. 124

¹¹² Tamtéž, s. 125

¹¹³ Tamtéž, s. 126

kteře mohou dále prodat, aby měli peníze na hospody. Tito lidé z toho samozřejmě mají hřích, a to veliký; almužna, kterou neprávem vyžebraли a propili, je bude tížit a tlačit, jako v historii o jednom lenochovi, který nechtěl pracovat, a tak se živil almužnami. Jednou přišel do obecní hospody s mošnou plnou vyžebřaných krajíčků chleba, lehl si na lavici a usnul. V tom k němu přijde jeden svatý člověk, který ho znal, vezme z mošny jeden krajíček a položí ho žebrákovi na prsa. Ten v tu chvíli začne těžce dýchat, potit se a svíjet. Svatý muž mu sejme z hrudi chleba, probudí ho a zeptá se, co mu bylo. „*Odpověděl, že se mu zdálo, jako by mu veliký kámen na prsech ležel, a tak velice tlačil, že ho málem nezatlačil, až předce z něho spadl. Řekl svatý muž: „Nebyl to kámen, ale jeden toliko chléb a krajíček z tvé mošny, kterýžs vyžebrał: a dal ti to Pán Bůh, abys cítil, jakou velikou tíž, abys poznal, jak těžká jest almužna vyžebřaná od lidí zdravých a zahálčivých, a jak těžce za ni takoví žebráci odpovídati budou.*“¹¹⁴ O podvodnících vypráví i další historie, tentokrát ale jeden z podvodníků dopadne mnohem hůř: „*Dva muži cestou jdouce, a po cestě v chládku odpočívajíc, uhlídali, že touž cestou šel svatý Epifanius biskup, a vědouc, že on štědře chudým almužny dává, uradili se, aby jeden z nich na znak se položil, a dělal se, že jest umrlý, a druhý aby ho plakal, a žádal od Epifania almužny, aby měl nač umrlého tovaryše svého dáti pochovati. Když k nim přišel Epifanius, a vyslyšel prozbu toho muže, potěšoval ho, aby neplakal, a sobě nenaríkal pro smrt tovaryše svého, poněvadž tak jest od Pána Boha uloženo každému člověku jedenkrát umřítí: a dal mu dobrou almužnu, na kterouž by pohřeb náležitý umrlému zjednal. Když Epifanius odešel, zbudil ten muž tovaryše svého, aby vstal; ale on ležel: a když se ho ani podruhé, ani potřetí dovolati nemohl, hlasitě mu mluvil, že dostali štědrou almužnu, aby vstal, že sobě dají dobrou hostinu přistrojiti: ale on se ani nehmul, neb opravdově umrlý byl. Poznajíc on, že tovaryš jeho opravdově umrlý jest, ulekl se, a vstana hned běžel za svatým Epifaniem, a oznamujíc mu, jak fortelně od něho almužny žádali, a co se stalo tovaryši jeho, prosil ho s pláčem, aby jim ten hřích odpustil, a tovaryše jeho umrlého z mrtvých vzkřísil. Ale Epifanius potrescíc ho slovy, umrlého vzkřísiti nechtěl: aby totiž i ten pozustalý i jiný každý, fortelně almužny nežádal, a z duchovních lidí posměchu sobě nedělal.*“¹¹⁵ Nebyl by to ale Jestřábský, kdyby neuvedl i kladný příklad, tentokrát historii napsanou svatým Řehořem o žebráčkovi, který byl těžce nemocný a umíral. Nemohl vstát z postele ani se pohnout, a tak k němu přicházeli jeho bratr s matkou, aby mu pomáhali. Žebrák skřze ně vše, co mu zbylo z almužny kromě skrom-

¹¹⁴ Tamtéž, s. 128

¹¹⁵ Tamtéž, s. 128-129

ného vyživení, rozdával chudým. Koupil si bibli, ale neuměl číst, a tak ji dával jiným, aby mu ji předčítali. Naučil se tak písmo a celé dny a noci se modlil k Bohu a chválil ho a zpíval. Když cítil, že umírá, nabádal pocestné, aby s ním zpívali žalmy. Pak uslyšel chválu z nebe a zemřel. Kolem se rozšířila krásná vůně, která zůstala, dokud ho nepohřbili.

V dalším rozhovoru spolu anděl se sedláčkem řeší, zda je dobré vynaložit mnoho finančních prostředků na výzdobu kostelů, a jestli se ti, kteří výzdobu financují, zalíbí Bohu. Podle anděla se Bohu zalíbí jen tehdy, dělají-li to s dobrým úmyslem a ke cti a chvále Boží, aby povzbudili víru v lidských srdcích. Uvádí několik příkladů z historie, kdy mnozí páni nechávali vyzdobit svatostánky, aby Bůh vyslyšel jejich žádosti a prosby. Bohu se mohou ale zalíbit i nemajetní lidé, kteří si nemohou dovolit výzdobu kostela. Stačí, když si těchto kostelů budou vážit a sami se budou chovat zbožně a upřímně, aby se mohli ve svém nitru vyrovnat chrámům, jak píše svatý Pavel v první epištole Korintským: *„Nevíte, že chrámové Boží jste, a duch Boží přebývá v vás? Kdo by pak chrám Boží zrušil, aneb zprznil, zkazil ho Pán Bůh; nebo chrám Boží svatý jest, což jste vy: nechť vás žádný nesvádi. Tak učí svatý Pavel.“*¹¹⁶ To pověděl anděl sedláčkovi a vedl ho dál.

5.14 Manželství

Sedláčkovi připadá, že už toho ve světě viděl dost, a tak by se chtěl vrátit domů, anděl s tím však nesouhlasí, prý je ještě dost ve světě k vidění, nabízí tedy sedláčkovi, že ho zavede do velkého města a uvede ho do několika domů, aby se mohl podívat i na různá manželství. Nejprve vejdou do chudého domu, kde žili manželé ve svornosti a lásce, neškodili si, vzájemně si pomáhali a nic v tomto manželství tedy nebylo proti Bohu, dobře vycházeli se sousedy, takže jim nikdo nemohl nic vytknout, pěkně se starali o své děti, pravidelně chodili do kostela, modlili se, nehřešili a byli pracovití. Sedláček je takovým životem potěšen, chválí ho a stejně tak i anděl a Bůh, jak píše svatý Jan v 1. epištole v kapitole 4.: *„Bůh láska jest, a kdo v lásce přebývá, v Bohu přebývá, a Bůh v něm.“*¹¹⁷ Z tohoto domu vedl anděl sedláčka do jiného, kde bylo všechno právě naopak: manželé se hádali, proklínali se, neprojevovali si vzájemně žádnou lásku a navíc se rouhali proti Bohu. Manžel pil a karbanil, a když ho za to manželka napomenula,

---

¹¹⁶ Tamtéž, s. 133

¹¹⁷ Tamtéž, s. 135

vztáhl na ni ruku. Sedláček z toho byl smutný a nechtěl tam zůstat, protože si myslel, že v tomhle domě místo Boha přebývají ďáblové, kteří manžele ponoukají k takovému chování. Andělovi se tam také nelíbí, protože tam není svornost a láska a nepřebývá tam tedy Bůh. Takoví manželé nedbají ani na slova faráře v kostele, který se je snaží napravit, nechtějí se polepšit, nedbají na to, co si slíbili při oddávání, přestože ten slib potvrdili v kostele před Bohem a anděly. Ve třetím domě viděl sedláček dobrého muže, který si vzal zlou a hněvivou manželku, jež mu jen nadávala, proklínala ho a přála mu to nejhorší. Sedláček litoval dobrého muže, že má tak zlou ženu, a opět ho napadlo, jestli to není třeba za trest či kvůli nějakému hříchu, jak třeba četl „*in Apophtheg. Combes., že mudrlec jeden, Protagoras řečený, tázán jsa, proč dceru svou dal za manželku nepříteli svému, odpověděl mu, že se nemohl lépe nad nim pomstiti; nebo dcera ta byla zlá, hněvivá, zlolajicná, s kterouž manžel její měl kříž těžký a život outrpný.*“¹¹⁸ Sedláček je rád, že zůstal sám a neoženil se, neboť prý „*lépe bydleti se lvem a s rakem, nežli přebývati s zlobivou ženou,*“¹¹⁹ jak stojí psáno v bibli. Čtvrtý dům sedláčka také zklame, protože v něm spatří neposlušné rozmazlené děti, které svým rodičům přidělovaly jen starosti.

Autor prostřednictvím anděla vysvětluje důvody nevydařených manželství. Příčin je podle něj hned několik - mladí lidé se berou kvůli chlípným touhám, hrnou se do manželství, aniž by se pořádně znali, a vůbec přitom nemyslí na společnou budoucnost – čím se budou živit a z čeho šatit. Jiní se vdávají a žení pro majetek a peníze, nikoli z lásky, a když pak peníze utratí, přichází na řadu hádky, nenávisť, proklínání a bití. Další příčina bývá v nerovnosti manželů. Když si mladý bere starou ženu a naopak, to se pak jeden druhému nakonec znechutí. Jiná příčina nepodařeného manželství je v tom, když mladí své manželství začnou hříchem – když tělesně zhřeší a nevěsta se musí vdávat a ženich oženit, aby zakryli svou hanbu. Jiní se berou jen pro samotnou tělesnou rozkoš, aniž by pomysleli na ďábla, který je nakonec zadává.

5.15 Vděčnost a nevděčnost

Dalším tématem, které autor představuje, je problematika lidské vděčnosti a nevděčnosti. Podle slov anděla je nevděčnost proti Bohu i lidské přirozenosti, protože dokonce i zvířata svým dobrodincům oplácela dobrým, jak autor uvádí v četných příkla-

---

¹¹⁸ Tamtéž, s. 137

¹¹⁹ Tamtéž, s. 137

dech. Například čáp, který vypadnul z hnízda a poranil si nohu a zachránila ho vdova, dokázal projevit svou vděčnost – vdově napřesrok přinesl perlu. Jinému muži čáp přinesl vzácný kořen zázvoru za to, že ho nechal hnízdit na svém domě a ochránil ho před lidmi, kteří ho chtěli vyhnat. Další historie je o lidech, kteří se provinili a mají být roztrháni lvy. Je mezi nimi i jeden muž, Androd, který utekl od svého pána a byl chycen. Toho když jeden ze lvů spatřil, zarazil se, pak k němu pomalu přistoupil a začal vrtět ocasem, olizoval mu ruce i nohy a nedovolil žádnému jinému lvu, aby se k němu přiblížil. Všichni se tomu diví, a tak císař nakáže Androdovi, aby k němu přistoupil a vysvětlil mu, odkud se mezi ním a lvem vzalo takové přátelství, a tak Androd vypráví: „*Když jsem pryč od pána svého utekl, nemoha déle přisnosti jeho a ukrutného bití snášeti, obrátil jsem se na pouště, abych aspoň tam života svého ukrátil, a u veliké násilné horko vlezl jsem do jedné hluboké a skryté jeskyně, abych se v ni vychladil. Ale brzo po mně přišel tam lev, a uzřev mne, šel přímo ke mně, velmi pokorně podávajíc mi své nohy, v níž veliký špičatý trn vězel, jako by mne za pomoc žádal. Tu já vyrhl jsem ten trn z nohy jeho, a vytlačiv hnůj a nečistotu z rány, setřel jsem krev, a on položiv nohu na můj klín, ten celý den vedlé mne odpočíval. A tak zhojiv lva, vydlel jsem s nim v té jeskyni tři léta celá pořád, a s nim jednoho a téhož pokrmu jsem užíval. Nebo on cožkoliv zvěři lapal, z té mi co nejlepší kusy přinášel, a já nemaje ohně, na slunci jsem je sušil a jedl. Naposledy že se mi již stejskalo s tím divkým hovadským životem, ušel jsem z toho místa, když lev na lov odběhl, a odšed odtud za tři dni cesty, jat jsem od vojákův, a z Afriky k pánu mému přiveden do Říma. Kterýž mne ihned na smrt odsoudil, a lité zvěři k rozsápání dáti rozkázal. A protože nemám za jiné, než že to jest ten lev, kteréhož jsem já uzdravil, a on pamatuje na mé dobrodiní, nyní tuto vděčnost ke mně, jakožto k hostu a lékaři svému, prokázal.*“¹²⁰ Po svých slovech byl na žádost všech lidí i se lvem propuštěn a všichni o něm říkali „*tentož jest lev, hospodář člověka. A tentož jest člověk, lékař lva.*“¹²¹ Neměli by být tedy i lidé vděční svým dobrodincům, když to dokážou i zvířata?

5.16 Pastýři

Autor chce své čtenáře seznámit ještě s pastýři, na nichž by rád ukázal příklady mnohých hříchů, špatných mravů a zvyků, mezi něž patří zahálka, lenošení, klení, zpívání oplzlých písní a mnoho dalšího. Žádný z pastýřů se nemodlil ani nemluvil o Bohu,

---

¹²⁰ Tamtéž, s. 148

¹²¹ Tamtéž, s. 149

žádný z nich neměl růženec. Pastýři se dopouštějí různých špatností, aniž by si ve své nevědomosti a omezenosti uvědomovali, že páchají hřích. Podle anděla je mezi pastýři ještě jeden vážný problém. Věří na různé pověry a čáry a provozují je. Ne vždy však byli pastýři takoví. Bývali pobožní, upřímní a bohabojní, modlili se k Bohu a on s nimi mluvil a sděloval jim různá tajemství, jako třeba když se narodil Ježíš v Betlémě, Bůh poslal zprávu po andělech právě pastýřům. Bůh a Panna Maria se jim často zjevovali a chtěli po nich, aby lidem v okolí oznámili, že je viděli, a přivedli je na ono místo, kde pak Bůh a Panna Maria konali zázraky. Pastýřům většinou nikdo nevěřil a bývali často terčem posměchu, Panna Maria a Bůh jim ale obvykle dali něco zázračného, aby přesvědčili nevěřící, a tak se jim nakonec podařilo přivést je na určené místo, jak to anděl dokládá historiemi, v nichž se zjevení většinou objevovalo v podobě obrazu Panny Marie zavěšeného na stromě a dožadovalo se postavení kaple či kostela.

5.17 Poslední věci člověka

V několika posledních kapitolách se autor opět vrací k duchovním tématům. Skrze anděla přivede sedláčka k jednomu stavení, kde přebývají nemocní a umírající. Kolem nich chodili mniši i světší lidé a snažili se jim pomoci. Byli to dobrotiví lidé, kteří se za to dočkají veliké odplaty od samotné Boha, neboť *„sloužití nemocným jest skutek lásky veliký, a Pánu Bohu tak velice vzácný, že je schváli v onen poslední soudný den před celým světem, a řekne k takovým: ‚Když jsem byl nemocný, navštívili jste mne, a posloužili jste mně. A když jsem lačněl, nakrmili jste mne: když jsem žízněl, napojili jste mne. Nebo cokoliv jste učinili i jednomu z lidí, třebaž z těch nejmensích, pro jméno mé, mně jste to učinili. Pročež podtež požehnaní otce mého nebeského do království mého, kteréž vám připraveno jest od ustanovení světa.‘*¹²² Kvůli těmto slovům se na pomáhání nemocným nedali pouze chudí, ale i lidé z vysokého stavu. Sedláček si na žádost anděla prohlíží nemocné, uvidí jednoho netrpělivého a neustále nařikajícího, který se ale vůbec nemodlil a ani před smrtí si na Boha nevzpomněl. Takových ale podle anděla prý bylo více, zvláště mezi selským hloupým lidem, který v nemoci vyhledává lékařství, pečuje o tělo a zanedbává přitom duši. To však není dobře; nemocný by měl volat Boha, modlit se a myslet na všechny své hříchy a vyzpovídat se duchovnímu a prosit Boha za odpuštění. Teprve potom má šanci, že se jeho duše dostane do nebe a jeho smrt tak bude šťastná. Další nemocný se vyděšené svíjí na posteli – tomu se zjevují

---

¹²² Tamtéž, s. 157

d'áblové a připomínají mu hříchy, z nichž se nevyzpovídá, a nutí ho zoufat si. To je ale špatně, protože dobrý křesťan si nikdy nezoufá, ale volá Boha. Dále sedláček uvidí umírajícího, který se vyděšeně zmítá ze strany na stranu a dovolává se lidské pomoci – to je pán, který vedl špatný život v pýše, lakomství a rozkoších těla, nevážil si Boha a teď je vyděšený, protože vidí d'ábly, kteří si přišli pro jeho duši.

Z nemocnice anděl vede sedláčka do jedné staré chatrče, kde na zemi na trošce slámy leží chudá vdova a kolem ní stojí Panna Maria s mnohými anděly a svými pannami, otírala jí dokonce pot z čela. Přivolaný kněz pobožnou a laskavou vdovu vyzpovídá a udělí jí rozhřešení a poté, co žena šťastně zemře, její duši do nebe doprovodí sama Panna Maria.

Odtud anděl zavedl sedláčka do domu boháče, který ležel na smrtelné posteli a seděl u něj farář, ale umírající se nemodlil, nevolal Boha, místo toho ho trápily vidiny d'áblů v podobě škaredých černých koček, a požadoval, aby je někdo vyhnal. Pak přišel hrozný d'ábel a železným rozpáleným hákem mu vyrval duši z těla a hodil ji kočkám, které ji roztrhaly a odvěkly do pekla.

„Viděls hle, jak ona chudička vdova, která Pánu Bohu podle své sprostnosti sloužila v chudobě, v čistotě a v bázni Boží, šťastný konec života vzala. Bohatec pak bezbožný život vedl, lakomství a těla rozkoši hleděl, dokonal život bez pokání nešťastně: a komu se jeho duše dostala, viděls,“ shrne to anděl a vede ho dál, až na jakési široké prostranství, kde stál vysoký zářivý trůn. Na trůnu seděl muž jako jasný král, kolem něj andělé a svatí a velké množství duší. *„Tento sedící na trůnu soudným v veliké slávě a velebnosti jest Kristus syn Boží, soudce všeho světa od Boha otce svého nebeského ustanovený, on na této stoličce sedí, a soudí tyto přistojící duše, kteréž tohoto dne skrz časnou smrt z těl svých vyšly, a sem na místo toto shromážděné jsou, aby on je soudil, co jsou zasloužily: a aby je odsoudil, kam mají odeslané býti: zdaliž upřímo do nebe; a to samým svatým bývá, na kterých ani nejmenšího hříchu poškrvny nebývá nalezeno: aneb do očiště; a to se těm stává, na kterých hříchové nějáci, ale nevelicí, nalezení bývají, aneb neouplně z hříchův pokání, a za ně zadosti neučinění: anebo do pekla; a to se stává hříšníkům velikým, na kterých hříchové smrtedlní nalezení bývají, a z nich ani žádného pokání neučinili,“*¹²³ vysvětluje anděl a dokládá to slovy svatého Pavla: *„Uloženo jest všechněm lidem, aby jednou umřeli: ale potom soud bude. - Totiž první a malý: až při skonání světa bude druhý, veliký a veřejný soud.“*¹²⁴

---

¹²³ Tamtéž, s. 163

¹²⁴ Tamtéž, s. 163

Bůh posílá lidské duše podle zásluh buď do nebe, do očištěnce nebo rovnou do pekla – teď anděl vede sedláčka do očištěnce, aby mu to tam ukázal. Přijdou k velkému a dlouhému údolí, kde se odehrávají různá muka – jednotlivé duše jsou tam dnem i nocí mučeny po dobu, jakou jim vyměřil Bůh podle jejich hříchů, které spáchali na zemi. Sedláček v údolí viděl to, o čem psal velebný Beda: „*Z jedné strany toho údolí oheň veliký a prudký, z druhé strany viděl zimu a mrazivost přeukrutnou, a veliké množství lidských duší sem a tam běhajících, totiž z ohně do zimy, z zimy do ohně: nebo když je oheň tuze upálil, běžely k zimě, aby se povychladily: a když je ukrutná zima zle utrápila, běžely do ohně, aby se zehřily: a tak bylo ustavičně.*“¹²⁵ Pak ho anděl zavedl na jiné místo a poručil mu podívat se dolů. Sedláček poslechne a uvidí „*most, pod kterým černá, zatměla a nesnesitelného smradu mlhu z sebe vydávající řeka tekla. Na tom mostě to zkušeni bylo, že každý nespravedlivý, ješto by se přes něj jíti pokusil, do té tmavé a smrduté řeky padal, a tam své trápení měl. Spravedliví pak, nemajíce žádné viny na překážce, bezpečným a svobodným krokem přes něj na rozkošná místa přecházeli.*“¹²⁶ Potom ho vedl ještě jinam a tam sedláček spatří, „*jak tam mnohé duše d'ábli hrozní a ukrutní k ohni prudkému hnali, tam je na rožny, na způsob husí nějakých, nastrkovali, a je u toho ohně pekli. Jiní podfukovali, aby ten oheň toužejí hořel, a nebohé duše víc pálily: jiní je vřelým tukem polívali, a tak nevyslovitedlně je trápili.*“¹²⁷ Toto místo také patří k očištěnci, zde si odpykávají svůj trest mniši, kteří se provinili svým nedbalým přístupem k bohoslužbám a modlitbám a rozpustilým životem. Nakonec sedláček uvidí místo, kde odpočívají duše, které si svůj trest odpykaly a jsou tedy z očištěnce propuštěny. Na závěr anděl sedláčka varuje, aby se vyvaroval všech hříchů a neskončil tak v očištěnci nebo dokonce v pekle, které mu anděl také ukáže.

Peklo je nedaleko očištěnce. Je to veliká propast, ze které vysoko šlehají hrozná plameny, jež vynáší vzhůru lidské duše, ty pak spadly zase dolů, potom opět nahoru, dolů a stále dokola. Z propasti vycházel žalostný nářek duší, které se tam pálily. Peklo bylo hluboké a čím horší hřích duše spáchaly, tím hlouběji v pekle byly a tím více se také pálily. Anděl sedláčka opět varuje, aby dával pozor, jaký život vede.

Autor čtenáři poskytl náhled na dění v očištěnci i v pekle, což nebyly pěkné věci, aby však byla zachována vyváženost díla, předvádění dobra i zla, zavede čtenáře prostřednictvím svého sedláčka nakonec i na jakýsi vršek, z něhož mu ukazuje stále zelené

---

¹²⁵ Tamtéž, s. 166

¹²⁶ Tamtéž, s. 166

¹²⁷ Tamtéž, s. 167

rozkvetlé louky, na kterých se shromažďují lidé v bílém rouše a kde je vše milé a harmonické. Skrze anděla vysvětluje, že „*totož jest místo a odpočívání těch, kteří čistotný, pobožný a spravedlivý život vedou. V tomto místě bude obveselení těm, kteří Pánu Bohu věrně slouží, a příkázání jeho pilně zachovávají.*“¹²⁸

Na závěr se anděl se svou řečí obrátí přímo k sedláčkovi a autor k prostým čtenářům: „*Ty také, sprostný sedláčku, budeš-li takový život vedsti, nádeji dobrou měj, že se do ráje nebeského dostaneš. Již tehdy navrať se do příbytku svého, a cos viděl a slyšel, pro naučení a napravení jiným oznamuj, a já se již od tebe navracuji do nebe.*“¹²⁹

6. ZÁVĚREČNÉ POROVNÁNÍ

6.1 Obecné srovnání

6.1.1 Vydání

Obě srovnávaná díla, *Labyrint světa a Ráj srdce* Jana Amose Komenského i *Vidění rozličné sedláčka sprostného* od Valentina Bernarda Jestřábského, vyšla za života autorů dvakrát. *Labyrint* byl sice dopsán v roce 1623, jednalo se však pouze o rukopis, který byl poprvé vydán až v roce 1631, podruhé pak v roce 1663. Od napsání rukopisu po druhé vydání uplynulo tedy celých čtyřicet let, během nichž se Komenský ke svému dílu vracel, aby ho doplnil o další části nebo upravil ty stávající. U Jestřábského *Vidění* se obvykle uvádí pouze jedno vydání, a to z roku 1719, dílo bylo ale poprvé vydáno už v roce 1710. Toto první vydání se dochovalo ve Státní vědecké knihovně v Brně a „*jde zatím o unikátní exemplář, v němž kromě titulního listu chybějí listy se stranami 15-16, 215-216 a 217-218.*“¹³⁰ Rozdílná je i sazba a typ písma v závěrečném vidění, které bylo zmenšeno ve snaze nepřekročit rozsah 18 archů.

6.1.2 Publikum

Komenský se svému dílu věnoval mnohem déle než Jestřábský, *Labyrint světa a Ráj srdce* tedy působí mnohem promyšlenějším dojmem. Souvisí to i s tím, jakému publiku byly spisy určeny. Jestřábský svá díla s výjimkou dvou latinsky psaných sbírek kázání psal pro obyčejný prostý lid, zatímco Komenský své spisy určil učenému publi-

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 172

¹²⁹ Tamtéž, s. 172

¹³⁰ KOPECKÝ, Milan. Komenský jako umělec slova. In Čtyři pohledy na Labyrint světa. Brno: MU, 1992, s. 19

ku. Je tedy jasné, že na díla určená vzdělaným čtenářům jsou kladeny vyšší nároky než na spisy pro poučení prostých sedláků.

6.1.3 Předmluvy

Určení děl je patrné i z předmluv. Jestřábský uvádí dvě předmluvy. První z nich je věnována sedlákům a autor v ní popisuje důležitost a užitečnost selského lidu, bez něžž se neobejde žádný stav, druhá předmluva je pak jakousi žádostí pro učeného čtenáře, aby byl shovívavý při čtení prosté knihy a použil ji pro poučení nevzdělaného lidu. Komenský ve své předmluvě nerozděluje prostý lid od vzdělaných čtenářů, protože zřejmě nepředpokládá zájem neučeného publika, jak je patrné i z věnování Karlu staršímu ze Žerotína, které je psané celé latinsky.

6.1.4 Jazyk a kompozice

Na konečnou podobu obou knih mělo samozřejmě vliv vzdělání autorů, z nichž byl Komenský tím učenějším. Projevuje se to jak na jazyku, tak na kompozici díla. Jestřábský ve svém díle používá často nespisovný prostý jazyk a v té době obvyklé latinismy se v jeho díle vyskytují jen velmi zřídka, zato jsou časté vulgarismy. Věty jsou složité, autor v nich však mnohdy užívá interpunkce, která odporuje normě. O jazyku jeho spisů doktor Jan V. Novák napsal: „*Myšlének originelních a vynikajících obsahují spisy Jestřábského málo, přece však jsou zajímavým zjevem vlasteneckou svou tendencí a dosti obratným uspořádáním látky, any pocházejí z dob nejhlubšího úpadku naší literatury a všeho života národního. – Pro poměry lidu selského dobře se hodí.*“¹³¹ Časté je také užití exempel, mravoučných a věroučných příkladů, které mají text zpestřit. Jestřábský je přebírá z kazatelských pomůcek i od jiných autorů, například od Zámrského. V některých kapitolách se jich vyskytuje dokonce tolik, až to působí dojmem, že je text vystaven ze samých exempel.

Komenský také používá nespisovný jazyk, činí tak ale proto, aby vyjádřil životní realitu, skutečnost. Pomocí hovorového jazyka chce vyjádřit problematiku bloudění ve světě plném marností, zbytečností a zla. Jazyk se mění ve druhé části díla, v *Ráji srdce*. Epiku první části vystřídá lyrický prvek – filozofické úvahy, rozjímání a modlitby, řeč je obohacena o citáty a moudrosti z bible. V celém díle se pak vyskytují latinismy. Věty mají složitou stavbu, jsou rozvité a svou bezchybností dokazují Komenského učenost.

---

¹³¹ NOVÁK, Jan V. O literární činnosti Valentina Bernarda Jestřábského, Časopis Musea království českého, LXIII., 1889

6.1.5 Žánr

Jan Amos Komenský považoval své dílo za nábožensko-vzdělávací traktát,¹³² ačkoliv se od tehdejších i starších nábožensko-vzdělávacích traktátů *Labyrint světa a Ráj srdce* výrazně lišil, a to svým uměleckým zpracováním a užitím postupů, které jsou charakteristické pro nepřímé pojmenování. Milan Kopecký uvádí, že „*alegorie jako dominantní tropus Labyrintu spolu se zajímavým syžetem, promyšlenou kompozicí a výrazně typizovanými jednajícími postavami přibližují dílo románu, ovšem románu svého druhu, nikoli v té rozvité formě, jak ji v jiných podmínkách svých národních literatur vytvořili Cervantes, Rabelais a Grimmelshausen. Bude proto z badatelů nejbliže pravdě J. B. Čapek s názorem, „že ‚Labyrint‘ zůstal přechodným útvarem mezi traktátem a krásnou prózou.*“¹³³

Žánr Jestřábského *Vidění rozličného sedláčka sprostného* je naznačen už první slovem v názvu – vidění, když se však na Jestřábského spis zaměříme pozorněji, zjistíme, že odvozovat žánr z názvu je velice nepřesné. Zde se totiž nejedná o žádná skutečná vidění, o vidění v tom smyslu, jak byla chápána v době, kdy dílo vzniklo. „*Slovem „vidění“, eventuálně jeho latinskou podobou „visio“, se v středověké literatuře kontemplativní vyjadřuje mystické přenesení do nadskutečného světa.*“¹³⁴ V příběhu sice vystupuje postava z „nadskutečného světa“, anděl, avšak věci, které sedláčkovi ukazuje, pocházejí z tohoto světa, jsou skutečné. Vidění v názvu má tedy význam „dívání se“ nebo „pozorování.“ Nezvyklé je také vystavení příběhu pomocí dialogu. Pokud bychom tedy měli toto dílo vymezit žánrově, dalo by se říct, že Jestřábského „*spis je v podstatě mravoučným dialogem zpracovaným pomocí typicky kazatelských prostředků.*“¹³⁵

6.1.6 Kapitoly

Spis Valentina Bernarda Jestřábského je rozdělen do sedmatřiceti kapitol, vidění. Tyto kapitoly však působí neuspořádaným dojmem - počáteční kapitoly jsou věnovány světským záležitostem - výchově dětí a mládeže, vztahům mezi čeládkou a pány a jejich správě. Po světských tématech přicházejí na řadu části věnované duchovním záležitostem, kapitoly o kázání, různých církevních obřadech, zpovědích a poutích na svatá místa. Poté přijde zmínka o žebrácích a kapitoly o manželství, o vládě pánů, o lidské vděčnosti a nevděčnosti a o pastýřích. Po těchto kapitolách se Jestřábský navrácí zpět

¹³² K tomuto názoru se přiklání i literární vědec Stanislav Souček.

¹³³ KOPECKÝ, Milan. Komenský jako umělec slova. In Čtyři pohledy na Labyrint světa. Brno: MU, 1992, s. 21

¹³⁴ Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 6

¹³⁵ Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 12

k duchovním záležitostem a píše o nemocných a umírajících lidech, o setkání s Bohem a následném putování duší přes očistec do pekla či do ráje. Často se také opakují některá témata, například páni a poddaní se vyskytují v několika kapitolách a stejně tak problematika opilství, lidské marnivosti a pýchy.

Komenského *Labyrint světa a Ráj srdce* je oproti spisu Jestřábského mnohem uspořádanější a ucelenější. Kapitoly jsou uspořádané od příchodu poutníka do města přes prohlídku všech hlavních ulic až po vyvrcholení první části, jímž je návštěva hradu královny Moudrosti a následná touha odejít ze světa. V druhé části pak Komenský postupuje od seznámení poutníka s křesťanstvím přes pohled na život věřících až po smrt křesťanů a setkání s Bohem. Jeho dílo je tedy mnohem lépe kompozičně propracováno.

6.1.7 Hlavní postavy

Hlavní postavou *Labyrintu světa a Ráje srdce* je poutník, ve *Vidění rozličném sedláčka sprostného* úlohu hlavní postavy hraje sedláček. Obě tyto postavy spojuje zvědavost a touha poznávat svět. Poutník chtěl poznat svět z toho důvodu, aby si našel vhodné zaměstnání, které by ho bavilo, sedláček si zase přál poznat různé lidské skutky a vlastnosti. Společná je také anonymita obou hlavních postav. Z díla se nedozvíme jejich jména ani věk; ten se můžeme domýšlet pouze v případě poutníka, který o sobě v první kapitole říká: „*Když sem v tom věku byl, v kterémž se lidskému rozumu rozdíl mezi dobrým a zlým ukazovati začíná, vida já rozdílne mezi lidmi stavy, řády, povolání, práce a předsevzetí, jimiž se zanášejí, zdála mi se toho nemalá býti potřeba, abych se dobře k kterému bych se houfu lidí připojiti a v jakých věcech život trávití měl, rozmyslii.*“¹³⁶

Způsob poznávání světa je u poutníka a sedláčka rozdílný. Sedláček se nechává svým průvodcem vést, jen občas projeví iniciativu a řekne si sám, kam by chtěl jít a co by chtěl vidět (ovšem návštěvu vojáků anděl sedláčkovi zakázal). Sedláček se vždy dožaduje andělova názoru na shlédnuté události, kterému bezmezně věří a nezpochybňuje ho. Přijímá názory svého průvodce zcela samozřejmě a pokorně, aniž by se snažil ověřit si je. Poutník se také nechává svými průvodci vést a oproti sedláčkovi žádnou iniciativu v tom, kam půjdou, neprojevuje. Vše, co mu jeho průvodci ukazují, se ale snaží prozkoumat a vytvořit si na to svůj vlastní názor, což je sedláčkovi ve *Vidění cizí*. „*Posunuté brýle poutníkovy nejsou podružnou rekvizitou, ty jsou uměleckým prostředkem k vytvoření obrazu člověka, který chce poznávat svět sám, bez cizího doprovodu a návo-*

---

¹³⁶ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 15

*du a bez vžitých či apriorních kategorií. Racionalismus a individualismus poutníka je racionalismem a individualismem vzdělance, který těmito vlastnostmi překračuje hranice barokního světa a stává se spíše než typem barokním typem renesančním nebo osvícenským.*¹³⁷

Chceme-li být ale důslední, je třeba připomenout, že v druhé části Komenského díla, v *Ráji srdce*, poutník dostává další brýle a uzdu, kterým už se nevzpírá a přijímá je pokorně, aby mohl spatřit slávu boží. Zde se poutníková nedůvěřivost a touha vytvořit si vlastní názor zcela potlačuje a vzdělaný poutník se tak přibližuje k důvěřivému sedláčkovi. „*Spis tedy vyúsťuje v typický barokní iracionalismus – poutník jde stejnou cestou jako sedláček; i když jeho iracionalismus vyvěrá z velkého intelektu a dopíná se vysokých myšlenkových poloh, přece podstata je shodná.*“¹³⁸

Rozdíl mezi sedláčkem a poutníkem v první části je stejný jako rozdíl mezi nevzdělaným sedlákem a učencem, v druhé části se pak tyto rozdíly stírají. Pokud bychom chtěli autory rozebíraných děl přirovnat k hlavním postavám, Komenský by se jistě dal srovnat se vzdělaným poutníkem, který bloudí ve světě plném marnosti, o čemž svědčí i četné autobiografické rysy, které se v díle objevují. Jestřábský jako kazatel se zase patrně stylizuje do role průvodce, který poučuje a umravňuje prosté venkovany.

6.1.8 Průvodci

V obou případech hlavní postavy světem provádí jejich průvodci. Poutníkovi jsou při putování nápomocni Všeživý Všudybud a Mámení, jejichž vzhled i vlastnosti jsou v knize popsány, sedláčka doprovází anděl seslaný Bohem, jehož popis schází; jako by čtenáři pro představu jeho charakteru mělo stačit prosté vysvětlení, že se jedná o anděla.

Společným jmenovatelem je fakt, že se jedná o průvodce, kteří mají své svěření provést světem a přitom se snaží vnutit jim svou představu o světě. Rozdíly pak můžeme vidět v povaze jednotlivých průvodců. Anděl ve *Vidění rozličném sedláčka sprostného* vystupuje spíše jako laskavý učitel, který svému svěřenci, naivnímu a nevzdělanému sedláčkovi, ochotně ukazuje vše podstatné, co se děje ve světě a mezi lidmi, od vztahů v rodinách přes církevní záležitosti až po dění v očištění, pekle a ráji, a vše mu dobře vysvětlí. Průvodci v *Labyrintu světa a Ráji srdce* naproti tomu vystupují jako podvodníci, kteří chtějí poutníka zmást. Jeho pouť po světě není dobrovolným poznáváním

---

¹³⁷ KOPECKÝ, Milan. Komenský jako umělec slova. In Čtyři pohledy na Labyrint světa. Brno: MU, 1992, s. 27

¹³⁸ Tamtéž, s. 27

ním lidských skutků, Všudybud s Mámilem se mu snaží vnutit svou představu, své vidění světa, proto mu nasazují uzdu a kouzelné brýle, aby mu znemožnili vidět skutečnost. Vysvětlení, které mu poskytují, je pro poutníka ve všech případech neuspokojivé a mnohdy s ním nesouhlasí. Odmítá uvěřit cizím názorům, na vše si chce vytvořit názory vlastní, což je hlavním důvodem častých hádek mezi ním a průvodci.

Podle výkladu Milana Kopeckého je Všežvěd Všudybud personifikací lidské snahy o poznání a Mámení zosobňuje ustálený a tedy nekritický pohled na svět.¹³⁹ Oba Komenského průvodci jsou původními postavami, zatímco s postavou nadpřirozeného průvodce - jak je tomu ve *Vidění rozličném sedláčka sprostného* - se setkáváme už v antických a středověkých dílech. Nespisovný jazyk, jímž je Jestřábského dílo psáno, však mluví proti inspiraci staršími spisy.

6.1.9 Zobrazení světa

Odlišné je zobrazení světa, v němž se příběh odehrává. Zatímco Komenský čtenáři představuje dokonale alegorický svět, Jestřábský se něčím tak složitým v díle vůbec nezatežoval. Poutník prochází světem podobným městu, v němž jsou jednotlivé stavy – stav rodinný, řemeslníků, stav učených, duchovních, vrchnosti a rytířů – znázorněny hlavními ulicemi a překážky, s kterými se člověk v životě setkává, jsou zobrazeny jako díry a balvany ve zmíněných ulicích. Sedláček oproti tomu se svým průvodcem prochází obyčejnými městy a vesnicemi a setkává se s lidmi, v jejichž činnostech není nic jinotajného. Svět zobrazený v Jestřábského knize je k nerozeznání od skutečného obyčejného světa, zatímco Komenský vše ukazuje obrazně.

6.2 Tematické porovnání

Mezi *Viděním rozličným sedláčka sprostného* a *Labyrintem světa a Rájem srdce* jsou mnohé podobnosti. Někdy mají kapitoly stejný námět, jindy se výjevy kryjí pouze z části.

6.2.1 Manželství

Manželství patří mezi témata, která jsou společná jak pro *Labyrint*, tak i pro *Vidění*. Komenský tomuto tématu věnuje celou VIII. kapitolu, Jestřábský se jím zabývá ve

---

¹³⁹ KOPECKÝ, Milan. Komenský jako umělec slova. In Čtyři pohledy na Labyrint světa. Brno: MU, 1992, s. 23

XXVIII. vidění; kromě tohoto vidění se ale manželstvím a problémy s ním spojenými zabývá i v jiných viděních, zejména v několika prvních, v nichž řeší vztahy v rodině. Komenský manželství věnuje ve svém *Labyrintu* celou jednu hlavní ulici vedle ostatních pěti, v nichž přebývají řemeslníci, učení, duchovní, vrchnost a rytíři. V *Labyrintu* kromě samotného manželství popisuje i zasnoubení a následný sňatek. Zasnoubení podle jeho slov probíhá často velmi povrchním způsobem – mladí lidé si k sobě partnera pečlivě vybírají podle vzhledu či majetku, jindy zase „*sobě jich několik na jednu ukazovalo, z toho zase žádný; pakli jeden druhého odháněl, vadili se, tloukli, rvali; i vraždy sem tu spatřil. Některý jiného odstrče, hned zase od jiného odstrčen byl; některý jiné odežena, sám také pryč běžel. Někdo zase, nic se s examinováním nemeškaje, pochytil, co nejbliž mohl: pak se za ruce kams do té brány vedli.*“¹⁴⁰ Brána, o které se poutník zmiňuje, se nazývá *Snoubení*. Zda se k sobě dvojice hodí, posuzuje se pomocí podivných vah, které kromě věku zkoumají i majetek a společenské postavení, a tak k sobě mnohdy přiřadí zcela nesourodé dvojice, které pak pokračují dál do ulice, kde je každý pár k sobě skován pevnými řetězy, jež může rozdělit pouze smrt. Už z tohoto negativního ironického popisu je jasný poutníkův postoj k manželství. V díle vystupuje jako odpůrce manželství, z čehož vyplývá i to, jak se na jednotlivé manžele dívá. Jeho průvodci mu ukazují šťastná i nešťastná manželství, přesto na prvních i druhých vidí stejná negativa. Šťastní manželé žijí v bídě kvůli dětem, jejichž výchova je nákladná a které svým rodičům nakonec stejně oplatí nevděkem, avšak manželství bez dětí jsou také nespokojená. V jiných, v těch méně zdařilých manželstvích, se muž a žena hádají, stěžují si jeden na druhého svému okolí, bijí se a vždy je jeden z nich podřízený druhému, ať muž či žena, a oba jsou tím nešťastní. Přesto nedokážou být sami, a když jeden z nich zemře, běží proto hned zpátky k bráně snoubení hledat dalšího partnera. Na tomto příkladu se autor *Labyrintu* snažil opět dokázat marnost a nesmyslnost takového počínání.

Autor *Vidění* čtenáři neukazuje zasnuby ani svatbu, nabízí pouze náhled na čtyři rozdílná manželství. První manželství, které nám představuje, je manželství chudých zbožných lidí, kteří žijí ve svornosti a lásce, vzájemně si neškodí, pomáhají si a stojí při sobě, jsou pracovití a dobře vychovávají své děti. Další dvě manželství, na která pohlédneme, tolik šťastná nejsou. V prvním z nich jsou manželé pravým opakem těch předchozích – jsou zlí, pomlouvají se, škodí si a dokonce se nezdráhají vztáhnout jeden na dru-

---

¹⁴⁰ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 30

hého ruku. V druhém žije hodný muž, který si vzal hněvivou ženu. V posledním manželství, které nám Jestřábský představí, žijí sice dobří manželé, zde autor však poukazuje na problém přílišné lásky a pozornosti k dětem, která vede k rozmazlenosti. Pokud bychom i zde chtěli nalézt nějaké autobiografické rysy, je to snad sedláčkova výpověď, v níž vyjadřuje úlevu nad tím, že se nikdy neoženil. Ani Jestřábský nebyl ženatý.

Anděl uvádí několik důvodů, proč se některá manželství nevydaří, mezi nimi především sňatky kvůli zamaskování těhotenství, kvůli tělesným rozkoším či sňatky pro peníze. Poukazuje na to, že manželství počatá od hříchu nemohou skončit dobře. Za nejhorší přitom považuje sňatek věkově nerovné dvojice, zatímco u Komenského se setkáme i s tímto příkladem, když se poutník dívá na váhy, které mají určit, zda se k sobě dvojice hodí či nehodí. „*Však já vidím, že některé věkem, stavem a jinak sobě všelijak podobné váha ukazuje, a oni předce jednoho skrze koš pouštějí; jiné zase převelmi nerovné, kmetě s mladící, jinocha s babou, sázejí, jeden stojí zhůru, druhý dolů, ap ředce praví, že může býti; jak pak to?*“ Odpověděl: „*Ne všecko ty vidíš. Pravdat' jest, některý by kmeť neb babka za funt koudele neuvázil: ale když při sobě bud' mastný pytlík má neb klobouček, před kterýmž se jiní kloboučkové smykají, aneb podobného něco (nebo takové věci všechny také na váhu jdou), tím jest, že se to ne podle tvého soudu vyráží.*“¹⁴¹

Rozdíly už nejsou tolik patrné, srovnáme-li s *Viděním* druhou část Komenského díla, *Ráj srdce*. Zde autor uvádí harmonická klidná manželství.

Komenského pojetí manželství v *Labyrintu světa a Ráji srdce* je záporné. Poutník zde vystupuje jako odpůrce manželství, ač se mu to jeho průvodce moudrými argumenty snaží rozmluvit; jeho stanovisko se mění až v *Ráji srdce*. Jestřábský ve svém díle představuje vedle sebe klady i zápory každého manželství.

6.2.2 Stav učených

Jestřábský se ve *Vidění rozličném sedláčka prostného* ve III. vidění zabývá popsaním venkovských učitelů. Vedle zbožných laskavých učitelů, kteří svou výuku zahajovali modlitbou, představuje i opilce a nespravedlivé tyrany, s nimiž je možné setkat se ve školách a kteří mají neblahý vliv na formování mladých žáků. Kromě přístupu učitelů k žákům však nezapomene představit ani chování žáků k učitelům, jež je někdy velmi neuspokojivé. Spojuje to se špatnou výchovou - s tématem, k němuž se Jestřábský často v jednotlivých kapitolách vrací.

---

¹⁴¹ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 31

V Labyrintu světa a Ráji srdce se autor nezabývá popisem venkovských škol. Vzdělanější Komenský se místo toho zaměří na dění na univerzitách, jež je mu důvěrně známé, a kterému věnuje X. až XVI. kapitolu.

Nejdříve se zaměří na popis strastí, jimiž musí každý student projít, a řád, jenž na univerzitách panuje. Brzy si ale všimne i nedostatků jak na studentech, tak na učitelích. Zkritizuje i knihovnu a výrobu knih, kterou zde popisuje jako rutinní práci, jež postrádá jakoukoliv tvůrčí složku. Setkáme se tu i s negativním názorem na některé knihy i s pachtěním mnohých autorů kvůli tomu, aby svá díla prodali.

Poté nás Komenský provádí jednotlivými obory filozofie od gramatiky, rétoriky, poetiky a dialektiky přes fyziku, metafyziku, aritmetiku, geometrii, geodézii, muziku, astronomii a astrologii až po historii, etiku a politiku. Žádný z těchto oborů – snad s výjimkou astronomie, která poutníka na chvíli zaujme – autor nepopisuje pozitivně. Na všem vidí jenom marnost a neúčinnost, úmorné nesmyslné pachtění, které k ničemu nevede. Poté nás provede alchymii, medicínou a právem a nakonec nás zavede i k promoci. Na promoci se setkáme s rektorem, který se nechá podplácet, a s absolventy, kteří v podstatě nic neumí.

Jeho postoj se opět mění v *Ráji srdce*, kde popisuje učené, kteří jsou vlídní a přívětiví, svou moudrostí se však nechlubí. Neučí se jazyky, protože podle jejich názoru není učeným ten, kdo dokáže mluvit mnoha jazyky, ale ten, který říká užitečné věci. Tyto užitečné věci nazývají skutky Božími, studnice moudrosti je pro ně Bible, největší učitel Duch svatý a cíl všeho poznávání Kristus. Autor se zmíní i o křesťanech, kteří píšou knihy, a zdůrazní přitom, že tito spisovatelé netvoří svá díla pro zviditelnění vlastní osoby, ale aby se s něčím užitečným podělili s bližními a napomohli tak k obecnému dobru.

6.2.3 Vrchnost

Sedláček se ve *Vidění* setká s dobrou i špatnou vrchností; pozná vrchnost, která je pobožná a laskavě se chová ke svým poddaným, na druhé straně se seznámí i s pány, kteří jsou zlí, tyranštití a bezcitní. Právě v popisu vrchnosti se projevuje Jestřábského vlastenectví. Bezchybní páni jsou totiž převážně Češi, zatímco tyranštití vrchnost pochází z ciziny. Dokonce se v kapitole *XXIX – O dobrých a zlých páních, a jejich vládařích* při pohledu na laskavé a pobožné pány zmiňuje o tom, „že v této zemi napořád takoví páni byli, dokud rodové jejich trvali, a cizozemci se sem nedostali: kteřížto cizo-

zemci těžkosti všelijaké na své poddané uvedli, a nových více a více vymejšleji. ¹⁴²

Komenský popis vrchnosti ve svém díle pojímá kriticky. Je to spojeno s jeho osobním zážitkem ze setkání s Friedrichem Falckým, kterému předal jako dar proroctví vázané v krásné vazbě, a král na důležitém spisku, v nějž vkládali členové Jednoty bratrské velké naděje, ocenil právě jen tu vazbu. Vrchnost v *Labyrintu* popisuje jako pány sedící na vratkých trůnech tak vysokých, že k nim málokdo dosáhne. Místo uší mají zakroucené trubky, do nichž ten, kdo od nich něco žádá, smí jen šeptat, aby je příliš nevyrušil. Jejich prosby se však málokdy dostanou přes zakroucené trubky k uším panovníka celé a srozumitelné a ještě řidčeji se prosící dočká odpovědi.

Lépe se vyjadřuje pouze o věřící vrchnosti, jak píše v druhé části díla v kapitole *L. – Poutník křesťany podle stavů prohlédá*: „Komu se z nich nad jinými seděti a vrchností slouti dostálo, tak se k svěřeným sobě poddaným svým choval, jak rodičů vlastně k dítkám obyčej jest, i láskou i péčí: načež dívati se milo bylo, a viděl sem, jak mnozí z takové vrchnosti ruce zpínajíc Boha chválili.“ ¹⁴³

V souvislosti s vrchností se oba autoři zmiňují i o soudcích a radních, kteří mají moc nad lidmi. Jestrábský se jimi zabývá ve XII. vidění, v němž popisuje opilé radní a soudce, kteří mrhají penězi z daní pro vlastní potřeby, špatně soudí a nadržují svým přátelům. Anděl takovou situaci považuje za typickou pouze pro vesnice a malá města, podle jeho slov jsou prý ve velkých městech soudci učení, a tudíž soudí spravedlivě. Zde se projevuje další důležitý rys Jestrábského spisu, jímž je přesvědčení, že mravnost souvisí se vzdělaností.

Komenský vrchnosti a soudcům věnuje XIX. a XXXII. kapitolu. V XIX. kapitole s názvem *Poutník stav vrchností spatřuje* popisuje úplatnost soudců, které si všimne přes špatně nasazené brýle: „Někteří neměli uší, jimiž by stížnosti poddaných vyslyšati, jiní oči, jimiž by neřády před sebou znamenati, jiní nosu, kterýmž by šibalů proti právu uklady čenichati, jiní jazyku, kterýmž by za němé utištěné promlouvati, jiní rukou, kterýmiž by usudky spravedlnosti vykonávati mohli; mnozí ani srdce neměli, aby, co spravedlnost káže, konati směli.“ ¹⁴⁴ Dokonce uvádí i jména některých soudců, například *Svárurád, Osobolib, Nedbal a Ledabyl*, i jméno jejich předsedy *Takchcimít'*. Ve XXXII. kapitole – *Poutník se na tajné soudy a zprávu světa dívá* - se poutník stává svědkem rozsudků, které vykonává Moudrost, královna světa. Její soudy jsou zcela nelogické a

¹⁴² Vidění rozličné sedláčka sprostného, s. 139

¹⁴³ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 159

¹⁴⁴ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 82

nespravedlivé, královna dokonce umožní svým soudcům a právníkům, aby upravovali zákony podle aktuální situace.

Komenský vrchnost i soudy pojímá velmi kriticky a satiricky. Satiry neušetří ani soubor zákonů *Práva a zřízení zemská*, který nazývá v kapitole XIX. „*Žravými hryzenými zemskými*“ nebo „*Dravými šizenými zemskými*.“¹⁴⁵ Soudnictvím se zabývá mnohem podrobněji než autor *Vidění* rozličného sedláčka sprostného.

6.2.4 Vojáci a rytíři

Když se poutník v *Labyrintu* setká s vojáky, je otřesen prostopášným životem, jaký vedou. Opíjejí se, hýří, smilní a druhý den vyjedou do bitvy, kde na povel zabíjejí a mrzačí nepřátele. Jsou vystaveni nepřízni počasí, trpí hladem a žízní a nikdy neví, kdy přijde jejich konec, přesto si nikdy nevzpomenou na Boha.

Negativní názor na vojáky s poutníkem sdílí i sedláček ve *Vidění*. Ten na ně však nahlíží z pohledu vesničana a kritizuje převážně jejich zlé chování k podobným lidem, jako je on sám. Mluví o nespravedlivém chování k sedlákům, o rabování a znásilňování děveček, o nucení počestných manželek k cizoložství a o krutosti vojáků. Jediný kladný názor přináší anděl, sedláčkův průvodce, který sice souhlasí se vším, co sedláček řekl, ale zároveň zdůrazňuje, že krutí a nespravedliví vojáci jsou svými pány za hříchy, které páchají, přísně potrestáni, výjimkou není ani trest smrti. Navíc dodává, že ne všichni vojáci jsou zlí. Dokonce jmenuje několik z nich, kteří se stali svatými. Uvádí příklady slušných, čestných a poctivých vojáků, kteří naopak vesnické obyvatelstvo ochraňovali a nikdy mu v ničem neuškodili.

Vojáci, kteří se v bitvách osvědčí jako stateční a čestní bojovníci, mohou od svého pána získat půdu a erb. Oba dva autoři, Komenský i Jestřábský, však shodně uvádějí, že erb a rytířský titul mohou získat i civilisté, kteří mají dostatek peněz na jeho zaplacení.

Komenský vojáky líčí mnohem barvitěji než Jestřábský. Popisuje kruté boje a mrzačení a čtenáři poskytuje i pohled na výsledek války – ovšem ne na vítězství, ale na zmrzačené vojenské veterány. Důležitým rysem je také fakt, že poutník poznává vojáky přímo, zatímco Jestřábského sedláček, jemuž anděl zakázal osobní návštěvu, o vojácích ví pouze to, co se doslechl od ostatních.

---

¹⁴⁵ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 85

6.2.5 Profese

O řemeslnících a kupcích píše jak Komenský, tak Jestřábský, každý ale z trochu jiného pohledu. Zatímco Komenský se ve svém pesimismu opět zaměřuje na popsání činností, které přirovnává k nesmyslnému dětinskému pachtění a zbytečné neužitečné práci, Jestřábský na lidské práce pohlíží z hlediska náboženského. Zaměřuje se především na popisování toho, jak lidé pracují v době svátků a o nedělích, které by měli správně světit, a připisuje několik příběhů o tom, jak Bůh trestá ty, kteří špatně světi svátky a neděle.

Pokud jde o kupce, Komenský skrze poutníka kritizuje převážně zbytečné riskování života, jež kupci podstupují, cestují-li po souši za výdělkem či plaví-li se po mořích. Na svých cestách bývají vystavováni nepřízní počasí nebo nástrahám lupičů, celý život se pachtí za něčím, co může být během chvíle zmařeno. Jestřábský se tolik nezaměřuje na samotné kupce, jako spíše na jejich zákazníky, kteří utrácí za zbytečnosti místo toho, aby své finance investovali do stravování a šacení chudáků.

Mezi profesemi ještě zmíním dvojí pohled na medicínu a lékaře. Tímto tématem se Komenský zabývá ve XIV. kapitole. Poutník v ní popisuje pitvu, která má pomoci mladým medikům poznat lidské tělo, a poté se zaměří na popsání léčebných procesů. Vše popisuje se znechucením a odporem, přesto jako vzdělaný a rozumný člověk. Jestřábský se medicíně věnuje jen z hlediska vztahu nemocných křesťanů k utrpení, popisuje ji z postoje duchovního.

6.2.6 Náboženství

Náboženstvím se zabývá Komenský v XVII. kapitole a pak v celém *Ráji srdce*, Jestřábský mu věnuje XVII. až XXV. vidění.

V *Labyrintu světa a Ráji srdce* se skrze poutníka seznámíme s pohanskými, židovskými i muslimskými chrámy. Poutník sice jejich náboženství zkritizuje – u pohanů se mu nelíbí puch v chrámu, židé stále mluví o alegoriích a bájích a muslimové, kteří se poutníkovi ze začátku líbí, se mu zprotiví, když mu představí smysl své víry, který spočívá v ustavičné práci a čekání na posmrtnou odměnu, - nicméně se o nich alespoň zmíní. U Jestřábského se s jinými náboženství setkáme pouze v souvislosti s tvrzením, že se jedná o víry zfalšované z Písma.

Komenský se v první části díla zmíní i o křesťanském chrámu, který poutník navštíví. Chrám se zdá být dokonalý, zbožní křesťané v něm chodí ke svatému přijímání a řádně se modlí. Přesto se tu poutník setká i s těmi, kteří k sobě Boha nepřijmou dosta-

tečně a protiví se proti jeho přikázáním. Dokonce zde vyzdvihne i vady a prohřešky kazatelů, kteří jsou ledabylí při kázáních nebo sami vedou hříšný život. Vadí mu i přílišná starost církevních představitelů o spravování majetku, kterou nechtějí přenechat nikomu jinému, aby se pak mohli více zajímat o náboženství. Vyzdvihne také problém křesťanství, který spočívá ve štěpení tohoto náboženství na jednotlivé sekty, jež se mezi sebou hádají. Jenom jedna sekta poutníkovi připadá jiná, sekta, která se soustředí v katolickém chrámu. Vejde do něj a spatří, že náboženství v něm je mnohem krásnější a opravdovější než jinde a lidé jsou zbožnější a vážnější než v jiných chrámech, přístup k nim poutníkovi však jeho průvodce tehdy znemožní.

Jestřábský se zmiňuje pouze o křesťanství. Představuje čtenáři kázání, mši, zpověď, svěcení svátků a nedělí, poutě na svatá místa a kláštery a život mnichů v nich. Ukazuje klady věřících lidí, ale nezapomíná ani na kritiku – mluví o nevhodném chování některých lidí při mších, o nesvěcení svátků a nedělí, o špatném přístupu ke svatým poutím a poukazuje i na pokrytectví některých mnichů, kteří za své hříchy budou pykat v pekle.

V druhé části svého díla se Komenský opět vrací k náboženství. *Ráj srdce* se vlastně celý týká křesťanství. Autor v něm popisuje své setkání s Bohem, jejich společnou námluvu a svou proměnu ve zbožného křesťana. V druhé části se nesetkáme s negativy, která jsou tolik příznačná pro první část díla. Komenský popisuje zbožnost křesťanů, neohroženou a bezmeznou víru v Boha, seznámí čtenáře s dokonalým řádem, který panuje mezi zbožnými křesťany a vysvětlí důvod jejich štěstí a blaženosti.

6.2.7 Pojetí křesťanů

Pravé křesťany Komenský popisuje jako ctihodné, čestné, mlčenlivé a hluboce oddané Bohu, neohrožené a šťastné ve své víře. Podle jeho slov jsou všichni praví křesťané dokonalí; byl-li křesťan členem vrchnosti, choval se ke svým poddaným jako k vlastním dětem, jestliže byl poddaným, svého pána ctil, učení křesťané se svými znalostmi nechlubili, kněží a kazatelé chodili v prostém hávu a jejich kázání byla dojemná a upřímná.

U Jestřábského, který se narodil od autora *Labyrintu* křesťany zabývá v celém svém díle, ne jen v několika kapitolách, se také setkáváme s kladným pojetím. Ovšem vedle počestnosti a zbožnosti křesťanů jsou v jeho díle představeny i jejich chyby a hříchy, které páchají. Udivenému sedláčkovi, který nemůže uvěřit, že hřešící lidé, na něž

se dívá, jsou křesťané, anděl vysvětluje, že za jejich chyby může buď špatná výchova a zvyky, nebo ďábel, který je ponouká k provádění špatností.

Zdá se, že autor *Vidění* chce ve svém díle na jedné straně uchovat vidinu toho, že křesťané, jimž se dostane dobré výchovy a které neohrožuje ďábel, jsou dokonalí, na straně druhé poukázáním na jejich chyby představuje čtenáři mnohem realističtější pojetí. Snad proto jeho výklad nekončí pouze setkáním s bohem, ale zmiňuje se i o očistci, v němž se hříšné duše buď zbaví svých provinění a dostanou se do nebe, nebo rovnou skončí v pekle.

6.2.8 Setkání s Bohem

Vidění rozličné sedláčka sprostného i Labyrint světa a Ráj srdce shodně vrcholí setkáním s Bohem. Popis Boha je v obou případech velmi podobný. Komenský popisuje Boha následovně: „*Nebo aj, u výsosti seděl na trůnu svém Pán zástupů, okolo něhož byl lest od končin nebes až do končin jejich; a pod nohama jeho byl jako křišťál, smaragd a zafír, a trůn jeho jaspis, a vůkol něho duha krásná. Tisícové tisíců a desetkrát tisíckrát sto tisíců anjelů stálo před nim, zpívajících jedni k druhým: „Svatý, svatý, svatý, Hospodin zástupů, plná jsou nebesa i země slávy jeho!*“¹⁴⁶ Trůn je dále obklopen ještě čtyřiceti zpívajícími panovníky, kteří Bohu k nohám házejí své koruny, a zástupem lidí všech národností – to jsou duše, které do nebe doprovázejí andělé. Jestřábský Boha popisuje jako muže podobného jasnému králi, který sedí na zářivém vysokém trůnu. Při něm stojí mnoho andělů a duší.

Zobrazení Boha je tedy velmi podobné, odlišnější je představení jeho vlastností. Ve *Vidění* autor popisuje jak laskavost, tak i krutost Boha, který neodpouští, jak je uvedeno například v kapitole *XV. – O poctivé práci, zvláště Boží službě*, v níž anděl sedláčkovi říká, že zahálka je hřích, který lidé ničím nemohou odčinit a čeká je za ni trest; měli prý dřív myslet na to, že jejich činnost na světě Bůh pozoruje. Dalším příkladem Boží krutosti je trest zobrazený v kapitole *XXIII. – Jak mnozí lidé dní nedělních i svátečních sobě neváží, a tím hřeší*. V této kapitole Jestřábský prostřednictvím anděla uvádí, „*co se stalo za jeho času (za času Mojžíše), totiž, když bylo po vydání od Boha všemohoucího přikázání desaterého, byli postihli člověka nějakého, který v den Pánu Bohu zasvěcený sbíral dřívíčko v lese, aby sobě ohniček udělal, a nětco sobě k pokrmu uvařil a zhotovil, jak ho pro tu tak maličkou práci Pán Bůh odsoudil na smrt, aby všecek lid se shromáždil, kamení aby chápal, a bil a kamenoval, až by ho zabil. Hle bylo porušeno*

¹⁴⁶ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 162

všemu lidu, aby toho člověka bil a zabil, aby ten sám lid vidouce to, co z poručení Božího jinému dělá, a pro jaký hřích to dělá, bál se Pána Boha, a dni sváteční náležitě světil.“¹⁴⁷

V *Labyrintu* je zobrazena jen laskavost a dobrota Boží. Autor se sice zmiňuje, že Bůh dokáže i trestat zlé a nenapravitelné, „*summou, tu všickni ti Bohu oddaní spatřují, jak hrůza a velebnost Boží nade vším panuje, a jeho tolika vůlí a všechny největší i nejmenší věci se dějí,*“¹⁴⁸ avšak konkrétní příklady Boží krutosti a trestání chybí.

ZÁVĚR

Komenského *Labyrint světa a Ráj srdce* a *Vidění rozličného sedláčka sprostného* od Jestřábského se shodují svým základním námětem, myšlenkou – zvědavý člověk se vydává do světa za poznáním a na jeho cestě ho doprovázejí průvodci. Liší se povaha průvodců, liší se zobrazení světa, avšak oblasti, kterými jak poutník, tak sedláček, procházejí, jsou stejné, jen nahlížené z jiného úhlu pohledu.

Jestřábský se na svět ve svém díle dívá očima sedláčka - očima nevzdělaného chudého vesničana - a je zajímavé, jak se autor do role vesnického obyvatelstva dokáže vcítit. Čtenáři nabízí pohled na vztahy v chudé rodině, na manželství a na zbožnost vesničanů. Vedle toho však vyzdvihuje i jejich hloupost a naivitu pramenící z nevzdělanosti, s níž často nevědomky páchají různé hříchy.

Kromě vesničanů se ve *Vidění* zabývá i popisem vrchnosti, na níž má také dvojitý názor. Na jedné straně zobrazuje pobožné dobré pány laskavě se chovající ke svým poddaným, na straně druhé čtenáři ukazuje tyranskou a bezcitnou vrchnost, přičemž zlí páni bývají většinou jiného než českého původu.

Jestřábský každou situaci rozebírá z dobré i špatné stránky. Uvede-li ve svém díle záporné hodnocení lidských skutků, vzápětí dodává kladné příklady. Vedle sebe tu tedy existují dva názory na každou oblast, již ve svém díle rozebírá – uvádí příklady dobrých manželství vedle nevydařených, poctivé řemeslníky řádně světicí svátky vedle těch špatných a chamtivých, laskavé zbožné učitele vedle tyranských, uvádí příklady pobožných lidí i hříšníků, zobrazuje dobré panovníky vedle špatných a rabující zlé vojáky vedle těch, kteří jsou poctiví a čestní, a nakonec vedle sebe představí i peklo a ráj.

¹⁴⁷ Vidění rozličného sedláčka sprostného, s. 115-116

¹⁴⁸ Labyrint světa a Ráj srdce, s. 142

Jediným kritériem, podle něž autor hodnotí, zda jsou zobrazení lidé dobří či špatní, je přitom jejich víra v Boha. Vydařená jsou pouze manželství křesťanů, jedině oni dokážou dobře vychovat své děti, jen křesťané se laskavě chovají ke své čeládce. Pokud jde o vrchnost, bezchybná je pouze ta, která věří v Boha. V bitvách vítězí jedině ti vojáci, kteří se modlí, a dobří řemeslníci se vyznačují tím, že řádně světí všechny církevní svátky a neděle. Pobožnost je tedy jedinou věcí, která rozhoduje o povaze lidí. Setkali se v díle se hřešícími křesťany, nemohou za to oni, nýbrž špatná výchova, jíž se jim dostalo, či ďábel, který je ovlivňuje.

Komenský pohlíží na svět skrze pochybovačného a skeptického poutníka, který chce všechno dobře prozkoumat a na všem hledá chyby. Nenajdeme u něj protiklady v rámci kapitol, jak je tomu v Jestřábského díle, protikladné jsou části, z nichž se celé dílo skládá. První část díla, *Labyrint světa*, je zaměřena na kritiku celé lidské společnosti. Komenský vyzdvihuje chyby, které nalézá prakticky všude – mezi manžely, řemeslníky i učenými, v rozhádaném náboženství, na vrchnosti, vojácích i rytířích. Svět popisuje jako místo plné marnosti a dětinského pachtění za bezvýznamným cílem, na lidech si všímá pouze špatných vlastností a vzpomíná-li na své vlastní zkušenosti, pak jen na ty negativní.

V druhé části, v *Ráji srdce*, se vše obrací. Můžeme tu pozorovat gradaci – stejně jako v první části, kde se poutníková beznaděj stupňovala až k zoufalé touze po smrti, zde se však jedná o gradaci opačnou. Poutník se utvrzuje ve své víře v Boha a přesvědčuje se o kráse a dokonalosti všeho, co na světě vytvořil Bůh.

Jestřábský nám od první až do poslední kapitoly nabízí pohled na různé situace z obou úhlů pohledu – z dobrého i špatného, kdežto Komenský názory na vše pečlivě rozděluje do dvou dílů; do prvního, v němž se zabývá pouze kritikou a zobrazováním negativ, a druhého, ve kterém k jeho poutníkovi promluví Bůh a on konečně prohlédne. Porovnáme-li texty obou autorů, zjistíme, že si jsou velmi podobné v zobrazení dobra a zla. Jak Jestřábský, tak Komenský jako správné a dokonalé zobrazují pouze to, co má spojitost s Bohem. Jak už jsem se zmínila, Jestřábský posuzuje lidi podle víry a zbožnosti, a pro Komenského poutníka se vše mění v dobré a bezchybné až poté, co k němu promluví Bůh.

Komenský nám nabízí dynamický popis. Vše, o čem ve svém díle píše, jeho poutník zažívá, setkává se s tím přímo, zatímco sedláček ve *Vidění rozličném sedláčka sprostného* se mnohé věci dozvídá prostřednictvím andělova vyprávění a popisy v Jestřábského díle jsou statické.

Je však nutné v závěru připomenout míru vzdělanosti, jež měla vliv na podobu obou děl, a také zaměření autorů. Jestřábského *Vidění rozličné sedláčka sprostného* je spis kazatele, který chce poučit nevzdělaný prostý vesnický lid, jako to dělal celý život. Jeho dílo je psáno jednodušší formou, prostým jazykem a doplněno o mnoho exemplů, která dílu dodávají ráz kázání. Komenského *Labyrint světa a Ráj srdce* je dílo významného učenice určené vzdělanému publiku, o čemž svědčí promyšlenost díla, vybraný jazyk a složitá kompozice. Jeho dílo je kombinací nábožensko-vzdělávacího traktátu, renesančního románu a divadla světa.

Podobností mezi *Labyrintem světa a Rájem srdce* a *Viděním rozličným sedláčka sprostného* se zabývá a v minulosti zabývalo mnoho literárních badatelů, například Milan Kopecký, Hana Bočková, Stanislav Souček nebo Jan V. Novák. Není se čemu divit, protože podobností mezi těmito díly je skutečně hodně a porovnávali je, nepochybně nás napadne, zda mohl Jestřábský znát Komenského *Labyrint* a inspirovat se jím. Jak už jsem zmínila, rukopis *Labyrintu* byl dokončen v roce 1623 a poprvé vydán v roce 1631 bez udání místa tisku,¹⁴⁹ podruhé pak v roce 1663 v Amsterdamu. Jestřábský se narodil až v roce 1630, za jeho života – myslím tím produktivní část života – u nás *Labyrint* nevyšel, ačkoliv zde byly uchovány rukopisy, které Jestřábský mohl znát.

Ve své práci jsem ale kromě podobností mezi oběma spisy uvedla i body, v nichž se díla liší. Je to především úhel pohledu, jakým jsou jednotlivé situace nahlíženy. Jestřábský vše posuzoval z hlediska prostého vesnického lidu, zatímco Komenský se zaměřil na učenice. I kdyby se tedy Jestřábský čistě hypoteticky z části inspiroval Komenského *Labyrintem*, neuškodil by tomuto dílu, jen by ho přetvořil pro poučení obyčejného nevzdělaného lidu; a Komenskému přece celý život šlo o nápravu lidstva prostřednictvím učení.

Ať už je podobnost úmyslná či zcela náhodná, *Vidění rozličné sedláčka sprostného* splnilo svůj účel, kterým bylo poučit nevzdělané vesnické obyvatelstvo. Spis byl ve své době pravděpodobně oblíben, o čemž svědčí dvojí vydání pouhých devět let po sobě, a tak si toto dílo právem vydobylo své místo ve starší české literatuře.

---

¹⁴⁹ Někteří badatelé, například Stanislav Souček a Antonín Škarka, tvrdí, že dílo bylo vydáno v Perně, jiní se domnívají, že bylo vytištěno v Lešně

Použitá literatura

PRIMÁRNÍ ZDROJE:

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a Ráj srdce*. K vydání připravil, doslov a vysvětlivky napsal ŠKARKA, Antonín. Praha: Naše vojsko, 1958.

JESTŘÁBSKÝ, Valentin Bernard. *Vidění rozličné sedláčka sprostného*. K vydání připravil a úvod napsal KOPECKÝ, Milan. Uherský Brod: 1973.

SEKUNDÁRNÍ ZDROJE:

KRATOCHVÍL, Miloš V. *Život Jana Amose*. Praha: Československý spisovatel, 1975.

KOPECKÝ, Jaromír. KYRÁŠEK, Jiří. PATOČKA, Jan. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957.

KOPECKÝ, Milan. *Komenský jako umělec slova*. Brno: MU, 1992

ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986.

NOVÁK, Arne. NOVÁK, Jan V. *Přehledné dějiny literatury české*. Brno: Atlantis, 1995.

NOVÁK, Jan V. *O literární činnosti Valentina Bernarda Jestřábského*, Časopis Musea království českého, LXIII., 1889

BLAŽKE, Jaroslav. *Kouzelné zrcadlo literatury I*. Brno: Atlantis, 1998.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta, 1966.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

<http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d003/d003.html> (24. 2. 2009)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Valentin_Bernard_Jest%C5%99%C3%A1bsk%C3%BD (23.6. 2009)

<http://www.spisovatele.cz/valentin-bernard--jestrabsky> (23.6. 2009)

<http://www.obecveverskabityska.cz/prameny/html/d030/d030.html?PHPSESSID=79a6a80c5d80fa54805066aa53b1e499> (28.6. 2009)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Amos_Komensk%C3%BD (28.6. 2009)

<http://www.odmaturuj.cz/literatura/baroko-v-ceskych-zemich-i-ve-svete/> (5.7. 2009)

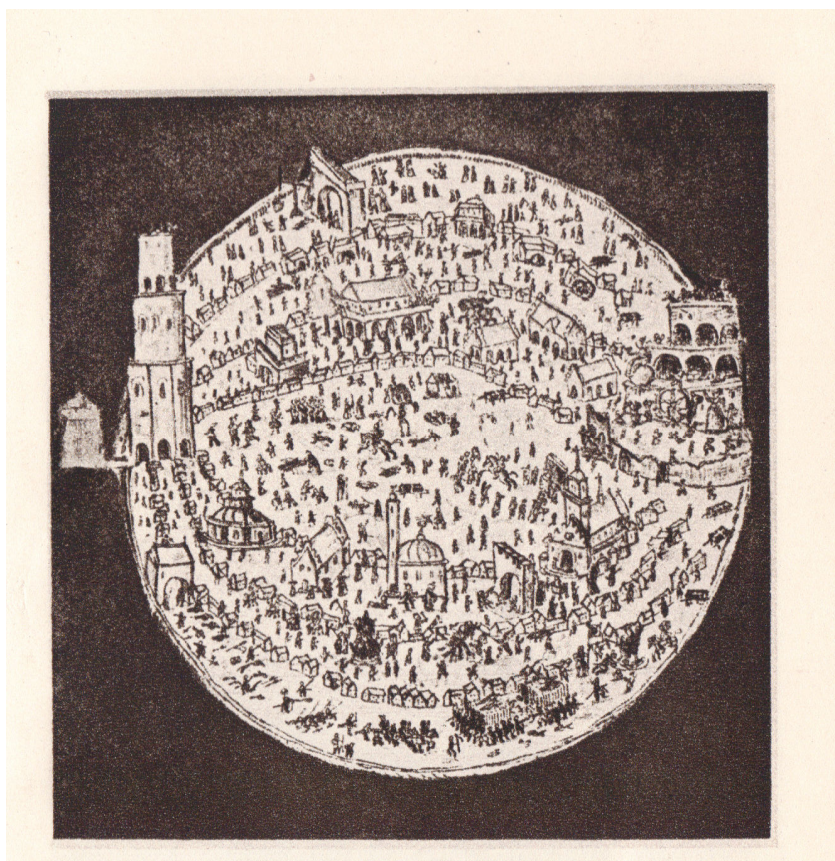
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Baroko> (5.7. 2009)

Seznam příloh

- Příloha I.   Portrét Jana Amose Komenského
- Příloha II.   Ukázka rukopisu Jana Amose Komenského
- Příloha III.   Zobrazení světa z Labyrintu světa a Ráje srdce
- Příloha IV.   Portrét Valentina Bernarda Jestřábského

Příloha III.

Příloha IV.

